Bibelen

på ny gennemset

Martin Luther

Wittenberg
1545

Martin Luthers fortaler til bibelens bøger 1545 4
Forord 4
Fortale til Det Gamle Testamente. 1545 6
Fortale til Jobs bog. 1545 26
Fortale til Salmerne. 1528 og 1545 28
Fortale til Salomos bøger. (1534 og 1545) 34
Fortale til Salomos Ordsprog. 1524 38
Fortale til Prædikerens Bog. 1524 40
Fortale til profeterne. 1545 42
Fortale til profeten Esajas. 1545 53
Fortale til profeten Jeremias. 1545 60
Fortale til profeten Ezekiel (1545) 64
Fortale til profeten Daniel. (1541) 1545 76
Fortale til profeten Hoseas. 1532 133
Fortale til profeten Joel. 1545 135
Fortale til profeten Amos. 1545 137
Fortale til profeten Obadias. 1545 139
Fortale til profeten Jonas. 1545 141
Fortale til profeten Mika. 1545 143
Fortale til profeten Nahum. 1545 144
Fortale til profeten Habakkuk. 1545 145

Fortale til profeten Sefanias. 1545 147
Fortale til profeten Haggaj. 1545 149
Fortale til profeten Zakarias. 1532 151
Fortale til profeten Malakias. 1545 153
De Apokryfe Skrifter 155
Fortale til Judits bog. 1545 155
Fortale til Salomos visdom. 1545 158
Fortale til Tobias' bog (Tobits Bog) 163
Fortale til Siraks Bog. 1545 165
Fortale til Baruks Bog. 1545..... 167
Fortale til Første Makkabæerbog. 1545 168
Fortale til Anden Makkabæerbog. 1545..... 171
Fortale til nogle stykker af Ester og Daniel. 1545 172
Fortale til Det Nye Testamente. 1545 173
Fortale til Apostlenes Gerninger. 1545 179
Fortalen til Romerbrevet 1522 og 1545 182
Fortale til Første Korintherbrev. 1545..... 205
Fortale til Andet Korintherbrev. 1545..... 209
Fortale til Galaterbrevet. 1545..... 210
Fortale til Efeserbrevet. 1545 211
Fortale til Filipperbrevet. 1545 212

Fortalen til Kolossenserbrevet. 1545 213
Fortale til Første Thessalonikerbrev. 1545 214
Fortale til Andet Thessalonikerbrev. 1545 215
Fortale til Første Timotheusbrev. 1545 216
Fortale til Andet Timotheusbrev. 1545 218
Fortale til Titusbrevet. 1545 219
Fortale til Filemonbrevet. 1545 220
Fortale til Første Petersbrev. 1545 221
Fortale til Andet Petersbrev. 1545 223
Fortale til de tre Johannesbreve. 1545 225
Fortale til Hebræerbrevet. 1545 227
Fortale til Jakobsbrevet og Judasbrevet. 1545 229
Fortale til Johannes Åbenbaring. 1534 og 1545 232
Ekstra fortaler – andre steder fra 244
Fortale til Salmerne (1525) 244
Hvordan man med nytte kan læse Salmerne. 1525 248
Fortale til Salmerne (1531-1533) 250
Fortale til Salmerne ”Der Psalter Neuburg 1545” 265
Fortale til profeten Jonas (1526) 267
Fortalen til Galaterbrevet 1535 272

Martin Luthers fortaler til bibelens bøger 1545

Forord

I anledningen af 500-års jubilæet for reformationens begyndelse bringes her alle Luthers fortaler til bibelens bøger, sådan som de findes i originaludgaven fra 1545. Denne udgave var en revision af oversættelsen af bibelen fra 1534. Det er den sidste udgave fra Luthers hånd.

En del af fortalerne til de enkelte bøger er helt nyskrevet, så enkelte kritiske bemærkninger om den bibelske kanon i fortalerne til Det Nye Testamente fra 1522 nu er udeladt.

Blandt andet er fortalen til Johannes' Åbenbaring udvidet betydelig og er en lille kommentar til bogen. Sammen med den lange fortale til Daniels Bog giver det et spændende indblik i Luthers tanker om de sidste tider.

Luthers udlægning af Daniel 12 har ikke været tilgængelig på dansk i nyere tid og indeholder oplysninger, der bekræfter, at Luthers opdagelse af evangeliet først fandt sted efter 1517. Og apropos jubilæumsåret for reformationens begyndelse, så understreget Luthers beskrivelse netop, at de 95 teser kun var begyndelsen på reformationen og ikke indeholder den nye forståelse af evangeliet, som Luther først kom frem til omkring 1518 - 1519.

I forbindelse med teseudgivelsen skriver Luther, at han langtfra var evangelisk, da han begyndte at skrive mod handlen med afladsbreve:

> ”Jeg søgte og tænkte langt andet, da jeg først begyndte at skrive. Det var alene afladens misbrug, ikke afladen i sig selv, meget mindre paven eller et eneste hår på ham. Jeg forstod hverken Kristus eller paven ret. For vi var selv på den tid papister og antikristne, meget mere, end de var.”

Der er derfor god grund til at tage Luthers advarsel alvorligt, når han fraråder at læse de tidlige skrifter. I hvert fald skal man læse dem med stor forsigtig og opmærksomhed – og kun af historisk interesse. Det er først efter 1519, man er på sikker evangelisk grund.

Jubilæumsåret 2017
Cand.theol.
Finn B. Andersen

Fortale til Det Gamle Testamente. 1545

Det Gamle Testamente agter nogle ringe, som om det kun var givet det jødiske folk og ikke nu mere var gældende, men kun handlede om forbigangne begivenheder. De mener, de har nok med Det Nye Testamente, og påstår, at der i Det Gamle Testamente kun er at søge en særlig åndelig betydning, som også Origenes, Hieronymus og flere højt ansete folk har antaget. Men Kristus siger i Joh 5, 39: "Ransag Skrifterne, for de vidner om mig" [: Luthers oversættelse af verset]. Og Paulus byder Timotheus (1 Tim 4, 13), at han skal forblive trofast ved læsningen af Skriften. Han forkynder, at evangeliet af Gud er forjættet i Skriften, at Kristus er født af Davids slægt, død og opstanden efter Skrifterne (Rom 1, 2-3; 1 Kor 15, 3-5). Ligeledes viser også Peter os mere end én gang til Skriften. (2 Pet 1, 19; 3, 5).

Herved lærer de os, at vi ikke skal agte Det Gamle Testamentes Skrifter ringe, men læse dem med største flid, fordi de så fast har begrundet og stadfæstet Det Nye Testamente ved Det Gamle Testamente og har påberåbt sig dette, som også Lukas i ApG 17, 11 roser jøderne i Berøa, fordi de daglig randsagede Skrifterne, om det forholdt sig således, som Paulus lærte. Så lidt som nu Det Nye Testamentes grund og vidnesbyrd må agtes ringe, så dyrebart må også Det Gamle Testamente anses. *Og hvad er Det Nye Testamente andet, end en offentlig prædiken og forkyndelse, der er bestemt ved Det Gamle Testamentes udsagn, og opfyldt ved Kristus?*

Men for at de, som ikke véd bedre, kan have en vejledning og anvisning til med nytte at læse i Det Gamle Testamente, har jeg skrevet denne fortale efter de evner, som Gud har givet mig. Og jeg beder og advarer på det inderligste enhver oprigtig kristen, at han ikke må forarges over den enfoldige tale og beretning, som han ofte finder, men fuldt og fast tro, at det, *hvor ringe det end synes at være, er ord og gerning, dom og beretning af den høje, guddommelige majestæt, magt og visdom*. For det er denne skrift, som gør alle vise og kloge til dårer, og som alene åbenbares for de små og umyndige, som Kristus siger (Matt 11, 25). Derfor lad din egen indbildning og følelse fare, og anse denne skrift, som *den allerhøjeste og ædleste helligdom, den allerrigeste guldgrube*, som aldrig til fulde kan udgrundes, så du må fatte den guddommelige visdom, *som Gud her fremlægger* så uanselig og ringe, for at han kan få kuet alt hovmod. *Her vil du finde de klude og den krybbe, hvori Kristus ligger. Simple og ringe er disse klude, men dyrebar er den skat, som ligger deri.*

Så vid da, at denne bog er en lovbog, som lærer, hvad man skal gøre og undlade, og desuden oplyser den ved eksempler og tildragelser, hvordan sådanne love er holdt eller overtrådt, ligesom Det Nye Testamente er et evangelium eller en *nådebog*, som lærer, *hvordan man skal tage det, for at loven kan blive opfyldt*. Men ligesom der i Det Nye Testamente ved siden af læren om nåden også gives mange andre lærdomme, der er *lov og bud for at holde kødet i tømme*, fordi ånden i dette liv ikke kan blive fuldkommen, og nåden ikke alene kan regere, således er der i Det

Gamle Testamente ved siden af loven nogle forjættelser og udsagn om nåden, for at de hellige fædre og profeter dermed kunne blive opholdt under loven i Kristi tro, ligesom vi. Dog ligesom Det Nye Testamentes hovedlærdom er at forkynde nåde og fred på grund af syndernes forladelse i Kristus, således er det Det Gamle Testamentes egentlige hovedlærdom, at lære loven, vise synden og fordre, hvad der er godt. Således må du vide, hvad der er at vente i Det Gamle Testamente.

Og idet vi nu kommer til Moses' bøger, da lærer han os i sin første bog, hvordan alle ting er skabt, og – hvad der især er hensigten med hans Skrifter – hvorfra synden og døden er komne, nemlig ved Adams fald ved Djævelens ondskab, 1 Mos 3, 4. Men derpå lærer han, førend Moses' lov blev givet, hvorfra hjælpen igen skulle komme til at fordrive synden og døden, nemlig *ikke ved loven eller ved egne gerninger*, fordi der endnu ingen lov var, men ved kvindens afkom, Kristus, forjættet Adam (1 Mos 3, 15) og Abraham (1 Mos 12, 3), for at troen således fra Skriftens begyndelse skulle prises højt ophøjet over al gerning, lov og fortjeneste. Første Mosebog fremstiller altså stedse eksempler på *tro og vantro*, og hvilke frugter troen og vantroen bærer, og kan anses næsten som en evangelisk bog.

Derpå lader Gud i den anden bog, da verden var fuldkommen nedsunket i blindhed, så man næsten ikke mere vidste, hvad synd var, eller hvorfra døden var kommet, Moses fremtræde med loven, og udvælger sig et særligt folk, for ved dette igen at oplyse verden og ved loven igen åbenbare synden. Han forsyner altså

dette folk med alle slags love og adskiller det fra alle andre folk, lader det bygge et tabernakel, og anordner en gudstjeneste, beskikker øverster og embedsmænd, og forsyner altså sit folk både med love og tilsynsmænd på det omhyggeligste, hvordan det skal blive regeret både legemlig for verden og åndelig for Gud.

I den tredje bog bliver i særdeleshed præstedømmet anordnet med sine love og sin ret, hvorefter præsterne skulle forholde sig og lære folket. Her ser man, hvordan et præsteligt embede bliver oprettet alene for syndens skyld, for at det skal kundgøre dette for folket og forsone det med Gud. Således er al dets gerning: at omgås med synden og med syndere. Derfor bliver der heller ikke givet præsterne noget timeligt gods, befalet eller tilladt dem at herske legemlig, men alene overdraget dem at tage sig af folket i dets synder.

I den fjerde bog, da nu loven er givet, præster og øverster indsat, tabernaklet og gudstjenesten indrettet, og alt, hvad der hører til Guds folk, forberedt, da begynder værket og udøvelsen, og der bliver forsøgt, hvordan sådan ordning vil gå og skikke sig. Derfor fortæller denne bog om så megen ulydighed hos folket og om mange plager; og nogle love blive forklarede og forøgede. For således befindes det altid, at det er let at give love, men når de skal efterfølges og udøves, da møder der stedse hindringer, og det vil aldrig gå således, som loven fordrer. *Denne bog er et mærkeligt eksempel på, hvordan det slet ikke nytter at vil gøre folk gudfrygtige ved love; men, som Paulus siger, virker loven kun synd og vrede. Rom 4, 15.*

I den femte bog, da nu folket er straffet for sin ulydighed, og Gud havde lokket det lidt til sig ved sin nåde, så at det af den velgerning, at han gav det de to kongeriger, *bevægedes til at holde hans lov med lyst og kærlighed*, gentager Moses hele loven (undtagen det, som angår præstedømmet) tilligemed alt det som var overgået folket, og forklarer således fra nyt af alt, som hører til et folks *både legemlige og åndelige regimente.* Moses gør således allevegne sit embede fyldest som en fuldkommen lovlærer, og giver ikke blot loven, men er også til stede der, hvor den skal udøves, og forklarer og genopretter, hvor noget mangler. Men denne forklaring i den femte bog *indeholder egentlig intet andet, end tro til Gud og kærlighed til næsten*; for dertil sigter alle Guds love. Derfor afvender Moses med sin forklaring alt det, som kan fordærve troen på Gud, indtil i kapitel 20, og alt det, som forhindrer kærligheden, indtil bogens slutning.

Herved er nu at mærke for det første, at Moses forsyner folket så nøje med love, at han ikke lader noget rum for fornuften til at udvælge sig nogen gerning eller opfinde nogen gudstjeneste. For han lærer ikke alene at frygte, elske og forlade sig på Gud, men angiver også så mange skikke ved den ydre gudstjeneste med ofre, løfter, faste, besværgelser osv., at der ingen trang er til at vælge noget andet. Ligeså lærer han at plante, bygge, tage til ægte, stride, regere børn, hus og tyende, købe og sælge, borge og betale, og alt, hvad der er at gøre i det ydre og i det indre, og det så nøje, at nogle forskrifter næsten synes enfoldige og intetsigende.

Kære, hvorfor gør Gud det? Just derfor, at han antog sig folket, at det skulle være hans eget, og han ville være dets Gud; derfor ville han regere det således, at det var vist, at al dets gerning var ret for ham. *Hvad derfor nogen gør, som ikke inden er grundet i Guds ord, det gælder intet for Gud og er spildt.* For han forbyder også i 5 Mos 4, 2 og 12, 32, at de intet må lægge til hans love. Og i kap. 12, 8 siger han, at de ikke skal gøre, hvad der synes dem selv ret. Også Salmerne og alle profeterne klager derover, at folket gør gode gerninger, som det selv har valgt, og som Gud ikke har befalet. Han vil og kan ikke tåle, at hans folk foretager sig at gøre noget, som han ikke har befalet, det være så godt, som det nogensinde kan være. For lydighed er alle gerningers adel og værd, der er efter Guds ord.

Fordi nu dette liv ikke kan undvære ydre gudstjeneste og skikke, så har han forelagt dem mange slags sådanne skikke og begrundet dem ved sit bud, for at de, om de måtte eller ville udføre nogen ydre tjeneste for Gud, kunne gribe til en af disse, og ikke optænke en egen. Derved kunne de være visse på, at deres gerning skete i lydighed og efter Guds ord. Således er de overalt forhindret i at følge sin egen fornuft og frie vilje i at gøre det gode og leve ret; og dog er der tilstrækkelig bestemt og forelagt rum, sted, tid, person, gerning og måde, så at de ikke behøver at klage eller at tage eksempler af fremmede gudstjenester.

For det andet er at mærke, at *lovene er tre slags*. Nogle angå kun timelige goder, som de kongelige love hos os. De er givet af Gud især for de ondes skyld, at de ikke skal gøre noget værre.

Derfor er sådanne love mere til at afværge noget, end til at lære noget, som når Moses byder at lade sin hustru fare med et skilsmissebrev, at en mand skal drive sin hustru til et skinsygeoffer, og at en mand må tage en anden hustru igen. Dette er alle verdslige love.

Men der er nogle, som lære om den ydre gudstjeneste, som er omtalt ovenfor.

Over begge disse står loven om tro og kærlighed, så at alle andre love må og skal have sit formål i troen og kærligheden. Disse skal udøves, hvor deres gerninger falder således ud, at de ikke strider mod tro og kærlighed; men *hvor de strider mod tro og kærlighed, skal de være aldeles borte*. Derfor læser vi, at David ikke lod morderen Joab dræbe, skønt han to gange havde fortjent døden. Og i 2 Sam 14, 11 lover han kvinden fra Tekoa, at hendes søn ikke skal dø, uagtet han har dræbt sin broder. Ligeså lod han heller ikke Absalon dræbe. David spiste selv af præsternes hellige brød, 1 Sam 21, 6. Tamar mente, at kongen måtte give hende Ammon, hendes halvbror, til ægte, 2 Sam 13, 13. Af disse og lignende eksempler ser man, at konger, præster og øverster ofte har grebet stærkt ind i loven, hvor troen og kærligheden har fordret det, *så at tro og kærlighed skal være alle loves mester og have dem alle i sin magt.* For fordi alle love driver på tro og kærlighed, skal ingen af dem gælde mere eller være en lov, hvor den kommer i strid med troen og kærligheden.

Derfor farer jøderne endnu den dag i dag meget vild deri, at de holder så strengt og hårdt på nogle af Moses' love, at de meget

hellere lod kærlighed og fred gå under, end de skulle spise og drikke med os eller gøre noget lignende, og de ser ikke ret på lovens mening. For denne indsigt er fornøden for alle, som lever under loven, ikke blot for jøderne. Således siger også Kristus, Luk 13, 15, at man måtte bryde sabbatsloven, når en okse var faldet i en brønd, og hjælpe den op, skønt det dog kun var en timelig nød og skade. Hvor meget mere skal man da ikke bryde alle slags love, når legemets nødtørft fordrer det, så at der for øvrigt ikke sker noget mod troen og kærligheden, som også Kristus siger, at David havde gjort, da han spiste skuebrød. Mark 2, 26.

Men hvad betyder det, at Moses blander lovene så uordentlig sammen? Hvorfor sætter han ikke de verdslige love i en gruppe, de åndelige i en gruppe og troen og kærligheden også i en? Dertil gentager han ind imellem en lov så ofte og indprenter samme ord så tit, at det næsten er kedeligt at læse og høre det. Svar: Moses skriver, som det tildrager sig, så at hans bog er et billede og eksempel på regimentet og livet. For således går det til, når loven kommer i udøvelse, at nu denne, nu en anden gerning må være gjort. Og intet menneske kan føre sit liv således, at han den ene dag udøver blot den åndelige, den anden dag blot den verdslige lov. Men Gud styrer således alle love blandt hinanden, som stjernerne står på himmelen og blomsterne står på marken, så at mennesket til alle tider må være beredt til hvilket som helst, og gøre, hvad der først kommer det for hånden. Derfor er Moses' love blandet sammen.

Men at Moses så ofte gentager og driver på den samme lov, dermed er også hans embedes væsen tilkendegivet. For den, som skal regere et lov-folk, må stedse blive ved og tugte og drive på folket, som på æsler. Der gøres ingen lovens gerninger med lyst og kærlighed. Det bliver alt tvunget og nødet. Fordi Moses er en lovlærer, må han ved sin tvang vise, hvordan lovens gerninger er tvungne gerninger, og gør folket træt, *indtil det ved en sådan tvang erkender sin sygdom og ulyst til Guds lov og tragter efter nåden.*

For det tredje er det Moses' rette mening, at han gennem loven åbenbarer synden og gør al stolen på menneskelig magt til skamme. Derfor kalder Paulus ham i Gal 3, 19. En syndens formidler og i 2 Kor 3, 6 hans embede et dødens embede. Og i Rom 3, 20 og 7, 7 siger han: Ved loven kommer syndens erkendelse, og: Ved lovens gerninger bliver ingen retfærdiggjort for Gud. *For Moses kan ved loven ikke formå mere, end vise, hvad man skal gøre og undlade; men kraft og evne til at gøre og undlade dette giver han os ikke, og lader os altså blive i synden*.

Men når vi sidder fast i synden, så trænger døden snart på os som en hævn og straf over synden. Derfor kalder Paulus synden dødens brod, 1 Kor 1, 5, 56, så at døden har al sin ret og magt over os ved synden. Men var der ingen lov, så var der heller ingen synd, Rom 4, 15. Derfor er det alt sammen Moses' embedes skyld, idet han opvækker og åbenbarer synden ved loven. Så følger døden med magt på synden, så at Moses' embede af Paulus ret og rimeligt bliver kaldt syndens og dødens embede, 2 Kor 3,

6. For han bringer os ved sin lovgivning intet andet end synd og død.

Men dette syndens og dødens embede er dog godt og fornødent; for hvor Guds lov ikke er til, er al menneskelig fornuft så blind, at den ikke kan erkende synden, Rom 3, 20 og 7, 7- 8. For ingen menneskelig fornuft véd, at vantro og tvivl om Gud er synd. Ja, den véd intet om, at man skal tro og forlade sig på Gud, og går således hen forhærdet i sin blindhed og føler aldrig sådan synd. Den gør ind imellem en og anden god gerning og fører et ydre ærbart liv. Da mener den, at det står vel til, og at der er gjort nok, som vi ser hos hedninger og hyklere, når de leve på det bedste. Ligeså véd den heller ikke, at kødets onde tilbøjelighed og had mod fjender er synd; men fordi den ser og føler, at alle mennesker er således beskafne, anser den dette for en naturlig og ret god ting, og mener, det er nok, når man vogter sig for ydre gerninger. Således går den hen og anser sin svaghed for styrke, sin synd for ret, sit onde for godt, og kan intet videre.

Se, Moses' embede er fornødent til at fordrive denne blindhed og frygtelige formastelse. Nu kan han ikke fordrive den, medmindre han åbenbarer den og giver den til kende. Det gør han ved loven, når han lærer, at man skal frygte, tro, elske og forlade sig på Gud, dernæst ikke have eller bære nogen ond lyst eller had mod noget menneske. Når nu naturen hører dette ret, da må den forskrækkes; for den finder visselig hverken tillid eller tro, hverken frygt eller kærlighed til Gud og tillige hverken kærlighed eller et rent sind mod næsten, men idel vantro, tvivl, foragt

og had til Gud og idel ond vilje og lyst mod næsten. Men når den erfarer dette, da er døden snart for øjnene, der vil fortære en sådan synder og kaste ham i helvede.

Se, det kaldes at trænge døden på os ved synden og at dræbe os ved synden. Det kaldes gennem loven at opvække synden og stille os den for øjne og drive al vor formastelse til forsagthed, bæven og fortvivlelse, så at mennesket intet andet kan gøre end råbe med profeten: Jeg er forladt af Gud, Es 49, 14. Eller som man plejer at sige: Jeg hører Djævelen til, jeg kan aldrig mere blive salig. *Det er ret at blive ført ned i Helvede.* Det mener Paulus, når han med korte ord siger: Dødens brod er synden; men syndens kraft er loven, 1 Kor 15, 56, som om han ville sige: At døden stikker og myrder os, det gør synden, som findes i os og gør os skyldig til døden. Men at synden findes i os og med sådan magt overgiver os til døden, det gør loven, som åbenbarer os synden og lærer os at kende den, som vi før ikke kendte, men var trygge.

Se nu, med hvilken kraft Moses således driver og udfører sit embede. For at han kan beskæmme naturen på det allerhøjeste, giver han ikke blot sådanne love, som taler om naturlige og virkelige synder, som er De Ti Bud, men gør også til synd, *hvad der af naturen ingen synd er,* og trænger og trykker på den med en mængde synder. Vantro og ond lyst er synd ifølge sin art og fortjener døden; men at man ikke skal spise syret brød i påsken, ikke spise urene dyr, ikke gøre noget tegn på legemet, og alt, hvad det levitiske præstedømme regner til synd, *det er ikke synd ifølge sin*

art, men bliver synd alene derfor, at det er forbudt i loven, som godt kunne været borte. *Men De Ti Bud kunne ikke således været borte;* for der er synd, om end budene ikke var givet eller ikke erkendt, ligesom hedningernes vantro er synd, om de end ikke véd eller forstår, at det er synd.

Således ser vi, at disse og mange slags love af Moses ikke blot er givet derfor, at ingen skal udvælge sig noget eget for at gøre godt og leve ret, som ovenfor er sagt, men meget mere derfor, at synderne skulle blive mange og opdynge sig i hobevis, for at besvære samvittigheden, og at den forstokkede blindhed måtte lære sig selv og sin uformående og udygtighed til det gode at kende, og således ved loven nødes og drives til at søge noget andet end loven og sin egen magt, nemlig Guds nåde, forjættet i Kristus, som skulle komme. For alle Guds love er gode og rette, om de endogså kun bød at bære skarn eller samle et halmstrå op. Men da kan den, som ikke holder eller ugerne holder en sådan god lov, ikke være gudfrygtig eller have et godt hjerte. Nu formår al natur kun ugerne at holde den; *derfor må den her af Guds gode lov føle og erkende sin ondskab og sukke og tragte efter Guds gode nåde i Kristus.*

Derfor, hvor nu Kristus kommer, ophører loven, især den levitiske, som gør det til synd, som ellers ifølge sin art ikke er synd, som før er sagt. *Så ophører også De Ti Bud, ikke således, at man ikke skal holde og opfylde dem, men Moses' embede deri ophører,* således at det ikke længere ved De Ti Bud gør synden stærk, og synden ikke mere er dødens brod. *For ved Kristus er synden*

tilgivet, Gud forsonet, og hjertet er begyndt ved Kristi nåde at være lydigt mod loven. Moses' embede kan således ikke mere straffe det og gøre det til synd, som om det ikke havde holdt budene og var skyldig til døden, som det gjorde, før nåden og Kristus kom.

Det lærer Paulus i 2 Kor 3, 14, når han siger, at glansen i Moses' ansigt ophørte ved herlighedsglansen i Jesu Kristi ansigt. Det vil sige: Moses' embede, som gør os til syndere og til skamme ved den glans, som erkendelsen af vor ondskab og uformåenhed frembringer, gør os nu ikke mere ondt og forskrækker os heller ikke mere med døden. For vi har nu Kristi ansigts herligheds glans, det er, *nådens embede*, gennem hvilket vi kender Kristus. *Ved hans retfærdighed, liv og styrke opfylder vi loven og overvinder døden og helvede*. Ligesom også de tre apostle på bjerget Tabor så Moses og Elias og dog ikke forfærdedes for dem på grund af den skønne herligheds glans i Kristi ansigt, Matt 17, 4; Luk 9, 33. Men da Kristus ikke var nærværende, kunne Israels børn ikke tåle at se klarheden og glansen i Moses' ansigt, men han måtte lægge et slør derover. 2 Mos 34, 30-33.

Der er tre slags lovens disciple: De *første* er de, som hører og foragter loven og fører et ryggesløst levned uden frygt. Til dem kommer loven ikke. De er betegnet ved kalvetilbederne i ørkenen, for hvis skyld Moses brød lovens tavler itu og ikke bragte loven til dem. 2 Mos 32, 6. 19.

De *andre* er de, som forsøger at opfylde den ved egen kraft uden nåde. De betegnes ved dem, som ikke kunne se Moses' ansigt, da han anden gang bragte lovens tavler til dem. 2 Mos 34, 30. Til disse kommer loven; men de tåler den ikke, og derfor lægger de et slør derover og fører et hyklerisk liv med lovens ydre gerninger, hvilket alt sammen loven dog gør til synd, når sløret bliver taget bort. For loven viser, at vor magt intet er uden Kristi nåde.

Den *tredje* slags er dem, som ser Moses klart uden dække. Det er dem, som forstår lovens mening, hvordan den fordrer umulige ting. Her træder synden i kraft, 1 Kor 15, 56. Her er døden mægtig. Her er Goliats spyd som en væverstang og dets blad seks hundrede sekel jern, så at alle Israels børn flygter for ham, undtagen den ene, David, vor herre Kristus, som frelser os fra alt dette. For hvis ikke Kristi herlighed kom ved siden af denne Moses' herlighed, så kunne ingen udholde denne lovens glans, syndens og dødens skræk. Disse disciple afstår fra sine egne gerninger og hovmod og lærer intet andet af loven, end alene at erkende sine synder og sukke efter Kristus. *Dette er også Moses' egentlige embede og lovens bestemmelse.*

Således har også Moses selv givet til kende, at hans embede og lære skulle vare, indtil Kristus kom, og derpå ophøre, når han siger i 5 Mos 18, 15: En profet vil herren din Gud opvække af dine brødre, ligesom mig; ham skal du høre. Dette er det herligste sprog og visselig kernen i alle Mosebøger, som også apostlene har agtet højt og anført det hyppig, for at bekræfte evangeliet og

afskaffe loven. Og alle profeterne har uddraget meget deraf. For fordi Gud her forjætter en anden Moses, som de skulle høre, er det nødvendigt, at han ville lære noget andet, end Moses, og at Moses overgiver ham sin magt og viger for ham, så at man skal høre denne. Så kan jo den samme profet ikke lære loven; for det har Moses gjort på det kraftigste, og det var ingen nødvendighed at opvække en anden profet for lovens skyld. Derfor handler dette visselig om *nådelæren* og om Kristus.

Derfor kalder også Paulus Moses' lov for Det Gamle Testamente, ligeså Kristus, da han indsætter Det Nye Testamente. Og det er derfor et testamente, fordi Gud deri lover og tildeler Israels folk landet Kana'an, når de ville holde loven. Og han gav dem det også; og det blev stadfæstet ved fårs og bukkes død og blod. Men fordi *dette testamente ikke var grundet på Guds nåde, men på menneskegerning*, så måtte det blive gammelt og ophøre, og det forjættede land igen gå tabt. Fordi loven ikke kan blive opfyldt ved gerninger, måtte et andet testamente komme, som ikke blev gammelt, og som *ikke var grundet på vor gerning, men på Guds ord og gerning*, for at det kunne vare evindelig, Hebr 13, 20. Derfor er det stadfæstet ved en evig persons død og blod, og et evigt land er forjættet og givet. Dette være nu sagt om Moses' bøger og embede.

Men hvad er nu de andre profetiske og historiske bøger? Svar: Intet andet end hvad Moses er; for de forrette allesammen Moses' embede og modstår de falske profeter, så at de ikke

skulle lade folket gå til egne gerninger, men lade det blive i Moses' rette embede og lovens erkendelse. De holder fast på, at de ved lovens rette forstand kunne bevare folket i dets egen udygtighed og *drive det til Kristus, ligesom Moses gør*. Derfor udfører de også videre, hvad Moses har sagt om Kristus, og fremstiller flere eksempler både på dem, som fatter Moses ret og på dem, som ikke fatter ham ret, tilligemed begge slags straf og løn. Således er profeterne intet andet, end håndhævere og vidner om Moses og hans embede, så at de *ved loven bringe alle til Kristus*.

Til slutning skulle jeg vel også vise den åndelige betydning, som ligger i den levitiske lov og Moses' præstedømme. Men det bliver for meget at skrive derom, det vil have rum og tid og må udlægges med levende røst. For Moses er i sandhed en kilde til al visdom og forstand, hvoraf alt, som profeterne har vidst og sagt, er strømmet ud. *Desuden flyder også, som vi har hørt, Det Nye Testamente deraf og er grundet deri.* Dog vil jeg tjene dem, som har nåde og forstand til at trænge dybere ind deri, ved at give dem et lille kort fingerpeg.

Når du vil tyde det nøje og sikkert, så tag Kristus for dig; for han er manden, om hvem det hele gælder ganske og aldeles. Så betragt da ingen anden i ypperstepræsten Aron end Kristus alene, som Hebræerbrevet gør i kap. 7, 15 flg. Dette brev alene er næsten tilstrækkeligt til at forklare alle billeder hos Moses. *Således er det også sikkert, at Kristus selv er offeret, ja også alteret, han, som har ofret sig selv er med sit eget blod, som også samme brev beretter.* Ligesom nu den levitiske ypperstepræst ved disse ofre

kun borttog de begåede synder, som af naturen ikke var synder, således har *vor yppersteprræst Kristus,* ved sit eget offer og blod borttaget de virkelige synder, som af naturen er synder, og er én gang for alle gået gennem forhænget ind til Gud, *for at han kunne forsone os.* Således må du tyde alt, som er skrevet om yppersteprræsten, personlig på Kristus og ellers ikke på nogen anden.

Men yppersteprræstens sønner, som har at bestille med de daglige ofre, ved dem skal du forstå os kristne, vi, som for vor fader Kristi åsyn, han, som sidder i himmelen, bor her på jorden i legemet og derfor ikke er hos ham uden åndelig ved troen. Deres embede, at slagte og ofre, betyder ikke andet, end at prædike evangeliet, ved hvilket *det gamle menneske dødes og ofres til Gud, brændes og fortæres i kærlighedens ild ved Helligeånd,* som er Gud en velbehagelige lugt. Det vil sige: giver en god, ren og rolig samvittighed for Gud. Denne betydning træffer Paulus, når han i Rom 12 lærer, hvordan vi skal bringe Gud vore legemer som levende, hellige og behagelige ofre. Dette gør vi, som sagt, ved stadig at øve os i evangeliet både ved prædiken og tro. Dette være nok sagt denne gang, som *en kort undervisning til at søge Kristus og evangeliet i Det Gamle Testamente.*

(Følgende findes kun i udgaven fra 1523, men giver en vigtig typografisk oplysning):

Den som læser denne bibel skal også vide, at jeg med flid har skrevet det navn på Gud, som jøderne kalder Tetragrammaton, med lutter store bogstaver, således: HERRE; og det andet, som

de kalder Adonai, halvt med store bogstaver, således: HErr. For blandt alle de mange gudsnavne i Skriften bliver kun disse to brugt udelukkende om den virkelige og sande Gud, mens de andre ofte bliver brugt også om engle og hellige. Det har jeg gjort for at vise, hvor klart man af Det Gamle Testamente kan se, at Kristus er sand Gud; for Jeremias 23 kalder ham HERREN vor retfærdige. Noget tilsvarende findes også flere andre steder.

Hermed giver jeg alle mine læsere Kristus i vold, og beder dem, at de vil hjælpe mig at bede Gud lade dette værk blive til gavn. For jeg bekender frit, at jeg har påtaget mig rigelig meget, særlig ved at oversætte Det Gamle Testamente. Det hebraiske sprog er desværre alt for forsømt, så at selv jøderne kender lidt nok til det, og deres forklaringer og tydninger (som jeg har efterprøvet) er ikke at lide på. Og husk: skal bibelen vinde frem, så må det ske gennem os, som er kristne, som de der har Kristusforståelse; uden den kommer også al sprogkyndighed til kort. Det er derfor det er glippet for mange af de gamle oversættere, også ofte for Hieronymus. Og skønt jeg ikke tør rose mig af at have nået alt, så drister jeg mig dog til at sige, at denne tyske bibel på mange punkter er både klarere og mere pålidelig end den latinske; hvis bogtrykkerne ikke ødelægger den med deres skødesløshed (som de plejer), så har det tyske sprog virkelig her en bedre bibel end det latinske sprog har. I den sag lader jeg trygt læserne dømme. Nu vil møget jo også her hænge ved hjulet, og ingen vil vel gælde for så simpel, at han ikke nok gad hovmesterere og kritisere mig både her og der. Nå, dem agter jeg ikke på.

Jeg har fra første færd været klar over, at jeg før ville finde ti tusinde som dadlede mit arbejde, end én eneste der gjorde mig en tyvendedel af det efter. Jeg ville også grumme gerne være lærd, og strålende bevise min kunst, når jeg skulle kritisere Hieronymus' latinske bibel. Men han på sin side ville vel igen byde mig spidsen, og sige: ja gør mig det efter. Hvis nu nogen virkelig er så overmåde meget lærdere end jeg er, så lad ham gå i lag med at oversætte den hele bibel, og bagefter kan han så sige mig, hvad han kan. Gør han det bedre, hvorfor skulle man så ikke foretrække ham for mig? Jeg mente også, at jeg var lærd; og jeg véd, at jeg er lærdere end alle universiteters sofister - af Guds nåde. Men nu ser jeg, at jeg ikke engang kan mit eget medfødte tyske sprog endnu. Endnu har jeg heller ikke læst hverken nogen bog eller noget brev, som var skrevet på virkelig ægte tysk sprog. Der er heller ingen som lægger vægt på at tale virkelig tysk navnlig ikke de herrer af kancelliet, og pjalteprædikanterne, og marionetskriverne, folk som tillader sig at mene, at de har lov til at lave om på det tyske sprog, og digter os daglig nye ord som »at behjerte sig«, »at tilhænde« én noget, »fremspirlig« »fremskydelig« og lignende. 39 kære venner, det er da både tåbeligt og naragtigt.

Summa: om vi så alle til hobe arbejdede med bibelen, så havde vi dog alle nok at gøre med at bringe den frem for lyset, den ene med sin forstand, den anden med sit sprog. Jeg har jo heller ikke været ene om arbejdet, men jeg har benyttet mig af enhver, jeg blot har kunnet få fat på. Derfor beder jeg hver og én

holde op med at kritisere og lade være med at forvirre de arme folk; han må hellere hjælpe mig, om han kan. Vil han ikke det, så kan han jo tage bibelen frem og gøre sig én selv. Men de der kun kritiserer og rakker ned, de er nu ikke så fromme og redelige, at det er det der er dem om at gøre: at få en bibel som er ren og pur; de ved jo, at de ikke selv formår det, men de vil gerne spille mester bedreviden på anden mands kunst, skønt de ikke engang har drevet det til at blive skoledrenge i deres egen.

Måtte Gud fuldføre det værk, han har begyndt. Amen.

Fortale til Jobs bog. 1545

Jobs bog behandler det spørgsmål, *om Gud også tilskikker de fromme ulykker?* Her står Job fast og holder for, at Gud påfører også de fromme plager uden årsag, alene for sin æres skyld, som Kristus viser i Joh 9, 3 om den blindfødte.

Hans venner sætter sig derimod og holder en stor og lang tale og vil forsvare Gud, at han ikke straffer de fromme. Straffer han nogen, må de have syndet. De har så verdslige og menneskelige tanker, om Gud og hans retfærdighed, som om han var ligesom mennesker og hans ret som verdslig ret.

Skønt også Job, da han er kommet i dødsnød af menneskelig svaghed taler for meget mod Gud og synder i lidelsen, bliver han dog ved, at han ikke har forskyldt sådan lidelse frem for andre. *Og dette var også sandt*. Men til sidst dømmer Gud, at Job, idet han i sine lidelser har talt mod Gud, har talt uret, dog, hvad han har fremført mod sine venner om sin uskyldighed i lidelserne, har han talt rettelig.

Således fører denne bog endelig til den slutning, at Gud alene er retfærdig, og at dog også et menneske kan have ret mod det andet, også for Gud. *Men det er skrevet os til trøst, at Gud lader sine store helgener snuble, især i modgang.* For før Job kommer i dødsangst, priser han Gud under tabet af sit gods og sine børns død. Men da døden træder ham under øjne og Gud skjuler sig for ham, da give hans ord til kende, hvilke tanker et menneske har mod Gud (det være så helligt, som det vil). Hvordan det synes, at Gud ikke er Gud, men alene en dommer og vred

tyran, der farer frem med vold og ikke spørger efter ens gode levned. Dette er det vigtigste stykke i denne bog. *Det forstår alene de, som føler og erfarer, hvad det er at lide under Guds vrede og dom, medens hans nåde er skjult.*

(Findes kun i udgaven fra1523)

Men denne bogs tale er så høj og herlig, som næsten ingen anden bogs i hele Skriften, og skulle man oversætte den ord til andet, (som jøderne og andre uforstandige oversættere vil), og ikke flere gange tage det efter meningen, så ville ingen kunne forstå den. Når det f.eks. hedder, at de tørstige ville opsluge hans gods, da betyder det, at røverne ville tage det fra ham. Ligeså når det hedder: stolthedens børn er aldrig gået derefter, da er det de unge løver, de, som går stolt frem. Således på mange andre steder. Ligeså kaldes lys lykke, mørke ulykke osv. Derfor antager jeg, at den tredje del [af Luthers oversættelse af bibelen] vil blive dadlet af en del kloge folk, som om det var en anden bog, end den, som findes i den latinske bibel. Dette lader vi fare. Vi har gjort vor flid, for at vi kunne give en tydelig og for enhver forståelig tale med uforfalsket mening og forstand, og vil gerne tåle, at andre gør det bedre.

Fortale til Salmerne. 1528 og 1545

Mange hellige fædre har lovprist og holdt af Salmerne frem for andre bøger i Skriften, og værket selv roser virkelig sin mester nok. Dog må også vi vise vor lov og tak derfor.

Man har i den forgangne tid sat mange legender i omløb om de hellige, lidelseshistorier og eksempelbøger og opfyldt verden dermed, så at Salmerne derfor lå under bænken og i et sådan mørke, at man næsten ikke forstod én Salme ret. Og dog gav den en så ædel, yndig duft fra sig, at alle fromme hjerter også af de ubekendte ord modtog kraft og stemtes til andagt og derfor havde denne lille bog kær.

Og jeg mener, at der ikke på jorden er kommet eller vil komme nogen eksempelbog eller helgenlegendebog der er skønnere end Salmerne. Og når man skulle ønske, at det bedste af alle eksempler, legender og fortællinger blev samlet og læst og på bedste måde fremstillet, så måtte man ønske, det blev Salmerne. For her finde vi ikke alene, hvad en eller to helgene har gjort, men hvad alle helgenes hoved selv har gjort, og endnu alle hellige gør. Hvordan de forholder sig mod Gud, mod venner og fjender, hvordan de skikker og forholder sig i al fare og lidelse, foruden det, at alle slags gudelige og gavnlige bud og lærdomme findes deri.

Salmerne skulle være kære og dyrebare alene derfor, at det forjætter så tydeligt om Kristi død og opstandelse, og *afbilder hans rige og hele kristenhedens stand og væsen*, så det godt kunne kaldes *en lille bibel*. Deri er alt, som står i hele bibelen,

indbefattet på det skønneste og korteste og ordnet og indrettet til en skøn enchiridion eller håndbog, så det synes mig, at Helligånden selv har villet påtage sig den møje at samle en kort bibel og eksempelbog om hele kristenheden eller alle helgene, så enhver, som ikke kan læse hele bibelen, heri havde så godt som hele summen sammenfattet i en lille bog.

Men over alt dette er det Salmernes ædle fortrin og beskaffenhed, at andre bøger vel tale meget om de helliges gerninger, men såre lidt om deres ord. Salmerne derimod er en mønsterbog og dufter også derfor så sødt, når man læser i den, idet den ikke blot fortæller om de helliges gerninger, men også om deres ord, hvordan de har talt med Gud og bedt til ham og endnu taler og beder. De andre legender og eksempler, når man sammenligner dem med Salmerne, fremstille næsten alene stumme helgene for os, hvorimod Salmerne giver os billeder af rette og levende helgene. Et stumt menneske er jo næsten at agte som et halvdødt menneske mod et talende. Og der er ingen kraftigere eller ædlere gerning hos mennesket end talen, fordi det især er ved talen, at mennesket er forskelligt fra dyrene, mere end ved skikkelse og andre gerninger. For et træ kan jo ved træskærerkunsten få skikkelse af et menneske, og et dyr kan lige såvel som et menneske se, høre, lugte, gå, stå, spise, drikke, faste, tørste og tåle sult, frost og hårdt leje.

Desuden gør Salmerne endnu mere, da de ikke blot fremstiller for os helgenernes simple almindelige tale, men hvad de har

talt med Gud selv med stort alvor i de vigtigste anliggender. Derved fremlægger det ikke alene deres ord og gerninger for os, men også deres hjerte og deres sjæls inderste skat, så vi kan se deres ord og gerninger i disses grund og kilde. Det vil sige, i deres hjerte, hvad for tanker de har haft, hvordan deres hjerte har forholdt og anstillet sig i al slags nød, farer og omstændigheder, hvilket de legender og eksempler, som alene roser helgenernes gerninger og undere, ikke gør eller kunne gøre. For jeg kan ikke vide, hvordan ens hjerte er beskaffent, om jeg end ser eller hører nok så mange herlige gerninger af ham.

Og ligesom jeg meget hellere vil høre en helgen tale, end se hans gerninger, således vil jeg endnu meget hellere se hans hjerte og hans sjæls inderste, end høre hans ord. Men det viser Salmerne os angående de hellige på det tydeligste, så vi kan være visse på, hvordan deres hjerter var beskaffen og hvordan deres ord har lydt for Gud og enhver. For det menneskelige hjerte er ligesom et skib på det vilde hav, som drives om af stormvinde fra de fire verdenshjørner. Her kommer et stød af frygt og bekymring for en kommende ulykke, hist farer græmmelse og ængstelse frem for et nærværende onde. Her dukker håb op og dristig stolen på fremtidig lykke, hist er sikkerhed og glæde i de nærværende goder.

Men sådanne stormvinde lære at tale med alvor, åbne hjertet og vise dets grund. For enhver, som kommer i frygt og nød, taler langt anderledes om ulykke, end den, der lever i glæde. Og den, som lever i glæde, taler og synger ganske anderledes om glæde,

end den, der lever i frygt. Det kommer ikke fra hjertet (siger man), når en bedrøvet skal le, og en glad skal græde. Hans hjertes grund står ikke åben og kommer ikke ret til syne.

Men hvad er nu ellers Salmerne, andet end alvorlig tale i al slags sådant stormvejr. Hvor finder man dejligere ord om glæde, end i lovprisnings- og takkesalmerne? Her ser du alle helgenerne ind i hjertet, ligesom i skønne, lystige haver, ja som i himlen, hvordan fagre og yndige blomster udspringe deri af alle slags skønne, glade tanker om Gud og hans velgerninger. På den anden side, hvor finder du dybere, vemodigere og jammerligere ord om bedrøvelse, end i klagesalmerne? Der ser du atter alle helgener i hjertet, ligesom i døden, ja ligesom i helvede. Hvor mørkt og dunkelt er det ikke der af al slags bedrøvelig betragtning af Guds vrede? Således også, hvor de taler om frygt og håb, bruger de sådanne ord, at ingen maler kunne afmale frygten eller håbet sådan, og ingen Cicero eller talekunst kunne fremstille det sådan.

Og det er (som man siger) det allerbedste, at de taler sådanne ord for Gud og med Gud, hvilket gør, at der er et dobbelt alvor og liv i ordene. For hvor man taler for mennesker i sådanne anliggender, går det ikke så kraftigt fra hjertet, er ikke så brændende, levende og indtrængende. Deraf kommer det også, at Salmerne er en bog for alle hellige, og enhver, i hvilken stilling han end er, finder deri Salmer og ord, som passer til hans stilling, og netop er for ham, som om de alene var sat således for hans skyld, så han selv ikke kunne finde, sammensætte eller ønske dem bedre. Dette er også godt derfor, at når sådanne ord behager en

og passer godt for ham, så bliver han forvisset om, at han er i de helliges samfund, og at det har gået alle de hellige, som det går ham, fordi de alle synger den samme sang med ham, i særdeleshed, dersom han kan tale således for Gud, som de har gjort, hvilket må ske i troen; for et ugudeligt menneske har ikke behag i dem.

Endelig er i Salmerne en sikkerhed og tryg ledelse, idet man deri uden fare kan efterfølge alle helgener. For andre eksempler og legender om stumme helgener omtaler mangen gerning, som man ikke kan gøre efter, ja endog mange gerninger, som er farlige at gøre efter. I almindelighed stifter de sekter og partier og drager en bort fra de helliges samfund. Men Salmerne holder dig fra partierne til de helliges samfund; for det lærer dig i glæde, frygt, håb og sorg at være sindet og tale, som alle helgener har været sindet og har talt.

Kort sagt: vil du se den hellige kristne kirke malet for dig med levende farver og skikkelse, sammenfattet i et lille billede, så tag Salmerne for dig, da har du et skønt, klart og rent spejl, som viser dig, hvad kristenheden er. Ja du vil deri finde også dig selv og det rette γνωϑί σεαυτον (kend dig selv), dertil Gud selv og alle skabninger.

Lad os nu derfor se til, hvordan vi takker Gud for sådanne uudsigelige goder, og modtager, bruger og benytter samme med flid og alvor, Gud til ære og lov, så vi ikke med vor utaknemmelighed skal fortjene noget ondt. For førhen i mørkets tid, hvilken en skat ville man da ikke have anset det for, hvis nogen ret havde

kunnet forstå en Salme, eller også læse eller høre den på vort sprog, men de havde dog ikke kunnet det! Men nu, salige er de øjne, som ser det, vi ser, og de øren, som hører det, vi hører. Og dog frygter jeg for, at vi desværre må se, at det går os, som det gik jøderne i ørkenen, da de sagde om himmelbrødet: vor sjæl væmmes ved den ringe spise. Men vi skal også erindre os, at der sammesteds er tilføjet vidnesbyrd om, hvordan de plagedes og omkom, så det ikke skal gå os ligeså.

Dertil hjælpe os Gud, al nådes og barmhjertigheds fader, ved Jesus Kristus, vor herre. Ham være lov og tak, ære og pris for denne tyske Salmebog, og for alle hans utallige, uudsigelige velgerninger, i evighed, amen, amen!

Fortale til Salomos bøger. (1534 og 1545)

Tre bøger have navn af Salomo. *Den første kaldes Ordsprogenes Bog*, som med rette kan kaldes en bog om gode gerninger; for han lærer os deri at føre et godt levned både for Gud og verden.

Og især tager henvender han sig til den kære ungdom, og *drager dem faderligt til Guds bud med trøstelige forjættelser* om, hvor godt det skal gå den fromme *og med trusler* om, hvordan de onde blive straffede. For ungdommen er af sig selv tilbøjelig til alt ondt, og desuden som et uerfarent folk forstår den ikke verden og Djævelens list og ondskab og den er meget for svag til at modstå onde eksempler og forargelser. Den formår ikke at styre sig selv. *Hvis den ikke bliver vejledet, er den fordærvet og fortabt, før den ser sig om.* Derfor behøver den og må have lærere og ledere, som formaner, advarer, straffer og tugter den og stedse holder den til Guds frygt og bud, for at den kan modstå Djævelen, verden og kødet. Dette gør Salomo i denne bog så rigelig og med al flid og fremsætter sin lære i ordsprog, hvorved den des bedre kan fattes og bevares med mere lyst. Derfor burde ethvert menneske, som tænker at blive from, benytte en sådan bog, som *en daglig håndbog eller bønnebog*, læse ofte deri og betragte sit levned derefter.

For en vej må man gå, enten lade sig tugte af sin fader eller lade sig straffe af domstolene. Som man siger: undslipper du mig, du undslipper dog ikke domstolen. Og det var godt, at man altid foreholdt ungdommen dette, at den sikkert kunne vide, at

den enten må tåle faderens ris eller domstolens straf, hvorfor Salomo også i denne bog altid truer de ulydige med døden. For der bliver intet andet deraf, Gud lader intet ustraffet. Således lærer man også ved erfaring, at de onde og ulydige så forunderlig får en sørgelig ende og til sidst kommer i domstolenes hænder, når de mindst tænker derpå og er allersikrest. Herom er galger, hjul og rettersteder ved vejene uden for alle byer offentlige vidnesbyrd og tegn, som Gud har sat der ved det verdslige regimente *til skræk for alle, som ikke ville lade sige lede af Guds ord og ikke adlyde sine forældre.*

Derfor kalder Salomo i denne bog alle dem dårer, som foragter Guds bud, og dem vise, som lyder Guds bud. Han rammer dermed ikke alene ungdommen, som han især foretager sig at undervise, men alle slags samfundsforhold fra den højeste til den allerlaveste. For ligesom ungdommen har sine egne laster i modstrid med Guds bud, sådan har alle andre samfundsforhold også sine laster og vel endnu værre, end ungdommens laster. Således som man siger: jo ældre, jo værre. Og atter: alderdommen hjælper ikke mod nogen dårskab. Og var der ellers ikke andet ondt i de andre og højere samfundsforhold, som gerrighed, hovmod, had, misundelse osv., så er dog denne ene last ond nok, at de vil være kloge og vise, hvor de ikke skulle være det. Enhver er tilbøjelig til at gøre andet, end det, som er befalet ham, og at undlade at gøre, hvad der er befalet. Således vil f.eks. den, som er i det gejstlige embede, være klog og vis i det verdslige, og her er ingen ende på hans visdom. På den anden side bliver for den,

som er i det verdslige embede, hovedet for trangt for alt andet, end det, hvordan det gejstlige embede skal styres.

Sådanne dårer er alle lande, alle byer, alle huse fulde af, og de bliver i denne bog flittigt revset, og enhver bliver formanet til at passe på sit og med troskab og flid udrette, hvad der er ham befalet. Og der er ingen større dyd end den, at være lydig og tage vare på, hvad der er befalet en at gøre. De, som gør det, er vise; men de ulydige er dårer, skønt de ikke vil gælde for og kaldes ulydige eller dårer.

Prædikerens Bog

Den anden bog hedder Kohelet, som vi kalder Prædikeren Bog, og den er en trøstebog. Når nemlig et menneske efter den første bogs lærdom vil leve lydig og tage vare på, hvad der er befalet ham, og på sit embede, så sætter Djævelen, verden og hans eget kød sig derimod, så at mennesket bliver træt og ked af sin stilling, og fortryder alt, hvad han har påbegyndt; for det vil aldrig gå, som man gerne ønskede det. Så begynder da møje og arbejde, ulyst, utålmodighed og knurren, så at man vil lægge hænderne i skødet og ikke gøre mere. For hvor Djævelen ikke fra den højre side kan forhindre lydigheden ved overilelse og utidig lyst, vil han hindre den fra den venstre side ved møje og besværlighed.

Ligesom nu Salomo i den første bog lærer os lydighed, trods afsindig, kildrende og utidig virkelyst, *så lærer han os i denne bog at være tålmodige og bestandige i lydighed*, trods ulyst og anfægtelse, og stedse vente på den rette time med fryd og glæde

og *lade ligge, hvad vi ikke kan gøre og forandre.* Det skal nok rette sig.

Højsangen

Den tredje bog er en lovsang, hvori Salomo priser Gud for lydighed som for en Guds gave. For hvor Gud ikke holder hus og selv regerer, er der hverken lydighed eller fred i nogen stilling. Men hvor der er lydighed og et godt regimente, der bor Gud og kysser og omfavner sin brud med sit ord, som er hans munds kys. Altså, hvor det i et land eller hus går efter Salomos to bøger (så meget det kan), der kan man også synge den tredje bog godt og takke Gud, der ikke alene har lært os dette, men også selv har bevirket det. Amen.

Fortale til Salomos Ordsprog. 1524

Fordi denne bog især handler om dårer og vise og overalt priser visdommen og dadler dårskaben, så er det nødvendigt, at man fatter ordene, hvad Salomo vil have forstået ved dårer og vise. For at denne nyttige bog kan blive des tydeligere, vil jeg her kort fremsætte nogle ord på det tydeligste, jeg formår.

Det er kong Davids vis i Salmerne, og især kong Salomos vis, og det var på den tid måske en sprogbrug at kalde dem narre eller dårer, som man for verden ikke kalder dårer og ikke er født som dårer, men alle slags løse, letsindige og uagtsomme folk. Allermest dem, som lever uden Guds ord, taler og gør efter egen fornuft og behag. Det er almindelig de allerstørste, klogeste, mægtigste, rigeste og helligste for verden, ligesom Paulus kalder galaterne og Kristus i evangeliet kalder farisæerne og sine disciple dårer. Du må da vide, at Salomo ikke taler om slette og ringe folk, når han taler om dårer, men just om de bedste i verden.

For Salomo kalder her visdom intet andet end Guds visdom, som læres i Guds ord og gerninger. Derfor fremstiller han også altid Guds bud og gerning. Desuden har alle ordsprogene ingen anden oprindelse end Guds ord og gerning, fordi alle menneskers anslag er forfængelige og falske, og ikke har andet udfald, end hvad Gud vil og gør. Ligesom når man siger: det er dig tiltænkt, men ikke beskåret, eller: den, som har lykken med sig, fører bruden hjem. Derfor kommer sådanne ordsprog kun deraf, at man har måttet se og begribe, hvordan de menneskelige anslag og forhåbninger altid slår fejl og får et andet udfald, end man tænkte,

så man til sidst må erfare, at det er en anden, der driver hjulet. Denne har nogle kaldt Gud, andre lykken. Derfor er ordsprog i alle sprog og tungemål sande og sikre, som de, der er grundede på Guds gerning og udspringer af Guds gerning, selv om Guds ord ikke er deri. Derimod kalder Salomo alt tåbelighed, som sker uden Guds ord og gerning, og en klog den, som retter sig efter Guds ord og gerning, men en dåre den, som formastelig retter sig efter sit eget sind og sin egen mening.

Deraf ser vi, hvilken fortræffelig, klog og skønsom mand kong Salomo er, at han har ladet det være sig magtpåliggende, under så mange kongelige opgaver, at påtage sig en lærers embede, og især det *allernødvendigste, nemlig at lære og vejlede ungdommen*, hvordan den skal vandre lyksalig for Gud efter ånden, og handle viselig for verden med legeme og gods. For derpå ligger der stor magt, at man har sådanne folk på jorden, hvad den vise kong Salomo har indset. Men dem kan man ikke have, medmindre man opdrager dem dertil i ungdommen. Derfor skulle denne bog med rette i hele verden tidlig indprentes ungdommen og være i daglig brug og øvelse. For denne sags skyld er den uden tvivl også forfattet og skrevet således af kong Salomo, alle konger og herrer til eksempel, at de også skal antage sig ungdommen. Dertil give Gud sin nåde! Amen.

Fortale til Prædikerens Bog. 1524

Denne bog kaldes på hebraisk Kohelet. Det er en, der taler offentlig i en menighed. For kahal betyder en forsamlet menighed, som på græsk kaldes ekklesia. Men denne bog er sikkert ikke skreven egenhændig af kong Salomo selv eller forfattet af ham, men hørt af hans mund af andre og således samlet af lærde. Det bekender om den selv i slutningen, kap. 12, 11: "disse ord er brodde og søm indslået af forsamlingens mestre, meddelt af en hyrde." Det vil sige, at der på den tid er blevet beskikket af kongen og folket nogle udvalgte personer til at samle og ordne denne og andre af Salomo, den ene hyrde, meddelte bøger, for at ikke enhver skulle skrive bøger, som det lystede, fordi den klager over, at der ingen ende er på at skrive bøger, og forbyder at antage andre.

Sådanne folk kalder sig her forsamlingens mester, så at bøgerne har måttet antages og stadfæstes ved deres hånd og embede. For det jødiske folk havde et af Gud indsat ydre regimente. Derfor kunne dette ske med sikkerhed og ret. Således er denne Salomos bog samlet af andre, og bagefter er tilføjet nogle vise mænds lærdomme og sprog. Ligeså ser også Salomos højsang ud til at være en stykkevis sammensat bog, som af andre er hørt af Salomos mund. Derfor er der ikke iagttaget nogen orden i disse bøger, men det ene er blandet ind i det andet, efter sådanne bøgers art, da de, som hørte dem, ikke har hørt alt af ham på en gang og til en tid.

Denne bog skulle nu rimeligvis have den titel, at den er skrevet *mod den fri vilje*. For ved alt deri viser prædikeren, at alle menneskets råd, anslag og beslutninger er omsonst og forgæves og altid får et andet udfald, end vi tænker og vil. *Han lærer os at være rolige og overlade til Gud at gøre alle ting mod og uden vort råd og vidende*. Derfor må du ikke forstå denne bog, som om den lastede Guds skabninger, når den siger, at alt er forfængeligt, alt jammer; for Guds skabninger er alle gode, 1 Mos 1, 31 og 1 Tim 4, 4; og prædikeren lærer selv, at man skal leve tilfreds med sin ægtefælle og bruge livet. Men menneskets anslag og beslutninger, med hensyn til skabningens brug, er alle til hobe bedragelige og forgæves, når man ikke er tilfreds med det, som nærværende er forhånden, men vil styre og mestre det fremtidige. Sådan går det jo allevegne i krebsgang, så at man intet har haft, uden forspildt sorg og møje. Og dog sker det, som Gud vil og tænker, ikke det, som vi vil og tænker. Kort sagt: Kristus siger i Matt 6, 34: ”Så vær da ikke bekymrede for dagen i morgen; dagen i morgen skal bekymre sig for det, der hører den til. Hver dag har nok i sin plage.” Disse ord er forklaringen og indholdet af denne bog. *At sørge for os tilkommer Gud; vor omsorg slår fejl og giver alene spildt møje.*

Fortale til profeterne. 1545

For fornuften synes profeterne at være en ringe ting, som om deri kun fandtes lidt nyttigt. Især når mester selvklog kommer til, der kan Den Hellige Skrift ganske udenad og på fingrene. Han kan på grund af sin store ånds rigdom kun anse dem for tom, død snak. Det kommer deraf, at begivenhederne og gerningerne nu ikke mere er for øje, men alene ordene eller fortællingerne bliver hørte. Det er ikke underligt, når Guds ord nu bliver ringeagtet, skønt der endnu daglig sker tegn og begivenheder, og *Kristi rige desuden står og går med kraft for vort øje.* Hvor meget mere skulle det ikke da blive foragtet, hvor gerninger og begivenheder ikke mere er for hånden, når Israels børn foragtede Gud og hans ord, da de endnu havde himmelbrødet, ildsøjlen og den lyse skystøtte for øje, samt både præstedømmet og regimentet.

Derfor skal vi kristne ikke være sådanne skamløse, overmætte og utaknemmelige selvkloge, men læse og bruge profeterne med alvor og nytte. For det første forkynder de og vidner *om Kristi kongerige, hvori vi nu lever, og hvori alle kristustroende hidtil har levet og vil leve indtil verdens ende*. Og det er for os en stærk trøst og trøsterig bestyrkelse, at vi for vort kristne liv har så mægtige og gamle vidner. Derved bliver vi meget trøstede i vor kristne tro, at den er den rette stand for Gud mod al anden uret og falsk menneskelig hellighed og alle sekter. De forarger og anfægter såre let et svagt hjerte, for deres store skins og den mængdes skyld, som hænger ved dem, og på den anden side kor-

sets og de færres skyld, som holder fast ved den kristne tro. Således giver i vor tid muslimerne, paven og andre sekter os store og frygtelige forargelser.

Derfor er profeterne gode for os, som Peter berømmer dem for i 1 Pet 1, 10-12. For profeterne har ikke fremstillet for sig selv, hvad der blev dem åbenbaret, men for os, for os (siger han) har de fremstillet det. De har tjent os med sine spådomme, at *den, som vil være i Kristi rige, skal vide og rette sig efter, at han først må lide meget, før han kan indgå i herligheden.* Derved bliver vi både forvissede om, at Kristi riges store herlighed sikkert tilhører os og engang vil åbenbares på os, og at der i forvejen går kors, forsmædelse, elendighed, foragt og alle slags lidelser for Kristi skyld, så vi ikke ved utålmodighed eller vantro skal blive forsagte og opgive håbet om den kommende herlighed, der bliver så stor, at endog englene begærer at se den.

For det andet viser de os mange og store eksempler og erfaringer angående det første bud og udvikler dette mesterligt både ved ord og eksempler, hvormed de kraftigt driver os til gudsfrygt og til tro og opholder os deri. For efter at de har profeteret om Kristi rige, er alt andet alene eksempler på, hvor strengt og hårdt Gud har stadfæstet sit første bud. *Det er ikke andet at høre og læse profeterne, end at høre og læse, hvordan Gud truer og trøster.* Han truer de ugudelige, som er sikre og stolte, og hvor truslen ikke vil hjælpe, giver han den eftertryk med straffe, pest, dyrtid, krig, indtil de går til grunde, og således fuldbyrder han sin trussel i det første bud. Men han trøster de gudfrygtige, som er i

al slags nød, og giver derefter hjælp og råd ved alle slags undere og tegn mod al Djævelens og verdens magt. Således virkeliggør han sin trøst i det første bud.

Med sådanne prædikener og eksempler tjener de kære profeter os fremdeles i rigeligt mål, for at vi ikke skal forarges, når vi ser, med hvilken tryghed og hovmod de ugudelige foragter Guds ord og slet ikke tager sig af hans trusler, som om Gud var aldeles intet. For i profeterne ser vi, hvordan det aldrig har fået god ende med nogen, som har foragtet Guds trusler, var det endog de mægtigste kejsere og konger, eller de helligste, lærdeste folk, som solen har skinnet på. På den anden side ser vi, hvordan ingen er blevet forladt af Gud, der har stolet på hans trøst og forjættelser, var det endog de elendigste og armeste syndere og betlere, som havde været på jorden, ja om det end var den dræbte Abel og den slugte Jonas. For profeterne viser os derved, at Gud strengt vogter over sit første bud og vil være en nådig fader for den fattige og troende, og for ham skal ingen være for ringe eller foragtet, men på den anden side en streng dommer over den stolte og ugudelige, og for ham skal ingen være for stor, for mægtig, for klog og for herlig, han være kejser, pave, muslim og dertil djævlen selv.

Og for denne sags skyld er de kære profeter i vor tid nyttige og nødvendige at læse, for at vi ved sådanne eksempler og prædikener kan blive trøstede og styrkede mod den fordømte verdens uudsigelige, utallige og, om Gud vil, allersidste forargelse.

For hvor aldeles intet agter dog *muslimerne* vor herre Jesus Kristus og hans rige imod sig selv og sin Muhammed. Hvor aldeles foragtet er på denne side hos os og under *pavedømmet* det kære, ringe evangelium og Guds ord imod menneskelige anordningers og helligheds herlige skin og rigdom! Hvor aldeles uhindret farer *sektånder, livsnydere og andre* sådanne frem efter egne tanker imod Den Hellige Skrift! Hvor fræk og vildt lever nu ikke enhver efter sin egen vilje imod den klare sandhed, som nu er åbenbaret! Det synes, som om hverken Gud eller Kristus var noget, end sige, at Guds første bud skulle være så strengt.

Men det hedder: vent blot, vent blot, hvad gælder det, profeterne lyver ikke for os eller bedrager os med sine fortællinger og prædikener. Der er flere og større konger og store slyngler gået til grunde. Disse vil heller ikke undslippe. På den anden side har der også været uslere og elendigere folk, som dog herligt er blevet hjulpet. Vi skal heller ikke blive svigtet. Disse er ikke de første, som har trodset og pukket. Heller ikke er vi de første, som har lidt og er plagede. Se, således skal vi drage os profeterne til nytte, så bliver læsningen af dem gavnlig for os.

Men at der er mere trussel og straf i dem, end forjættelse og trøst, er let at begribe. For der er altid flere ugudelige end fromme. Derfor må man altid drive mere på loven end på forjættelserne, fordi de ugudelige ellers er sikre og straks rede til at tyde den guddommelige trøst og forjættelse på sig, men truslerne og straffene på andre, og på ingen anden måde lader sig drage bort fra sådant forvendt sind og falskt håb. For deres mundheld

er: Fred og tryghed (1 Thess 5, 3). Derved bliver de og går da hen i fordærvelsen, som Paulus siger sammesteds: Fordærvelsen kommer hastigt over dem.

Afguderi hos jøderne.

Endvidere: da profeterne især råber imod afguderi, er det nødvendigt at vide, hvori det har bestået. For hos os, under pavedømmet, kildrer mange sig så sødeligt med den mening, at de ikke dyrker afguder som Israels børn! Derfor regner de heller ikke stort med profeterne, særlig da ikke i dette stykke, som om straffene for afguderi ikke angik dem. De er alt for rene og hellige dertil, at de skulle bedrive afguderi, og det forekommer dem latterligt, at de skulle frygte eller forskrækkes for trussel og straf for afguderi. Ligesom Israels folk gjorde, der slet ikke ville tro, at de var afgudsdyrkere. Profeternes trusler måtte alle sammen være løgn, og at de selv måtte fordømmes som kættere. Så tåbelige helgene var Israels børn ikke, at de blot tilbad træ eller sten, især kongerne, øversterne, præsterne og profeterne, som dog for det meste var afgudsdyrkere. Men deres afguderi bestod deri, at de forlod den gudstjeneste, som var indstiftet og ordnet i Jerusalem, hvor Gud ville have den, og efter deres egen tanke og forgodtbefindende uden Guds befaling forbedrede, stiftede og indrettede den anden steds. De optænkte andre nye måder, personer og tider dertil, som Moses strengt havde forbudt dem, især i 5 Mos 12. Som altid viser han dem til det sted, som Gud havde udvalgt for sit telt og sin bolig. Denne falske gudsdyrkelse var

deres afguderi, og de syntes, at den var kostelig, og forlod sig derpå, som om de havde gjort det godt, skønt det var blot ulydighed mod Gud og hans befalinger.

Således læser vi i 1 Kong 12, 28, at Jeroboam ikke blot oprejste de to guldkalve, men desuden lod prædike for folket: I skal ikke mere gå op til Jerusalem, men se her, Israel, din Gud, som førte dig ud af Egypten. Han sagde ikke: Se her, Israel, det er din kalv, men det er din Gud, der har ført dig ud af Egypten. Han bekender frit, at Israels Gud er den rette Gud, som havde ført dem op fra Egypten, men man behøvede ikke at gå til Jerusalem efter ham, men kunne finde ham her i Dan og Betel hos guldkalvene. Meningen var: Man kunne lige så godt ved guldkalvene, som et Guds tegn, tjene Gud og ofre til ham, som man i Jerusalem tjente Gud og ofrede til ham ved den gyldne pagtens ark. Se, det var at forlade gudstjenesten i Jerusalem og dermed fornægte Gud, der havde befalet sådan gudstjeneste, som om han ikke havde befalet den.

Således byggede de på sine egne gerninger og tanker og ikke ene og alene på Gud. Ved sådan gudsdyrkelse fyldte de senere hen landet med afguderi, byggede altre, ofrede og gjorde røgelse på alle bjerge, i alle dale og under alle træer; og alt sammen kaldte de det: at tjene Israels Gud. Den, der sagde andet, var en kætter og falsk profet. *For det kaldes egentlig at bedrive afguderi: Uden Guds befaling, efter eget forgodtbefindende, at indrette en gudstjeneste.* For han vil ikke mestres af os, om hvordan vi skal tjene ham. Han vil lære og forklare os det. Hans ord skal

være der. Det skal lyse for os og lede os. Uden hans ord er det alt sammen afguderi og idel løgn, det glimre så andægtigt og skønt, som det nogensinde vil. Det finder vi ofte omtalt i Skriften.

Afguderi hos de kristne.

Af dette følger nu, at hos os kristne er alle de afgudsdyrkere og hører til dem, som profeternes straf i sandhed gælder, som har opfundet nogen ny gudstjeneste, eller endnu holder fast ved den, uden Guds bud og befaling efter sine egne fromme tanker og, som man siger, i god mening. For derved sætter de visselig sin lid til egne udvalgte gerninger og ikke ene og alene til Jesus Kristus. De kaldes ægteskabsbrydere hos profeterne, de, som ikke lod sig nøje med sin mand, Kristus, men også løb omkring efter andre, *som om Kristus alene ikke kunne hjælpe, uden os og vore gerninger*, eller, som om han ikke havde genløst os alene, men at også vi måtte gøre noget dertil. Vi må dog vide, hvordan vi slet ikke har gjort noget derfor, at han er død for os og har taget vore synder på sig og båret dem på korset, ikke alene før hele verden kunne betænke dette, men endog før vi blev født. Ligeså lidt gjorde vi derfor og endnu mindre, end Israels børn gjorde for, at Egypten og Farao blev plaget, og de blev frelst ved de ægyptiske førstefødtes død, som Gud jo gjorde ganske alene, og de gjorde slet intet dertil.

Jo, siger de, Israels børn tjente med sin gudstjeneste afguderne og ikke den sande Gud; men vi tjener i vore kirker den

sande Gud og den eneste Jesus Kristus; for vi véd ikke af nogen afgud. Svar: Således sagde også Israels børn og påstod alle sammen, at al deres gudstjeneste skete for den sande Gud, og de ville sandelig ikke tåle, at man kaldte dem afgudsdyrkere, meget mindre, end vore gejstlige vil tåle det, og derfor forfulgte de og dræbte alle sande profeter. De ville sandelig ikke høre om nogen afgud, som historien viser.

For således læser vi i Dom 17, 2, at da Mika havde frastjålet sin moder 1100 sølvmønter og derpå givet hende dem igen, sagde hun til ham: Velsignet være min søn for HERREN. Jeg har lovet HERREN dette sølv, som min søn skal tage af mig og gøre et gudebillede deraf. Her ser man jo klart og tydeligt, at moderen mente den sande Gud, hvem hun havde lovet dette sølv, for at der kunne blive en afgud og et billede deraf. Hun siger nemlig ikke: jeg har lovet dette sølv til en afgud, men til HERREN. Dette ord var bekendt hos alle jøder, at det betydede den eneste, sande Gud. Ligesom muslimen også gør, idet han ved sin gudstjeneste nævner og mener den rette Gud, som har skabt himmelen og jorden. Ligeså jøderne, tartarerne og alle vantro. Dog er det alt sammen hos dem idel afguderi.

Ligeså den mærkværdige mand Gideon, hvor underlig faldt dog ikke han (Dom 8, 23). Ganske vist sagde han til Israels børn, (som begærede, at han og hans sønner skulle være deres herrer): Jeg vil ikke være jeres herre, heller ikke mine sønner, men HERREN (der er den sande Gud) skal være jeres herre. Alligevel tog

han de ting, som de gav ham. Men han gjorde dog hverken billeder eller alter deraf, men præsteklæder, og ville også efter sin fromme tanke have en gudstjeneste i sin by. Dog siger Skriften, at hele Israel bedrev hor dermed, og at hans hus derved er gået til grunde. Nu mente dog den store, hellige mand ingen afgud dermed, men den eneste sande Gud, som hans dejlige, åndrige ord vise, når han siger: HERREN skal herske over jer og ikke jeg. Dermed giver han jo klart alene Gud æren og bekender den sande Gud alene for at være Gud og vil have holdt ham derfor.

Ligeså har vi hørt, at kong Jeroboam (1 Kong 12, 28) kalder sine guldkalve ikke afguder, men Israels Gud, der har ført dem op fra Egypten. Det er den eneste sande Gud; for ingen afgud havde ført dem op fra Egypten. Og det var heller ikke hans mening, at han ville tilbede afguderne; men han frygtede (som der står i v. 26 og 27), at hans folk ville falde fra ham til Judas konge, hvis de skulle forrette sin gudstjeneste alene i Jerusalem. Derfor opfandt han en egen gudstjeneste, for at han kunne beholde dem for sig. Og han mente alligevel, at han dermed skulle tjene den sande Gud i Jerusalem.

Der behøves ikke mange ord? Gud bekender selv, at Israels børn ikke havde tænkt på nogen afgud med sin gudstjeneste, men på ham alene. For således siger han (Hoseas 2, 16): Da vil du, siger HERREN, kalde mig: min mand, og ikke mere kalde mig: min Ba'al. For jeg vil borttage Ba'alernes navn af hendes mund, at man ikke mere skal tænke på sådanne Ba'alers navn.

Ifølge dette må man jo erkende, at det er sandt, at Israels børn ikke have tænkt på nogen afgud under sin gudstjeneste, men på den eneste sande Gud, som Gud siger hos Hoseas: Du vil ikke mere kalde mig: min Ba'al. Nu var jo Ba'aldyrkelsen den største, almindeligste og pragtfuldeste gudstjeneste blandt Israels folk. Dog var det idel afguderi, uagtet de dermed tænkte på den sande Gud.

Derfor hjælper det ikke vore gejstlige, at de siger, at de ikke tjener nogen afgud i kirken, men alene HERREN, den sande Gud. For du hører, at det ikke er nok at sige eller tænke: Jeg gør det Gud til ære, jeg tjener den sande Gud; eller: Jeg vil tjene den eneste sande Gud, fordi alle afgudsdyrkere mener og siger det samme. Men det gælder intet at synes eller mene således; for da var også de Guds tjenere, som mishandlede Kristus og apostlene, fordi også de mente, som Kristus siger (Joh 16, 2.), at de gjorde Gud en tjeneste dermed; og Paulus giver jøderne det vidnesbyrd (Rom 10, 2), at de var nidkære for Gud, og i ApG 26, 7 siger han, at de ved sin gudstjeneste dag og nat håbede at komme ind i den forjættede salighed.

Men enhver skal se sig for, så han kan være vis på, at hans gudstjeneste er grundet i Guds ord og ikke opfundet efter hans egen tanke eller gode mening. *For den, som udøver en gudstjeneste, der ikke har Guds vidnesbyrd, må vide, at han ikke tjener den sande Gud, men sin egen optænkte afgud, det er, sit eget forgodtbefindende og sin vildfarende mening og dermed Djævelen*

selv. Alle profeternes ord er også rettet mod ham. For nogen sådan Gud er ikke nogen steds, der vil, at vi efter vort eget valg og egen opfindelse skal anordne nogen gudstjeneste for ham, uden efter hans ord og befalinger. Men der er kun én Gud, der gennem sit ord så rigelig har anordnet og bestemt alle slags samfundsforhold og al gudstjeneste, i hvilken han vil, at vi skal tjene ham.

Derfor skal vi blive derved, og ikke vige hverken til højre eller venstre, hverken gøre mere eller mindre, ringere eller bedre. Ellers bliver der ingen ende på afguderiet, og der kan ikke gøres nogen forskel på, hvad der er den sande gudstjeneste eller afguderi, fordi de alle mener den sande Gud, og alle bruger hans rette navn. Den samme eneste Gud være tak og lov ved Jesus Kristus hans søn og vor Herre, der er velsignet i evighed. Amen.

Fortale til profeten Esajas. 1545

Den, som vil læse profeten Esajas med nytte og desto bedre forstå ham, skal ikke foragte dette mit råd og anvisning, (hvis han ikke selv har eller véd noget bedre) hvori jeg vil give læseren en kort vejledning efter min indsigt. For det første må han ikke overspringe denne bogs titel, men opholde sig noget derved, indtil han lærer at forstå den på det bedste, så han ikke skal synes, at han forstår Esajas vel, og siden må finde sig i, at man siger ham, at han endnu ikke har forstået titlen og den første linje, end sige, hele profeten. For titlen på denne profeti er næsten at agte som en forklaring og et lys over hele bogen. Esajas viser også selv ligesom med et fingerpeg sine læsere dertil som til en indledning og grund til hans bog. Men den, som foragter titlen eller ikke forstår den, må jeg sige, at han skal lade profeten Esajas i fred, eller idet mindste bekende, at han ikke forstår den grundigt. For det er umuligt at opfatte og forstå profetens ord og mening rigtig og klart, uden sådan grundig forstand på titlen.

Ved titlen mener jeg ikke alene, at du læser eller forstår de ord: ”Dengang Uzzija, Jotam, Akaz og Hizkija var konger i Juda”, men at du læser Anden Kongebog og Anden Krønikebog og sætter dig godt ind i dem, især de begivenheder, ord og omstændigheder, som er sket under de konger, der er nævnt i titlen. *For det er fornødent, hvis man vil forstå profetien, at man véd, hvordan det har stået til i landet, og hvordan omstændighederne har været der.* Hvordan folket har været sindet, eller hvad for

anslag, de har haft med eller mod sine naboer, venner eller fjender; og især hvordan de har forholdt sig i sit land mod Gud og mod profeterne, i hans ord og gudstjeneste eller i afguderi.

De lande, der omgav Jerusalem og Juda

Desuden var det godt, at man vidste, hvordan landene var beliggende i forhold til hinanden, så de fremmede, ubekendte ord og navne ikke skal volde ulyst til at læse og dunkelhed og hindring i at forstå det. Og for at gøre læserne en tjeneste, vil jeg kort omtale landene omkring Jerusalem eller Judæa, hvor Esajas levede og prædikede, for at de des bedre kan se, hvilke folk profeten mener, når han taler om dem, som bor i syd eller nord.

Mod øst havde Jerusalem eller Judæa nærmest Dødehavet, hvor tidligere Sodoma og Gomorra lå. Øst for Dødehavet lå Moabs og Ammons børns lande. Videre øst var Babel eller Kaldæa, og endnu længere øst for Babel lå persernes land, hvorom Esajas taler meget.

Mod nord lå bjerget Libanon og efter det Damaskus og Syrien; men længere borte mod øst lå Assyrien, hvorom Esajas taler så meget.

Mod vest ved Middelhavet boede filistrene, jødernes arrigste fjender, og ved det samme hav, mere mod nord, lå Tyrus og Sidon, som grænsede til Galilæa.

Mod syd lå mange lande, som Egypten, Etiopien, Arabien, Det Røde Hav, Edom og Midjan - således nemlig at Egypten ligger mod sydvest.

Disse er næsten alle de lande med deres navne, som Esajas spår om, som om naboer, fjender og venner, der lå omkring Juda, som ulve om en fåresti. Med nogle af dem gjorde de undertiden forbund, og atter forbund, men det hjalp dem dog ikke.

Hvad profeten Esajas handler om

Derefter må du dele profeten Esajas i tre dele. I den første omhandler han, ligesom de andre profeter, to stykker. Det ene er, at han prædiker meget for sit folk og straffer dets mange slags synder, men især det mangfoldige afguderi, som havde taget overhånd blandt folket. Og for at han derved igen kunne bringe det på den rette vej og holde det i tugt, behøvedes såvel forjættelser om kommende goder, som også trusler om kommende straffe.

Det andet er, at han danner og forbereder det til at vente på *Kristi rige*, som skulle komme, om hvilket han spår så klart og mangfoldigt, som ellers ingen profet gør, så han *endog beskriver Kristi moder, jomfru Maria*, hvordan hun skulle undfange og føde ham og dog være jomfru (kap. 7, 14). Og så klart og ligefrem taler han om Kristi lidelse og opstandelse fra de døde og om hans rige (kap. 53), som om det allerede dengang var sket. Det fremgår deraf, at han må have været en såre fortræffelig og højt oplyst profet. For således bære vel alle profeter sig ad, at de lærer og revser folket på sin tid, dernæst forkynder Kristi komme og rige og leder og viser folket hen til ham som den fælles frelser, såvel for de forrige som for de kommende slægter, dog en mere

og rigeligere end de andre, men Esajas mest og rigeligst af dem alle. Dette er den første del af spådommen.

I den anden del har profeten især med kongeriget Assyrien og kong Sankerib at gøre. Derom forudsiger han mere og grundigere, end nogen anden profet, nemlig, hvordan samme konge skal vinde alle omliggende lande, også Israels kongerige, samt påføre også Juda kongerige megen ulykke. Men profeten står her som en klippe med sine forjættelser om, hvordan Jerusalem skal blive forsvaret og befriet fra Sankerib. *Det er vel et af de største undere, som findes i Skriften.* Ikke alene for begivenhedens skyld, at en så mægtig konge skulle blive slået af Gud uden for Jerusalem ved en engel, men også for troens skyld, at man har troet det. Et under er det, siger jeg, at noget menneske i Jerusalem har kunnet tro profeten i et sådant efter menneskelig mening umuligt stykke. Men uden tvivl var der mange vantro, af hvilke Esajas ikke blot blev udleet, men også fik smædeord at høre. Og dog brød han igennem ved fast tro. Og denne tro alene har slået den så mægtige konge og befriet byen fra belejring. Deraf ses tydeligt, at Esajas har været en stor og dyrebar mand for Gud.

I det tredje stykke har han med kongeriget Babylon at gøre. Der spår han om det babylonske fangenskab, hvormed hans folk skulle blive straffet, og Jerusalem blive ødelagt af kongen af Babel. Men her er det hans vigtigste arbejde, at han trøster og opholder sit folk i fremtiden under den kommende ødelæggelse og fangenskabet, for at det ikke skal fortvivle, som om det var ude med det, og Kristi rige ikke ville komme, og al profeti blive falsk

og forloren. Af hvilken rigdom og fylde er ikke hans prædikener herom, at Babel igen skal omstyrtes, og jøderne befries og komme til Jerusalem igen. Ja han angiver endog med kæk trods mod Babel navne på de konger, som skal omstyrte Babel, nemlig meder, elamitter eller perser; men især den konge, som skulle give jøderne fri og hjælpe dem tilbage til Jerusalem, nemlig Kyros, som han kalder Guds salvede, og det længe før Persien blev et kongerige. For frem for alt er det ham om Kristus at gøre, at hans tilkomst og det forjættede nådens og salighedens rige ikke skal blive foragtet, eller på grund af folkets vantro, som var modfalden ved elendighed og utålmodighed, forspildt og forgæves, såfremt de ikke ventede derpå og troede fuldt og fast. Dette er de tre stykker, hvormed Esajas især beskæftiger sig.

Om den orden, som profeten fremfører alt dette i

Men nogen bestemt orden iagttager han ikke, så at han sætter ethvert stykke på sit sted i særskilte kapitler og på bestemte sider. Det er blandet sammen, så at meget af det første stykke er sat under det andet og tredje, og det tredje stykke behandler adskilligt før det andet. Men om dette er sket af den, som har samlet og nedskrevet denne hans profeti, (som man tror, det er sket med Salmerne) eller om han selv har ordnet det således, som tid, foranledninger og personer har ført det med sig, så at han kunne tale om ethvert stykke, om end tid og anledning ikke var lige eller kunne følge i samme orden, det véd jeg ikke.

Men så megen orden iagttager han, at han udhæver og fremstiller det første stykke, som det fornemste, fra begyndelsen til enden, både igennem det andet og tredje stykke. Ligesom også vi plejer at gøre i vore prædikener, at vort fornemste stykke, at revse folket og at prædike om Kristus, altid kommer med, om vi undertiden tilfældigvis prædiker om noget andet som tyrkerne eller kejseren osv. Efter dette kan enhver let forstå profeten og finde rede i samme, så ordningen ikke bringer ham i vilderede eller gør ham ked af at læse profeten, (som det synes at gå med de uvante).

Vi har i hvert fald gjort os al mulig flid for at Esajas kunne tale klart og godt tysk; men han har været svær at få til det og har næsten vægret sig ved det; det skal de nok kunne se, der kan både tysk og hebraisk - allermest de, der tror, at de mestrer alting.

Men hvilken nytte man har af at læse Esajas, vil jeg hellere lade læseren selv erfare, end fortælle det. Han er fuld af levende, trøstelige og hjertelige sprog for alle besværede samvittigheder og elendige, bedrøvede hjerter. Ligeså er der truende og forfærdende ord nok deri mod de forstokkede, hårde, hovmodige og ugudelige hoveder, om det blot kunne hjælpe.

Du skal ikke tro, at Esajas har været i samme højagtelse hos jøderne, som han er hos os. Han har været det mest foragtede menneske og været holdt for en dåre og en vanvittig. For han vidner selv (kap. 57, 4), at han er blevet foragtet af de ugudelige, så at de har peget fingre af ham og har rakt tunge efter ham for at håne ham. Derfor anså de hans prædikener, som vi læser med

største beundring, for gamle fabler, undtagen nogle få fromme mennesker, som Ezekias og andre. For det var en skik hos dette folk at spotte profeterne og holde dem for vanvittige (2 Kong 9, 11), ligesom det altid er Guds ords og hans tjeneres lykke, at blive til spot og spe, hvad vi også nu om stunder erfarer, og vore efterkommere ligeså vil erfare. Det kan man også mærke deraf, at han stedse revser folket for afguderi; andre laster, som pragtsyge, vellevnet og gerrighed berører han næppe tre gange. Men den formastelige stolen på deres selvvalgte gudstjeneste og egne gerninger og tillid til konger og forbund, det revser han idelig, hvilket var folket utåleligt; for de mente at handle ret deri. Derfor skal han også til sidst være dræbt af kong Manasse som en kætter og forfører, og, som jøderne påstår, skåret over med en sav.

Fortale til profeten Jeremias. 1545

For at forstå profeten Jeremias behøves ikke megen forklaring, når man kun betragter de begivenheder, som har tildraget sig under de konger, i hvis tid han har prædiket. For hans prædikener svarer til folkets daværende tilstand i landet. For det første var landet fuldt af laster og afguderi. Man myrdede profeterne og ville ustraffet udøve sine laster og sit afguderi. Derfor består den første del næsten af idel trusler og klager over jødernes ondskab, indtil i det tyvende kapitel.

For det andet spår han også om den forhåndenværende straf, nemlig Jerusalems og det hele lands ødelæggelse og det babylonske fangenskab, ja også om hedningernes straffe. Og dog trøster og forjætter han tillige om befrielse og tilbagekomst til landet og til Jerusalem på en bestemt tid, efter at straffen er til ende.

Dette stykke er det vigtigste hos profeten Jeremias; for den sags skyld er han kaldet, således som det er vist i første kapitel i Jeremias' syn: den skønne mandelgren, gryden der koger over fra nord.

Og det var også højst fornødent. For fordi der skulle komme så gruelige plager over folket, at det skulle blive aldeles revet op og bortført fra sit land, så kunne de fromme hjerter, som Daniel og mange andre, have måttet fortvivle om Gud og alle hans forjættelser, idet de ikke kunne tænke andet, end at det var aldeles ude med dem. At de ganske var forskudt af Gud, at ingen Kristus nogensinde ville komme, men at Gud for folkets synders skyld i sin store vrede havde taget sine forjættelser tilbage.

Derfor måtte Jeremias være der og således forkynde straffen og vreden, at den ikke skulle vare evindelig, men en bestemt tid af halvfjerds år, og at de siden igen ville komme til nåde. Ved denne forjættelse har han visselig også måttet trøste og opretholde sig selv. Han har ellers ikke haft megen trøst eller mange gode dage, for han har været en profet fuld af bedrøvelse og elendighed, har levet i jammerlige, onde tider, dertil haft et meget svært prædikeembede at udføre, som den der over 40 år ligetil fangenskabet har måttet kæmpe mod onde, hårdnakkede mennesker, og dog kun har kunnet udrette lidt, men har måttet se på, at de blev værre, og værre, og altid ville dræbe ham, og beredte ham mangfoldige plager.

Han har tillige med egne øjne måttet se landets ødelæggelse og folkets bortførelse i fangenskab og megen stor jammer og blodsudgydelse, foruden det, at han siden måtte prædike og lide i Egypten. For man antager, at han er bleven stenet af jøderne i Egypten.

For det tredje gør han også som de andre profeter, idet han spår om Kristus og hans rige, især i kap. 23 og 31, hvor han klart forkynder om Kristi person, om hans rige, om Det Nye Testamente og om Det Gamle Testamentes ende. Men disse tre stykker følger ikke i orden på hinanden og er ikke adskilt fra hinanden i bogen, således som de i virkelighed og væsen følger på hinanden. Ja i det første stykke står der ofte i det følgende kapitel noget, som er sket før det, som står i det foregående kapitel, så det ser ud til, at Jeremias ikke selv har ordnet sine prædikener,

men at de er samlet stykkevis og optegnet efter hans tale. Derfor må man ikke bekymre sig om ordningen, og ikke lade sig hindre af manglen ved denne.

Men vi lærer af Jeremias blandt andet, hvad der er sædvanligt, at jo nærmere straffen er, desto værre bliver folket, og jo mere man prædiker for det, des mere foragter de det, så man finder, at når Gud vil straffe, så lader han mennesker forhærde sig, så de skal gå under uden nogen barmhjertighed og ikke med nogen bod kunne forsone Guds vrede. Således måtte indbyggerne i Sodoma ikke alene foragte den fromme Lot, men endog plage ham, da han prædikede for dem, og dog var deres egen plage for døren. Da Farao skulle drukne i Det Røde Hav, måtte han plage Israels børn dobbelt så meget som før. Og Jerusalem måtte endog korsfæste Guds søn, da dets endelige ødelæggelse nærmede sig.

Således går det også nu til overalt. Nu da verdens ende er nærmere, raser og larmer mennesker mod Gud på det grueligste, laster og fordømmer Guds ord, som de dog vitterligt erkender som Guds ord og sandhed. Derfor sker der så mange tegn og under både på himmelen og næsten på alle skabninger, som truer dem frygtelig. Og det er også en så ond og jammerlig tid, ja endnu værre end på Jeremias' tid.

Men det vil og må være således, at mennesker bliver sikre og råber: Fred, det har ingen nød, og bekæmper alt, hvad Gud vil have og slå alle tegn og trusler hen i vejr og vind, indtil (som Paulus siger) undergangen pludselig kommer og ødelægger dem, før de bliver klar over det. Dog vil Kristus vide at beholde sine,

for hvilken sags skyld han lader sit ord lyse i denne fordærvelige tid, ligesom han i Babel opholdt Daniel og hans lige, for hvilken sags skyld Jeremias' spådom måtte ske. Den samme kære Herre være lov og tak, samt Faderen og Helligånden, en Gud over alt og i al evighed. Amen.

Fortale til profeten Ezekiel (1545)

Hieronymus og flere andre skriver, at blandt jøderne var det forbudt - og skal være det endnu - at læse den første og den sidste del af profeten Ezekiel, ligesom det første kapitel af Første Mosebog, før man var 30 år gammel. Rigtignok var det ikke nødvendigt med et sådant forbud blandt jøderne, for Esajas siger i kap. 29 at hele Den Hellige Skrift er forseglet og lukket for de vantro jøder - ligesom også Paulus siger i 2 Kor 3, at Moses' dække forbliver over Skriften, så længe de ikke tror på Kristus. Det viser kendsgerningerne også klart nok. De river og flår i Skriften med deres udlægninger som uhumske svin i en skøn have gennemroder og vender op og ned på alting. Så man kunne ønske, de ville holde sig derfra, så det heller ikke skulle ødelægge hovedet på dem. *Og så er der endda mange af vore egne, der klynger sig så fast til rabbinerne og stoler på dem, at de næsten er mere jødiske end de gamle jøder selv.*

Hvad nu det syn angår, som Ezekiel har i første del, så er det, så vidt jeg forstår - lad en anden gøre det bedre - intet andet end *Kristi riges åbenbarelse i troen, her på jorden, ud til alle fire verdenshjørner,* Salme 19, 5: Til verdens ende.

For som Peter siger, kan ingen være profet uden at have Kristi Ånd (1 Pet 1, 11). Men at tyde alle ting i en fortale lader sig ikke gøre. Kort sagt: dette syn er Kristi åndelige vogn, på hvilken han drager frem gennem verden, dvs. gennem hele sin hellige kristenhed.

Fire væsener er der. Det er dem, han i kapitel 10 kalder keruber. For på keruber sidder, rider og kører han, som Skriften ofte beretter. Hvert af dem har fire ansigter og står som fire heste, i kvadrat, dog sådan at de står indvendig og mellem hjulene. For der er også fire hjul opstillet i kvadrat omkring de fire væsener, ét hjul ved hvert væsen, men opstillet sådan, at de kan rette deres løb mod alle fire verdenshjørner, fremad, tilbage, og til de to sider, uden at de skal vendes.

På samme måde går de fire væsener mod verdens fire hjørner på runde fødder uden at skulle vendes. Her er ingen vognaksler, vognstang, splitter, langvogn, haver, seler eller tømmer. Ånden i det indre driver det alt sammen sikkert frem. Oventil er himmelen som et hestedækken, og deri en stol som en sadel, hvorpå Gud, dvs. Kristus har sæde.

Således går også de fire hjul sammen. For alle kirker i alle fire verdenshjørner, det er i hele verdenen, har fælles gang, samstemmende og endrægtig i tro, håb, kærlighed, kors og alt, hvad Åndens er, og bliver ikke forandret udefra, ved menneskelære, men indefra ved den ene og fælles Ånd, Rom 8; 1 Kor 12; Ef 4.

Og de fire væsener følger også med hjulene, eller snarere, hjulene med dem, foran, bag, over, og til begge sider. For *apostlene eller prædikeembedet, Guds ord, dåben, nadveren, nøglemagten* og alt, hvad der hører til kirkens åndelige styre, er også fælles, samstemmende og endrægtigt i hele verdenen. Således holdes væsenerne og hjulene fast og sikkert sammen. Det er som

en vogn, men uden alle ydre bånd, sammenføjninger eller spænder. Alt er firedobbelt: fire væsener, fire ansigter på hvert væsen, fire fødder på hvert væsen, fire hænder, fire vinger, fire hjul, fire fælge på hvert hjul. Alt betyder det, som foran sagt, at kristenheden eller Kristi rige i troen skal drage ud til de fire verdenshjørner, ud over hele verdenen.

Dette syn betød (som Ezekiel selv siger i kap. 8 og 9) afslutningen og ødelæggelsen af synagogen eller jødedommen, dvs. dens præstedømme, gudstjeneste og kirkeordning, indstiftet og givet dem af Moses, og det betyder: Stiftet i forventning om Kristi komme, som Paulus siger Rom 8, 2 Kor 3, og som Kristus selv siger i Matt 11 og som Hebræerbrevet taler meget om. Det har voldt jøderne stor forargelse lige til denne dag, og de har taget anstød deraf.

Og især må man vide, trods jødernes blindhed, at alle de forjættelser, som går ud på, at Israel og Juda igen skal komme tilbage til deres land og besætte det legemligt og til evig tid, for længst er opfyldt, så at jødernes håb er fuldstændig forgæves og aldeles forspildt. Dette må man vide, når man står over for jødernes blindhed. Denne forudsigelse har nemlig to dele.

Det første er at Israel og Juda efter fangenskabets tid skal komme tilbage til deres land. Dette er opfyldt ved kong Kyros og perserne længe før Kristi fødsel, da jøderne fra alle lande atter vendte tilbage til deres land og til Jerusalem. - Så vel som fra de fremmede lande, hvor de blev ved at være bosatte, men hvorfra

de hvert år rejste til højtiderne i Jerusalem og drog mange hedninger med sig og til sig.

Men når jøderne håber på, at der skal komme endnu en legemlig hjemkomst, hvor de alle sammen skal komme tilbage til deres land, atter genoprette Moses og alt, hvad der hører ham til - så er det deres egne drømmerier, ikke et bogstav står der derom, hverken hos profeterne eller andetsteds i Skriften, hverken sagt ligefremt eller antydet. Vel står der skrevet, at de skal komme tilbage fra alle de lande, hvorhen de var fordrevet - men ikke alle, kun nogle fra alle lande. Det gør en stor forskel: alle jøder kommer tilbage, og: kommer tilbage fra alle lande. Fra alle lande, det er opfyldt; men: alle jøder kommer tilbage, det er aldrig lovet - tværtimod. Som der jo også i Jerusalem, da det endnu stod, både før og efter fangenskabets tid, ikke var lutter Guds folk, men for størstedelen djævelens folk, afgudsdyrkere og mordere og de argeste folk på jorden. *Det andet og det bedste i denne forudsigelse* - og det som jøderne hverken vil se eller agte på - er, at Gud lover, at han vil skabe nyt i landet og *oprette en ny pagt*, ikke som den de drømmer om, Moses' gamle pagt, som der tydeligt står hos Jeremias kap. 31 og mange andre steder: at de ikke mere skal være to kongeriger, men ét, under deres fremtidige kong David, og det skal være et evigt kongerige, i det selvsamme jordiske land. Også dette er opfyldt. For da Kristus kom, og fandt folket, både af Israels og Juda riger, forsamlet igen fra alle lande, og landet var fuldt, da grundlagde han det nye, stiftede den nye pagt som var lovet dem. Og det gjorde han ikke på et åndeligt

sted, eller på et andet og håndgribeligt sted, men just i det selvsamme jordiske land Kana'an og i det selvsamme jordiske Jerusalem, som det var lovet, og hvorhen de atter var bragt sammen fra alle lande.

Men da de ikke ville vide af denne pagt - eller i hvert fald ikke mange af dem, så blev den dog stående som en evig pagt, ikke alene i Jerusalem og i landet selv, men den brød sig vej ud mod alle verdenshjørner. Og dog består den endnu den dag i dag, både i Jerusalem og alle vegne. For byen Jerusalem er til endnu, og Kristus er herre og konge dér, som han er det i hele verdenen. Han hjælper og bønhører alle, som bor dér eller kommer dertil, dér som i hele verdenen. Lad så kun Muhammed med sit tyranni, og paven med al sit gøgleri gøre hvad de vil - han er og bliver herre overalt.

Når jøderne nu står så fast på navnet Israel, og roser sig af, at de alene er Israel og vi kun hedninger, så har de ret, efter den første del af forjættelsen, og efter den gamle pagt, Moses' pagt, som nu for længst er opfyldt og udløbet. Men efter den anden del af forjættelsen, den nye pagt, er de ikke mere Israel, for alt skal være nyt, og Israel måtte også blive nyt. *Og nu er kun de det rette Israel, som har taget imod den nye pagt*, stiftet i Jerusalem og udgået derfra.

For efter den gamle pagt er jeg hverken israelit eller jøde; men nu roser jeg mig af, at jeg er Paulus' søn, og er en Israel eller en Benjamin. For han er min fader - ikke den gamle Paulus, men den nye Paulus, som dog er den samme gamle Paulus; men af

den gamle Paulus er der blevet en ny Paulus, i Kristus; og han har »avlet mig i Kristus, ved evangeliet« (1 Kor 4, 15), så at jeg bliver som han efter den nye pagt. *Altså er alle hedninger, som bliver kristne, de rette Israeliter og nye jøder, født af Kristus, den ædleste jøde.* Derfor ligger al vægt på dette: den nye pagt, som Messias skulle stifte og dermed gøre alle ting ny, som han da også har gjort.

Dette skal man mærke sig vel. For hvor profeterne siger, at hele Israel skal komme tilbage, eller blive samlet - som Mika kap. 2, Ezekiel kap. 20 og lignende steder - dér tales der visselig om den nye pagt og om det nye Israel, hvor ikke en eneste vil blive udelukket fra Kristi evige rige. Sådanne steder kan umuligt handle om det gamle Israel; for største delen af dem blev tilbage i Assyrien og Babylonien, både døde og levende, og efter Ezras optælling er kun ganske få kommet hjem.

Men jøderne vil have deres Messias efter den gamle pagt, og vil ikke regne med den nye. Derfor går de glip af dem begge og svæver mellem himmel og jord. Den nye vil de ikke have, den gamle kan de ikke få. Derfor er Skriften også »forseglet« for dem, Esajas kap. 29, og de forstår ingen af profeterne. Altså sidder de uden førerskab, både verdsligt og åndeligt. Det verdslige og jordiske har de ikke, for de har hverken konge eller fyrste, hverken kongerige eller fyrstendømme. Det åndelige har de heller ikke, for de vil ikke modtage den nye pagt, og må altså være uden præstedømme. Kort sagt: de ikke alene foragtede denne nye

pagt, men forfulgte den, ville tilintetgøre den og ikke tåle den, og derfor er de gået til grunde sammen med deres pagt.

Og selv om Jerusalem med hele den gamle ordning havde fået lov at bestå, så ville den nye pagt dog være kommet og have gjort alt nyt, for at Skriften kunne opfyldes. Så måtte der i Jerusalem - ligesom nu i kristenheden - være kommet en apostel, en biskop eller prædikant - Kristus selv gjorde begyndelsen til det - som skulle lede Kristi kirke på det sted, *prædike evangeliet, døbe, række nadveren, tilsige syndsforladelse og binde*, osv. Havde ikke ypperstepræsten Kajfas eller en anden villet overtage det, så havde en apostel eller en af apostlenes efterfølgere måttet gøre det, som det jo hidtil er sket og må ske. Og Kristi evige rige ville herske også i det gamle Jerusalem såvel som i hele verden, sådan som forudsigelsen havde lydt og sigtet imod. Så var Moses' gamle rige blevet ved at bestå, men som en verdslig magt.

Ligesom overalt i verden det gamle, verdslige, timelige regimente bliver ved at bestå, og intet er til hinder for, at under det og i det er stiftet et nyt, åndeligt, evigt herredømme på jorden, *Kristi rige*, der har sin egen art og form. Det ser vi jo for vore øjne, særlig hvor der er fromme konger og fyrster, der ikke blot tåler et sådant nyt og evigt Kristi rige inden for deres gamle herredømme, men tager imod det, fremmer det og selv som kristne vil tilhøre det. Ellers er den største del af det gamle herredømmes konger, fyrster og herrer lige så giftigt og bittert fjendske over for den nye pagt og Kristi rige, som jøderne i Jerusalem var det. De forfølger det og søger at tilintetgøre det - men bliver derfor

også grundigt slået ned ligesom jøderne. Sådan er det gået Rom, sådan vil det også gå andre. For Kristi rige er et evigt rige, som forjættelsen lyder; men det gamle rige må ende med at gå til grunde.

Det er let at forstå: Når Gud selv kalder dette rige et nyt rige, så må det være et langt herligere rige end det gamle nogen sinde har været eller er. Det har været Guds vilje at skabe noget langt bedre end det gamle. Og var der end ingen anden herlighed derved, så var allerede dette en herlighed over al måde, at det skal være et evigt rige, der aldrig får ende, sådan som det gamle eller verdslige rige.

Men nu er der tilmed i dette rige disse umådelige og herlige skatte: syndernes forladelse, fred med Gud, tryghed mod evig død og alt ondt, samfund med Gud selv, alle engle og hellige, glæde og fryd ved alt, hvad der er skabt. Også legemlig glæde, for dette samme legeme, som nu er det gamle legeme, skal også blive nyt sammen med alle skabninger, ligesom sjælen er begyndt at blive ny i troen.

Derfor foruretter og skader jøderne også sig selv, når de gennem Messias begærer, ikke det nye rige, men netop det forrige gamle, forgængelige rige, i hvilket gods og guld, magt og ære, fryd og glæde ejes på dødelig og kødelig måde - noget som Gud regner meget ringe, ja for slet intet værd. Var det et sådant rige, han havde villet love os, så havde han ikke talt om et nyt, et helt andet og bedre rige.

Nyt og bedre end denne verdens goder kan jo intet kaldes, intet andet end de åndelige, evige, salige goder i Himlen, hvor der ikke findes nogen slags ondt. Men blandt de jordiske, gamle og timelige goder, var de end så herlige, som jøderne drømmer om i deres Messias' rige, så må der dog være og blive ved at være noget som er ilde og meget som er ondt - om ikke andet - så døden, der gør ende på sådanne goder.

Også om disse to ting lærer Ezekiel os: Han trøster folket med, at det skal komme tilbage fra Babylon. Men langt mere: Han profeterer om det nye Israel og om Kristi rige. Det er hans syn, vognen; og i grunden også synet, templet, ved slutningen af hans bog.

En vejledning til forståelse af Ezekiels bygning, i de sidste kapitler fra kapitel 40 til slutningen.

Vil man forstå den tempelbygning med alter, by og landområde, som Ezekiel beskriver, må man gå til Lyra med hans tegninger og forklaringer. Ellers vil man kun gøre sig forgæves møje. Og da vi ikke har kunnet gøre det bedre på papir end Lyra har kunnet, så har vi ladet det være godt med dét og henviser læserne til ham. Det er jo ikke muligt at fremstille en bygning på papir, dertil må man fremstille en model.

Hvad nu hans tempelsyn betyder, derom har de lærde haft forskellige meninger. Men i hvert tilfælde må man forkaste den opfattelse, som jøderne og deres lige har haft, nemlig at det

skulle være det tredje tempel. Det som skulle bygges af den kommende Messias, og hvis store herlighed de priser så højt, i deres tåbelige og tomme håb. Disse blinde og grove folk ser ikke, at teksten ikke vil finde sig i deres drømmerier, således som Lyra også kraftigt beviser. For Ezekiel siger ikke, at denne by skulle hedde Jerusalem, heller ikke at den skulle stå på det sted, hvor Jerusalem ligger - Jerusalem ligger på bjerget, mod nord, og templet stod i dens midte på højen Morija, og slottet Zion lå højest, mod syd.

Men Ezekiels slot skal ligge imod syd, og han siger, at den skal hedde: Dér Gud eller Gud dér, dvs. hvor Gud selv er. Og templet skal ikke ligge i byen, men, som udregningerne viser, syv gode, store tyske mil [mil = 7, 5 km] nord for byen. Og byen på det høje bjerg skal være omtrent ni gode store tyske mil både i længden og bredden, så at ringmuren i omkreds måtte blive ca. 36 tyske mil. Det må nok kaldes et stykke by! Og et stykke bjerg, den ligger på! Hvis nu en borger som boede i byens udkant mod syd, ville gå til kirke, eller til tempel, så måtte han gå en 16 mils vej, 9 gennem byen og derefter 7 til templet. En så urimelig ting ser de blinde jøder ikke - at det ikke kan være en jordisk bygning, og endnu mindre kan ligge på det sted, hvor Jerusalem ligger, som de i deres tomme håb regner med.

Og så skal der fra det indre af templet flyde en stor flod ud i Dødehavet (det er vievandet, siger papisterne, som de narre, de er) - og det rimer sig aldeles ikke med Israels landskab.

Dertil kommer, at Israels stammer og land også bliver delt og ordnet helt anderledes, sådan nemlig, at byen og templet ikke skal ligge i nogen af Israels stammer, skønt Jerusalem dog tidligere lå i Benjamins stamme. Alt dette og meget mere giver teksten klart tilkende.

Alteret skal også være 11 alen [alen = 0, 5m] højt og oventil 14 alen bredt - så at en præst, selv når han var kommet op ad trappen, dog måtte have en arm på 7 alens længde for at kunne række ind til alterets midte og lægge offeret tilrette. Det måtte virkelig være en pæn lille præstemand, som var 15 eller 16 gode store alen lang. Derfor er denne Ezekiels bygning ikke at forstå som en ny jordisk bygning, men ligesom vognen i bogens begyndelse, således er også bygningen ved bogens slutning intet andet end *billedet på Kristi rige*, den hellige kirke eller kristenhed her på |orden, til den yderste dag.

Men hvordan alle enkeltheder skal tydes og sammenføjes, må vi vente med at forstå til det andet liv, når vi skal se bygningen helt fuldført og færdig. Men nu, mens byggeriet endnu går for sig, og mange sten og meget træ, som skal bruges dertil, endnu ikke er plantet, endsige sammentømret, kan vi ikke overskue det hele. Det er os nok at vide, at det er Guds hus og hans egen bygning, hvortil vi alle hører.

Den, der har tid nok og lyst dertil, kan sikkert udforske og finde meget deri, om han vil tage sig for at sammenholde det med

Guds ord og sakramenter, med de kræfter og virkninger, som udgår derfra gennem Helligåndens arbejde i kristenheden. Johannes' Åbenbaring kan også være en hjælp her.

Fortale til profeten Daniel. (1541) 1545

For at jævne mennesker, og de, der ikke kender eller kan læse historiske bøger, dog i nogen måde kan tilegne sig Daniels bog, vil jeg med denne fortale give en lille anvisning derpå.

For det første: hvordan Daniel nogle år før Jerusalems ødelæggelse kom til Babylon under kong Jojakim, hvem kong Nebukadnezar lod fange og binde. Han ville føre ham til Babylon, men kom på andre tanker og lod ham blive i Jerusalem; men han førte nogle af de bedste mænd (deriblandt Daniel), samt kar og redskaber fra templet med sig - om alt dette fortælles der i 2 Kong 24 og i 2 Krøn 36.

I første kapitel berettes et smukt træk fra Daniels liv, hvor hellig og gudfrygtig han var, hvor stor og mandig en tro han havde til Gud; trods alt det rå og hedenske væsen, det meget frygtelige og forargelige, han i Babylon daglig måtte se og høre, holdt han dog trofast ud og overvandt det alt sammen i sit hjerte. Derfor følger også straks derefter beretningen om, hvor stor en nåde Gud viste ham: for det første udmærkede han ham åndeligt og gav ham visdom og forstand frem for alle mennesker; og dernæst ophøjede han ham timeligt, og virkede mange store og vidunderlige gerninger gennem ham. Dermed viser han os alle, hvor højt han elsker og værdsætter dem, der frygter ham og sæt ter deres lid til ham. Med så skønt et eksempel lokker han os kærligt til gudsfrygt og tro.

Andet kapitel handler om Daniels ophøjelse. Anledningen er kongens drøm, som Daniel gennem en åbenbaring fra Gud fortæller og tyder. Derved bliver han en fyrste i hele landet Babel og en biskop eller øverste over hele præsteskabet og de lærde. Det sker også hele det jødiske folk til trøst, for at de i udlændigheden ikke skulle blive utålmodige og tvivle, som om Gud havde forkastet dem og havde taget sit løfte om Kristus tilbage. Derfor skulle altså en fangen jøde herske over så stort et kongerige, og ingen babylonier opnå en sådan ære; det er, som var han blevet ført bort som fange, kun for at blive så stor en herre, og herske også over dem, der havde taget ham til fange og holdt ham fangen. Så underfuldt fører Gud sine troende, han giver langt mere end noget menneske kan ønske.

Men drømmebilledet er af Daniel selv i teksten tydeligt udlagt om de fire kongeriger: Det første, assyrernes eller babylonierne, det andet medernes og persernes, det tredje Alexander den Stores og grækernes, det fjerde romernes. Om denne tydning og opfattelse er alle enige, og historiens forløb er også et tilstrækkeligt kraftigt bevis. Men om det romerske rige taler han mest, og længst. Derfor må vi også høre flittigt efter. Mod slutningen, hvor jernbenene begynder at dele sig i tæer, er der tre ting, som sigter til det romerske rige.

Det første er, at tæerne er delt, men dog endnu forbundne med jernfoden. Ligesom også i det menneskelige legeme tæerne udgår fra foden, og dog hører til foden, således er det romerske

rige delt, idet Spanien, Frankrig, England og andre lande er udgået derfra; og dog er de hver især vokset ud derfra og ligesom en aflægger udplantet, overført, som de kalder det, overført fra grækerne til tyskerne; så at det dog har beholdt jernets natur. Det har endnu de stænder, embeder, retsregler og love, som det har haft fra gamle dage. Derfor siger Daniel her: om det end er et sønderdelt rige, så skal dog jernets natur i dets rod, stængel eller stamme bevares deri.

Det andet er at disse tæer ikke er af ensartet stof; men noget er jern, og noget er ler; dette tyder han selv således, at dette rige skal være uensartet, delvis mægtigt, delvis svagt. Således forholder det sig også. Det har ofte haft mægtige kejsere som Karl den Store, de tre Otto'er og andre, der var uovervindelige, og omvendt også ofte svage og usle kejsere, der tit er blevet overvundet.

Alt dette bliver forudsagt, for at vi skal vide, at det romerske rige skal være det sidste, og at det ikke skal knuses af noget andet end Kristus og hans rige. Og derfor, skønt mange konger har sat sig op imod det tyske kejserrige, og også muslimerne raser imod det, og de vel også alle nu og da kan vinde et slag, så kan de dog ikke overvinde jernnaturen i denne plantes rod og stængel, eller helt udrydde den. Den vil bestå til den yderste dag, hvor svag den end måtte være. For Daniel lyver ikke, og erfaringen har vist, både på paven selv og på konger, at han har ret.

Det tredje er, at disse tæer af sådant blandet stof, eller vekselvis af jern og ler, efter Daniels egen tydning viser os, at dette

rige vil være uden sammenhold og så svagt, at det vil forsøge at bøde på sin svaghed gennem forbund og venskab snart med den ene, snart med den anden konge. Det hjælper alt sammen intet. Det vil blive svigtet, og må derfor finde sin styrke og få sin sejr alene ved Guds hjælp og i hans time.

Det bjerg, hvorfra stenen bliver løsrevet uden menneskehjælp, tyder nogle som den hellige jomfru Maria, af hvem Kristus blev født uden noget menneskes medvirken. Det er ikke ukristelig tale. Men bjerget kan lige så godt være hele det jødiske rige, af hvilket Kristus er kommet. Han er af dets kød og blod, og dog nu løsrevet derfra og kastet ud blandt hedningerne. Her er han blevet herre i hele verden, i alle disse fire kongeriger, og her vil han blive ved at være.

I tredje kapitel beskriver han for anden gang et stort troens mirakel, da de tre mænd bliver frelst i den gloende ovn. Derved sker det, at kongen priser Gud og bekender ham for hele landet, idet han udsender skrivelser derom. Dette skete for anden gang til trøst for de fangne jøder, der var dybt foragtede med samt deres Gud, og i Babylon ikke regnedes for noget blandt tyrannerne og de falske guder. Men nu bliver deres Gud æret højt over alle guder, for at de urokkelig skulle tro, at han både kunne og ville frelse dem i rette tid. Indtil da skulle de trøste sig og holde sig i live ved denne hans ære og hans underfulde gerninger.

I det fjerde kapitel står der et rammende eksempel på, hvordan det går de rasende tyranner. Her bliver den store, mægtige konge berøvet sin forstand. Han bliver så vild og rasende, at man

må binde ham med lænker som en gal hund, og må lade ham gå ud i ødemarken, fordi folk ikke ville tåle ham imellem sig. Nu hvor vi læser det i en bog, synes det kun en ringe ting; men havde vi været der, og havde vi oplevet noget sådant, da ville vi have set det som en forfærdelig, en rædselsfuld gudsdom, så frygtelig, at enhver af hjertet måtte have følt medynk med alle herskere og onde tyranner, at de må vente en så grusom dom, når de misbruger deres herskermagt.

Men dette sker også for at bringe trøst, dengang til de elendige, fangne jøder, og nu også til enhver tid for alle, der bliver plaget af tyranner eller lider uret, for at de kan se, at Gud både vil og kan hævne os på vore fjender, mere end vi selv turde ønske. Som der står i Salme 58: den retfærdige vil glæde sig, når han ser hævnen, og bade sine fødder i den ugudeliges blod. Derfor skal vi ikke alene med tålmodighed finde os i sådanne tyranner, men også føle medlidenhed med dem for den dom, der venter dem, og af hjertet bede for dem, sådan som den fromme Daniel gjorde. Han var bedrøvet over, at det skulle gå kongen så forfærdeligt og ønskede, at det i stedet havde ramt kongens fjender - skønt det dog var ham, der havde taget jøderne til fange og havde ødelagt deres land.

Til gengæld er det for de fromme herrer og fyrster et trøsterigt og skønt billede, at Gud herren ligner selv denne tyranniske konge ved et dejligt træ, som giver næring til alle dyr og lader dem hvile i sin skygge. Dermed viser Gud, at han giver og beva-

rer hvile og fred, beskyttelse og beskærmelse, næring og ejendom og hele dette timelige liv gennem øvrigheden, og at det er til hans store velbehag, når en herre eller en fyrste tager vare på sit embede med flid. For, som der står: det er skønne frugter, skønne grene, skønt løv. Det betyder: det er kostelige, ædle, gode gerninger. Når Gud selv har så stort velbehag deri, at han priser det så højt, afmaler det så prydeligt og skønt, da skulle vel en fyrste gøre sin gerning med kærlighed og glæde, om den end er fuld af møje og besvær. Så skal vi heller ikke lægge vægt på tyrannernes ondskab, men på, hvilket kosteligt og nyttigt embede, de har fået af Gud, oprettet os til lykke og gavn.

Det femte kapitel fortæller også om en af tyrannerne. Den forrige tyrans skæbne var dog til at bære, for denne konge tog imod sin straf og omvendte sig til Gud i sand bod, ydmyghed og bekendelse, så at han fra at være en tyran uden tvivl er blevet en stor helgen. Men denne er en forstokket og ubodfærdig tyran, selvsikker og veltilfreds. Han rammes midt i sin ondskab, straffes uden al barmhjertighed, så at han mister alt på én gang, liv, land og folk, til skræk og advarsel for alle lignende tyranner.

I sjette kapitel kommer der et fint og yndigt eksempel. Der er en ædel og from konge, som har Daniel kær. Det må Daniel undgælde for hos de andre store herrer. De får lavet en hofintrige imod ham, og til sidst bliver han da kastet i løvekulen. Da blev de stakkels fangne jøder igen bedrøvet. Men atter viser Gud sig trofast og bringer trøst. Han vender spillet om, så at Daniels fjender selv må søbe den kål de har spyttet i. Som Salme 7 siger: de

går svanger med ulykke, men føder et dødt foster; ulykken kommer over deres eget hoved, brøden over deres egen isse.

Således er hele Daniels liv et fint, klart spejl, som viser os troens kamp og sejr ved Guds nåde, over alle djævle og mennesker. Og troens frugt og troens gavn for den, der bærer sit kors tålmodigt for Gud og verden.

I det syvende kapitel begynder spådommene om de kommende kongeriger, og særlig om *Kristi rige*, for hvis skyld Daniel ser alle disse syner.

Først de fire kongeriger, som han ovenfor, i kapitel 2, har skildret i det store billede; dem ser han nu her igen, men på en anden måde, i skikkelse af fire dyr, og mest for det fjerde dyrs, det romerske riges skyld, som han vil sige mere om. For netop i Romerrigets tidsalder skal *den største begivenhed på jorden* ske: *Kristi komme for at frelse mennesker, og verdens ende.*

Det første dyr er altså kongedømmet i Assyrien og Babylon, det er løven med de to ørnevinger. For det er som før nævnt det ædleste og bedste af dem alle, det gyldne rige. De to vinger er rigets to dele, Assyrien og Babylonien. Denne løve får et menneskehjerte og står oprejst på sine fødder; for intet af de andre riger har haft en sådan konge, en mand der på så vidunderlig vis kom til Guds erkendelse. Heller intet andet rige har ved sit hof haft så mange store, hellige, vise mænd som dette.

Det andet dyr, bjørnen, er persernes og medernes rige, som har ødelagt det gamle rige i Babylon og røvet dets vinger. Det har mellem sine tænder tre ribben, (det betyder: tre store, lange

tænder) det er dets navnkundige konger: Kyros, Darios og Xerxes, som har udrettet meget i dette rige, ædt meget kød, dvs. vundet store lande.

Det tredje dyr, leoparden med de fire vinger og de fire hoveder, er Alexander den Stores græske rige, af hvilket der blev fire kongeriger, som vi i det følgende kapitel kommer til at høre om.

Det fjerde dyr, med jerntænderne, er det egentlig skyldige, det sidste, nemlig det romerske rige. Med det skal verden gå under. For Daniel taler meget her om den sidste dom og om de helliges rige, der skal følge efter dette kongerige.

Dette romerske rige afmaler han således: Først skal det splittes i ti kongeriger, det er de ti horn: Syrien, Egypten, Asien, Grækenland, Afrika, Spanien, Gallien, Italien, Tyskland, England.

Og at et lille horn skal støde tre af de forreste horn bort, det betegner Muhammed eller tyrkerne, som nu hersker over Egypten, Asien og Grækenland. Og at det samme lille horn skal bekæmpe de hellige og håne Kristus, det har vi alle erfaret. Det ser vi for vore øjne. For tyrkerne har vundet store sejre over de kristne, fornægter Kristus og ophøjer sin Muhammed over alt. Så at vi nu visselig intet andet har at vente end den yderste dag; for muslimerne vil ikke støde flere horn af end disse tre.

I det ottende kapitel har Daniel et særskilt syn, der ikke som det forrige angår hele verden, men hans eget folk, jøderne. Hvordan det skal gå dem inden for det romerske rige og inden Kristi komme, nemlig under det tredje rige, Aleksander den stores. For at de atter kan blive trøstede og ikke tabe modet under al den

jammer, der vil komme over dem, og tænke, at Kristus atter vil skuffe dem og ikke komme. Og Daniel tyder selv synet: Vædderen med de to horn er kongen af Medien og Persien, bukken er den store Aleksander, der slog Darios, den sidste konge i Persien, og erobrede hans rige. Og Daniel siger, at det var, som bukken fløj og ikke rørte jorden. For med Alexander gik det så hastigt, at han på tolv år underlagde sig verden. Han begyndte, da han var 20 år gammel, og han døde da han var 32, så at der menneskelig talt næppe har været eller vil komme nogen større mand på jorden. Men, hvad hastigt kommer, hastigt forgår; for hans rige faldt sammen lige efter hans død, og af det opstod der fire kongeriger: Syrien, Egypten, Asien og Grækenland.

Nu lader Daniel de to, Asien og Grækenland ligge, og tager fat på Syrien og Egypten; for mellem disse to lande ligger jødernes land; mod nord har det Syrien, mod syd Egypten, og disse to lande lå i evig strid med hinanden. Derfor blev jøderne plaget hårdt fra begge sider, som de sad der i klemme mellem dør og stolpe. Snart kom de under Egypten, snart under Syrien, efter som det ene eller det andet rige var det mægtigste. Jøderne måtte undgælde hårdt for naboskabet, sådan som det plejer at gå under krigsforhold. Særlig da den lumpne mand, som historien kalder Antiokus den Ædle blev konge i Syrien. Han fór grusomt frem mod jøderne, myrdede og rasede blandt dem som en djævel. Gudstjenesten i Jerusalem ophævede han. Templet skændede han, plyndrede det, røvede alle dets kostbarheder, indførte afgudsdyrkelse i selve templet, forjagede og dræbte præsterne og

alt, hvad der ikke ville som han. Af alle slags tro ville han simpelt hen gøre én slags tro, og det skulle være den græske. Og til det formål fik han hjælp af nogle frafaldne jødiske slyngler, som ikke på anden måde kunne slå sig op. Det kan man læse mere om i Første Makkabæerbog 1. Men det fik snart ende.

Om denne Antiokus siger Daniel nu her, at af det ene af de fire horn efter Aleksander den Store, nemlig af hornet Syrien kom der et lille horn. Det er Antiokus den Ædle; det blev mægtigt mod syd og øst og mod det dyrebare land, det er: det jødiske land. For Antiokus fratog kongen af Egypten meget land og mange byer med lumskhed og groft forræderi, som der her i Daniels bog fortælles mere om i kapitel 11. Sådan kastede han også mange stjerner til jorden, så at mange hellige blandt jøderne omkom. Han ødelagde og skændede den hellige Gudstjeneste i templet og stillede afguder derind.

Mod en sådan djævel oprejste Gud nu Judas Makkabæer og hans brødre. De kæmpede og udførte store og stolte bedrifter og dræbte på fem år næsten 200.000 mænd, Anden Makkabæerbog, rensede landet og templet og bragte igen alt i orden, som der står her i teksten, at templet ville blive renset efter to tusinde og tre hundrede dages forløb, det er seks et kvart år; netop så længe rasede Antiokus imod jøderne, og han døde just i det syvende år. Tallet passer nøjagtigt, som Makkabæerbogen viser.

Derfor siger englen her, at Antiokus vil anrette store ulykker og vil være en fræk og skamløs konge. For han førte også selv et skamløst og utugtigt levned, som historien beretter. Men han

skal, siger englen, knuses, dog ikke ved menneskehånd. For da han ville hente guld i Persien, befalede han i den anledning sin feltherre Lysias, at han fuldstændig skulle udrydde og tilintetgøre jøderne. Men da han ikke kunne få penge dér, og fik at vide, at Judas Makkabæer havde slået Lysias og tilintetgjort hans hær, blev han så syg af vrede og græmmelse, over at det ikke var gået, som han ville, at han døde ynkeligt af sorg i det fremmede land.

Således skal det gå tyranner. Denne Antiokus er her sat som et advarende eksempel for alle onde konger og fyrster, særlig for dem, der raser imod Gud og hans ord. *Derfor har også alle tidligere lærde tydet denne Antiokus som et billede på Antikrist, og deri har de haft ret.* Just et sådant tøjlesløst svin, en sådan rasende tyran skal vælges som forbillede for de sidste dages uhyre, sådan som også visse ord i dette og i kapitel 12 antyder.

Det niende kapitel begynder med en såre herlig bøn, i hvilken Daniel beder for sit folk, som var i fangenskab i Babylon, og for byen Jerusalem og templet, at jøderne dog igen måtte drage hjem og genoprette gudstjenesten. Bønnen bliver hørt, og det bliver ham åbenbaret, hvor mange år det endnu vil vare før Kristus kommer og hans evige rige begynder. *Dette er en mægtig og stor åbenbaring om Kristus*, så sikkert og nøje den stemmer i tid.

Om disse 70 uger, som englen nævner, mener alle lærde overensstemmende, at det betyder årsuger og ikke daguger, at altså en uge er på 7 år, og ikke på 7 dage, hvad også erfaringen nøder én til at antage. For 70 daguger udgør ikke engang to år. Det ville ikke være lang tid at vente på så herlig en åbenbaring.

De 70 uger udgør altså 490 år. Så længe skal man endnu bie på Kristus, og da skal hans rige begynde.

Her må man altså udforske, hvor og hvornår disse 70 uger begynder. Englen udtyder det således, at de begynder i det år, da der udgår en befaling om, at Jerusalem skal genopbygges; for han siger: Fra den tid, da det ord udgår, at Jerusalem igen skal opbygges. Det er ord, som nogle har skrevet vidt og bredt om. Men for at gå rigtigt til værks, må man sætte begyndelsen af disse 70 uger til kong Darios den Langhåndedes andet regerings år. For netop i det år kom Guds ord gennem profeterne Haggaj og Sakarias og bød Zerubabel at opbygge templet. Det finder man i begge de to profeters første kapitel. Netop dette bød Darios. Det var, hvad hans befaling gik ud på i Esra 6.

Og denne beregning slår til. For fra tiden før denne befaling, eller fra det ord, som udgik fra Haggaj, og indtil Kristi dåb, da han modtog sit embede og rige eller den nye pagt begyndte (englen kalder ham her en fyrste), er der på det nærmeste gået 483 år, altså 69 af de uger, hvorom englen her taler. Indtil Kristus, fyrsten, er der 7 uger og 62 uger, det er 69 uger. Udregningen er følgende. Fra Darios' andet år til Aleksander den Store er der 145 år, som Methastenes skriver. Fra Aleksander til Kristi fødsel er der 311 år, som historien bevidner. Fra Kristi fødsel til hans dåb 30 år, Luk 3. Det udgør tilsammen 486 år. Det er de 69 uger. Så er der 3 år til overs. Dem må man tilskrive beregningsmåden. *Det sker ofte i sådanne beregninger i historien, at et halvt år bliver regnet for et helt. Når man skriver historie, kan man ikke*

udregne dage og timer så nøje. Det er fuldt tilstrækkeligt, at man kan træffe det så nøje som her, og det kan man, fordi vi har så sikre efterretninger om det vigtigste.

Fra denne opfattelse er der ikke så langt til den, der går ud på, at de 70 uger skal regnes fra det tyvende og sidste år af Kambyses', Darios' faders, regeringstid. Han lod Nehemias drage bort for at genopbygge Jerusalem, Neh 2. For Kambyses' tyvende år, det er to år før Darios' andet år. Men når et stort foretagende udføres inden for et tidsrum af tre år, kan man godt regne det for samme tid eller samme år og sige: Det skete omkring den og den tid, ligesom man her må sige: Guds ord at Jerusalem skulle genopbygges, udgik i Darius' andet år; ved den tid da Nehemias kom fra Kambyses og begyndte at genopbygge Jerusalem. For det var et stort foretagende, der var mange, der tog fat derpå, også på engles tilskyndelse, Zak 1, og ikke alle på samme dag og time.

Nu deler englen disse 70 uger i tre dele. I de første 7 uger, siger han, altså på 49 år, skal muren og gaderne opføres, i en tid fuld af trængsler. Det blev også en ond tid, fordi de omkringliggende lande stod dem imod. Hermed stemmer de ord, som jøderne sagde til Kristus, Joh 2: Det har taget 46 år at opføre dette tempel, og du vil bygge det på tre dage?

62 uger derefter, siger englen, vil Kristus blive dræbt. Her viser han, hvad der skal ske, når disse 69 uger er forløbet, og Kristus har begyndt sin gerning, nemlig, at Kristus skal korsfæstes. Det skete i det fjerde år efter at den 69. uge var begyndt. Af den grund skal byen Jerusalem til slut ødelægges og den jødiske

gudstjeneste ophøre (det skete kort efter, ved romerne). Den ene og sidste uge, 7 år, er den tid, der følger efter den 69. uge, og i hvilken, som sagt, Kristus skulle dræbes. Og det er gået således til, siger han: Gennem en uge vil han oprette pagten for mange. For Kristi prædiken fik i disse syv år såre stor fremgang, både ved Kristus selv, ind i det fjerde år, og derefter ved apostlene, og den forjættede nåde forkyndes for mange. Og midt i denne uge, det er i det fjerde år efter sin dåb, blev Kristus dræbt. Og da bortfaldt offeret. Det vil sige: Ved Kristi død, som er det sande offer, blev det jødiske offer og den jødiske gudstjeneste ophævet. Derefter blev der af romerne under kejser Cajus Caligula opstillet en afgud i templet, således siger han, som et tegn på, at det skulle være forbi med templet og jødedommen.

Det tiende kapitel er indledningen til det ellevte. Dog skriver Daniel her i noget mærkeligt, som ellers ikke er omtalt noget sted i Skriften, nemlig om englene, at de gode engle kæmper med de onde og forsvarer menneskene. Han nævner også de onde engles fyrste og siger: Fyrsten fra Grækenland. *Heraf kan man forstå, hvorfor det går så lovløst og vildt til ved kongehoffer og fyrstehoffer, og det gode bliver hindret og der anstiftes krig og ulykke: Djævlene er dér. De hidser og opirrer, eller hindrer dog så vidt, at intet godt vil få fremgang.* Som f.eks. at jøderne ved de persiske kongers hjælp skulle befries og vende hjem fra Babylon, det ville ingen fremgang få, skønt kongerne ønskede det. Det er hvad englen her siger: Han havde nok at gøre med at kæmpe mod fyrsterne i Persien og er bange for, at mens han er borte kommer

fyrsten af Grækenland. Som ville han sige: Får vi hold på den ene ulykke, anretter djævelen straks en anden. Slipper I bort fra Babylon, vil grækerne plage jer. Dette får være nok. Det tager for megen tid at tale mere herom.

I det ellevte kapitel forudsiger Daniel sit folk, jøderne, næsten det samme som i ottende kapitel, om Aleksander den Store og om de to kongeriger, Syrien og Egypten, allermest om Antiokus den Ædle, der skulle plage jøderne. Men han beskriver Antiokus således, at ordene nu står som en skildring af Antikrist og altså sigter på denne vor sidste tid, lige før den yderste dag. *Alle lærde er enige om, at denne spådom om Antiokus sigter til Antikrist.* Ordene selv fremtvinger forståelsen af, at han ikke kun mener »den Ædle«, men han blander den Ædle og Antikrist sammen og tilslører således med vilje sine klare og tydelige ord.

Endnu tre konger, siger han, vil opstå i Persien. Dermed mener han nu ikke, at Persien skulle have haft så få konger, sådan som jøderne tolker det; for de har haft mindst ti konger. Men disse fire kaldes »opståede i Persien«, fordi de ragede op over de andre: efter Kyros kom Kambyses, Darios og Xerxes; det er de fire mest fremragende. Xerxes var den rigeste. Han førte talløse folkeslag mod grækerne, men led et forsmædeligt nederlag og slap selv kun med nød og næppe derfra med livet. Da kom makedoneren Aleksander og hans fire efterfølgere, der dog hverken var hans efterkommere eller af hans stamme.

Nu begynder de to kongeriger Syrien og Egypten, der river og flår hinanden. Her må man nu stille kongernes navne op på papiret for ikke at løbe sur i historien og i teksten:

Efter Aleksander blev kongeriget i Egypten meget mægtigt, som Daniel her siger. Det samme blev kongeriget i Syrien, så at intet af dem har kunnet overvinde det andet eller underlægge sig det, som de ofte har forsøgt og gerne havde gjort.

Den første krig opstod mellem Antiokos Theos og Ptolemæos Philadelphos; men da de havde krigedes længe, sluttede de fred. Philadelphos var en overmåde ædel konge, som elskede

fred og al slags kunst. Han underholdt mange lærde folk, havde samlet et skønt bibliotek fra alle lande, gjorde jøderne meget godt, prydede herligt templet i Jerusalem med dets gudstjeneste, så jeg regner også ham blandt de hellige konger. Han gav sin eneste datter, Berenice, til Antiokos Theos, for at freden skulle blive des varigere. Kort efter døde han. Men hun, en mægtig konges datter og nu en mægtig dronning og frue over et stort hof ønskede, at hendes søn skulle arve kongeriget Syrien. Men det slog fejl; for Laodike, Antiokos Theos' første dronning og hendes to sønner, Seleuchos Gallinicos og Antiokos Hierax hadede Berenice og hendes søn og ønskede selv at arve riget. Laodike gav sin herre Antiokos Theos gift, og derefter ophidsede hun sine to sønner imod Berenice, deres stedmor. De fordrev hende og til sidst dræbte de hende, hendes barn og hele hendes hof. Det er dette, Daniel her sigter til, når han siger: Hun vil ikke beholde armens magt, ej heller vil hendes afkom blive bestandig, men hun vil blive overgivet til døden sammen med barn, hoffolk, ja endog med sin herre kongen, ved hvem hun var blevet så mægtig.

Denne skændselsgerning straffer og hævner Berenices broder, Ptolemæos Evergetes. Han bekriger de to brødre, Seleukos og Antiokos, forjager dem, plyndrer deres rige og drager atter hjem. Kort efter kom de to brødre ynkeligt af dage, som modermordere fortjener. Derom siger Daniel, at sydens konge med hærmagt drager mod nordens konge og vinder sejr.

Efter Ptolemæos Evergetes' død ruster sig den døde Seleukos Gallinicos' sønner, nemlig Seleukos Keraunos og Antiokos den

Store. Men Seleukos Keraunos døde under krigsforberedelserne, så at Antiokos måtte ile hjem fra Babylon og gennemføre krigen mod Ptolemæos Evergetes' søn med tilnavnet Philopator. Men Ptolemæos Philopator slog den store Antiokos og hans hær. Herom siger Daniel, at Gallinicos' sønner vil vredes og falde over Ptolemæos Philopator, men Philopator vil slå dem og han vil hovmode sig over sin sejr. Denne Philopator drev utugt, og til sidst dræbte han sin dronning for en skøges skyld.

Men efter Philopators død rustede Antiokos den Store sig atter og stærkere imod Philopators søn Ptolemæos Epiphanes, der endnu, var et barn på fire eller fem år. Og som det går, når herskere skal have formyndere, rottede også andre konger, blandt andre Philip af Grækenland, sig sammen med Antiokos og ville dele den lille Epiphanes' land. Dertil kom at der også var splid i landet selv og at også jøderne faldt fra ham og gik over til Antiokos. Derfor siger Daniel her, at kong Antiokos skal komme igen, og at mange vil sætte sig op imod barnet Epiphanes, at sydens arme, dvs. de statholdere, som Epiphanes havde i Fønikien, Judæa og Jerusalem ikke kunne holde stand. Antiokos vandt alle disse områder, kom også til Jerusalem i det dyrebare land. Her hjalp jøderne ham med fuldstændig at forjage Epiphanes' statholdere. Derfor ærede Antiokos dem højt og gav dem meget jordegods og mange rettigheder. Men da han nu ville gå videre og også underlægge sig Egypten, bad Ptolemæos Epiphanes romerne om hjælp. Da måtte Antiokos opgive sit forehavende. Han

forligte sig med Ptolemæos Epiphanes og gav ham sin datter Cleopatra til ægte; dog ikke i nogen god hensigt, men som Daniel her siger: for at ødelægge ham, for ved hjælp af sin datter tænkte han at berøve drengen hans kongerige. Men det forhindrede dronningen og ægypterne. Derefter kæmpede han, som Daniel siger mod Asiens øer og erobrede mange af dem. Men romerne gik imod ham, drev ham tilbage og klædte ham grundigt af. De tog næsten hele Asien. Derefter vendte han hjem og drog derfra til Persien. Her ville han hente mange penge i et tempel i Elymais. Men befolkningen var på vagt; de slog ham og hele hans hær ihjel. Han blev i det fremmede land og blev aldrig fundet.

Nu havde han tidligere, da romerne havde besejret ham, sendt sin søn Antiokos med tilnavn den Ædle - den ringeste og mindst agtede af dem - til Rom som gidsel eller pant. Da faderen nu var død, blev hans søn Seleucos Philopator konge. Det var en uduelig mand og, som Daniel her siger, mere egnet til bøddel eller skattefoged end til konge. Intet hverken fyrsteligt eller redeligt har han udrettet. Han døde også snart.

Da undslap Antiokos den Ædle hemmeligt fra Rom; og skønt han ikke var agtet, og riget ikke var tiltænkt ham, som Daniel siger, kom han dog luskende og snakkede så godt for sig, at han blev konge ved list. Det er den sidste konge Daniel skriver om, dette »Ædle«, fromme barn, som gør alt med list og snuhed, med løgn og bedrag, ikke som en konge, men som en lumpen slyngel. Hans snuhed var grov og fræk. Han søgte end ikke at bevare skin af ære, som vi skal se. Mest for denne skurks og lumpne fyrs

skyld var det, at disse syner kom til Daniel, til trøst for de jøder, hvem Antiokos skulle bringe alle disse plager.

Ligesom han havde skaffet sig kongemagten med list, fortsatte han nu med samme kunstgreb. Da kongen i Egypten, Ptolemæos Philometor, hans søstersøn, endnu var umyndig, foregav han at ville være sin slægtning en tro formynder - og indtog byerne i Syrien, Fønikien og Judæa. Da nu magthaverne i Egypten fordrede dem tilbage, ville han ikke afstå dem. Da begyndte den strid, om hvilken Daniel her siger, at han som en flodbølge overvældede Egyptens hær, det er: Philometors formyndere og stormænd; for han beholdt sejren.

Han nøjedes ikke med denne skurkestreg, men tænkte også at tilsnige sig hele Egypten. Han sluttede derfor forlig med Philometors stormænd og foregav, at han helt igennem handlede til bedste for sin slægtning som en god formynder. Listen lykkedes (som Daniel siger her) og han drog ind i Egypten med en lille håndfuld folk og man lukkede alle døre op for den kære slægtning. Han satte kronen på sit hoved og gjorde sig selv til Egyptens konge. Han røvede og plyndrede og udsugede hele Egyptens land, (som teksten siger) han udrettede med list, hvad ingen af hans forfædre havde kunnet gøre med magt. Og så drog han hjem igen.

Da kong Philometor nu imidlertid var blevet voksen og overtog regeringen, ville han skaffe sig sit igen med magt, og altså rustede de to konger sig mod hinanden. Men da det ædle barn

Antiokos så, at Philometor blev ham for stærk, holdt han sig dydig og fik ved hjælp af penge iværksat et forræderi, så at nogle af Philometors egne folk gik over til Antiokos. Følgen blev, at mange mennesker blev dræbt. Men landet fik han ikke. Derefter sluttede han for anden gang fred med sin slægtning. Han spiste med ham og talte med ham ved bordet, ville gerne endnu en gang besøge Egypten; men man troede ham ikke mere, og, som Daniel her siger: begge konger havde i sinde at ødelægge hinanden, under venskabs maske. Altså vendte han igen hjem med store rigdomme, og på hjemvejen blev han ved list og svig indladt i Jerusalem. Her plyndrede han templet og byen på det skændigste - som der står i Første Makkabæerbog, og som Daniel også siger: han retter sit hjerte imod den hellige pagt.

Da nu alle hans løgne og slyngelstreger ikke kunne hjælpe, prøvede han godt to år senere, at vinde Egypten med magt; derfor angreb han sin søstersøn, nu ikke mere som formynder, men som fjende. Men Daniel siger, at det skal ikke lykkes for ham, således som første gang. For romerne, der ifølge faderens testamente, var kong Philometors formyndere og skytsherrer, sendte krigsfolk, anført af en senator, Marcus Popilius til ham og bød ham trække sig ud af Egypten. Antiokos ville igen bruge kneb og skille sig af med romerne med gode ord, og foregav, at han ville overlægge sagen med sine venner. Marcus Popilius havde en stav i hånden; med den slog han en kreds i sandet ved havet, hvor Antiokos stod, og sagde: således siger senatet i Rom: du kommer ikke uden for denne kreds, før du svarer, om du vil have krig eller

fred. Da måtte han drage bort med skamme og vende hjem igen. Og så gik det ud over Jerusalem og over Guds hus, gudstjenesten og Guds folk; der var ikke andet, han kunne lade sin vrede gå ud over eller hævne sig på for den hån han havde lidt, end Gud og hans rige; og mange arge slyngler blandt jøderne hjalp ham og holdt sig til ham, indtil Gud opvakte Judas Makkabæer og hans brødre imod ham, som det er fortalt ovenfor i kapitel 8, og som Daniel fortæller i teksten her.

Kapitel 12 (11, 36-12, 13)

Det tolvte kapitel, som alle lærere udlægger ens, gælder alt sammen om *Antikrist under Antiokus' navn* og på denne sidste tid, i hvilken vi lever. Derfor skal man ingen anden historie søge; men det klare evangelium siger nu enhver klart og viser os, hvem den rette Antiokus er, som har ophøjet sig over alle guder og ikke agter kvinders kærlighed, det er, han foragter ægtestanden og forbyder det, og har i dets sted opfyldt verden med sin guds afguderier og kødelige utugt og uddeler sine klenodier og gods på jorden. For kvindernes kærlighed kaldes ikke her den utugtige kærlighed, men *den sømmelige og tugtige kærlighed til kvinderne, som Gud har skabt og befalet*, som er den ægteskabelige, fordi profeten regner det her for en af de største af Antiokus' laster, at han ikke agter kærlighed til kvinderne.

Vi havde vel gerne set, at nogen anden havde taget dette kapitel for at udlægge det helt, til at styrke vor tro og at opvække vort håb til vor salige forløsningsdag, som nu er vist for døren, som denne tekst viser; men fordi ingen har påtaget sig dette arbejde, da vil vi hermed give andre årsag til at tænke videre og bedre derom.

Først står disse klare ord i enden af det ellevte kapitel, at der er endnu en anden tid forhånden efter den Antiokus, så at man kan ikke udlægge dette tolvte kapitel om Antiokus, fordi, at der skal være en anden tid, og englen kundgjorde, hvad der skal ske i den samme anden tid og siger:

Kap. 11

v36a Kongen gør, hvad han finder for godt

Det er, han skal ikke være under nogen ret eller lærdom, men han skal selv være retten; og hvad han vil, det skal være og kaldes ret. Nu er jo sådan en konge i alle kongeriger en utålelig tyran; men i Kristus rige, som han her taler om, i hvilket man skal være Kristus lydig ved troen, skal sådan en tyran for ingen del være.

Her er paven klart afmalet, som i sine dekreter ublu udråber og siger, at alle kirker og troner skulle dømmes af ham, men han kan ikke dømmes af nogen, og ligesom solen er over månen, sådan er paven over kejseren, og hvor øvrigheden er, der er magt til at byde, de andre har pligtig til at adlyde.

Deraf roser hans hyklere, at alle domme ligge i hans hjertekammer, og ”dette ønsker jeg, således befaler jeg, og min vilje

må være grund nok". Og: "Selv om paven forførte utallige mange sjæle til Helvede, da må dog ingen sige: hvad gør du?"

Dette er alt sammen ikke alene lært sådan, men også drevet og udrettet med gerningen, for kejseren er ikke kejser, men paven, ham må han være underdanig, som en tjener, og skal kysse hans fødder med al ret. Dette har også Peter spået i 2 Pet 2., at der skulle komme nogen, som skulle leve efter deres egen vellyst og vilje, med hvilket han forklare disse Daniels ord, hvad han mener.

For det andet.

v36b han ophøjer sig og gør sig stor over for enhver gud. Og mod gudernes Gud udtaler han de forunderligste ting. Han har lykken med sig, indtil vreden er forbi.

Sådan afmaler paven også sig selv, når han roser sig i sine dekreter, at *han er over Den Hellige Skrift* og at den skal stadfæstes og modtage sin værdighed og magt af hans stol. Men han driver dette meget stærkere med gerningen; for han har forbandet og fordømt alle dem, som nogensinde har talt imod ham ud fra Skriften, og ladet dem brænde og aflive som kættere og Djævelens børn. Han gør det endnu daglig, og hans parti råber endnu og altid, at *pavens kirke er over Skriften*. Det kalder Daniel her at tale gruelig imod alle guders Gud. Og på grund af Guds vrede over denne utaknemmelige verden, har det lykkes ham og måttet hedde ret, som Paulus siger i 2 Thess 2: "at Gud skal sende dem kraftige vildfarelser."

For andre tyraner, som har forfulgt Guds ord, gjorde det af uforstandighed, men denne gør det bevidst. Den Hellige Skrift og Guds ord, over hvilket han vil være en herre, fordømmer han og kalder det Djævelens lærdom, hvor og når han vil. Deraf lader han sig kalde en jordisk Gud, ja alle guders Gud og alle herrers herre, alle kongers konge; ikke et purt menneske, men blandet med Gud, og et gudeligt menneske. Ligesom Kristus selv er Gud og menneske, hvis vikar han vil være og ophøjer sig endog derover.

Sådan har også Paulus brugt denne Daniels tekst i 2 Thess 2, 3-4: ”Lovløshedens menneske skal åbenbares, fortabelsens søn, modstanderen, der ophøjer sig over alt, hvad der hedder Gud og helligdom, så at han sætter sig i Guds tempel og udgiver sig selv for at være Gud.” For intet kan ophøje sig over Guds naturlige væsen og majestæt, men over den som kaldes, prædikes og æres som Gud, det er, over Guds ord, og Guds tjeneste og sakramenter.

For syndens menneske og fordærvelsens barn kaldes her ikke alene en personlig synder. Det vil sige, en som er en synder og fortabt for sin person, men en offentlig synder, som fører andre med sig til synd og fordærvelse, som kættere og tyraner forfører og fordærver land og folk med sig. En sådan person beskriver Skriften kong Jeroboam at have været, 1 kong. 12., for han lærte Israel at synde og fik dem til at synde ved sin nye gudstjeneste.

Dette syndeembede har paven brugt på to måder. Først, at han har oprettet megen ny gudstjeneste, som her følger i hans maozzim, som er aflad, vievand, helgentjeneste, pilgrimsgang, broderskab, munkeregel, messe, faste, helligdage osv. Og dertil med har han ødelagt og skændet den rette gudstjeneste, som er Guds ord, troen og sakramenterne osv.

For det andet, at han undertrykker de kristne med utallige love og bud, og dermed stifter og gør synd, hvor Gud ingen synd vil have, og kort sagt, han har næsten smurt synd på alle Guds skabninger. Hvor og når han ville, da skulle det være synd at spise smør, æg, ost, mælk og kød, som Gud dog har givet os at nyde og bruge frit, rent og uden synd. Sådan har han også beklikket tiden og dagene med synd; for hvor og når han ville, da skulle man faste og holde helligt, og at det skulle være synd at spise alle slags mad, endog det kære brød og at drikke til, så længe hans anordnede fastedage varede.

Han har også besmittet steder og kirkens redskaber med synd, for han gjorde kirken og de viede steder så hellige, at man næppe turde røre sten og træ, *især alteret eller tingene på alteret.* Det var grueligt om nogen lægmand rørte ved bægeret, disken eller tøjstykkerne med bar hånd. Og når man skulle rense det, da turde ingen hellig nonne rense det, men præsten skulle først rense det. Så fulde af love og synder var bægeret, disken, tøjstykkerne og alt det, som var viet. Og bryllup, som var indstiftet af Gud, måtte også være synd, om det blev holdt i forbudt tid, og ægtesengen skulle også være fanget i synd, på hvad tid han ville.

Sådan besmudser han også præsternes legeme, at det stakkels hår og naturlige vækst, som er Guds skabning på deres hoved, også måtte være synd. De skulle have bar isse og afraget skæg, så var de hellige. Kort sagt skulle alle kristnes liv og levned være vanhelligt, men hans viede alene var hellige. Jeg vil ikke tale om, hvor let en lægmand kunne forgribe sig på et viet menneske, sted eller redskab. Sådan besmudsede han også klæderne; for hvilken munk eller nonne, som ikke bar sin særlige kappe og klæder efter sin ordens farve og skikkelse, skulle være en synder og fortabt. Det samme var tilfældet med præsternes beklædning.

Sådan har paven besmittet næsten alle skabningers brug med synd, som mad, drikke, klæder, steder, tid, liv og levned. Og hvis han havde regeret længere, da havde han vel også forbudt at hoste, gispe og spytte og prutte, som om han sad derfor i pavesædet, at han skulle plage kristendommen med love, forbud, synder og fordærvelse ved alle skabningers brug og siden samle penge deraf ved at give dispensation. Og denne hans synd og vederstyggelighed skulle endog kaldes hellighed og en særlig gudstjeneste, ligesom Jeroboam kalve. Sådan synd og fordærvelse mener Paulus i sin tale i 2 Thess 2.

Dette er det samme, som Daniel siger: han sætter sig imod og over alle guders Gud; for Gud gav også love ved Moses og besværede jøderne med mange synder, hvor der ellers *ingen synd havde været af naturen*, men han var Gud og havde magt dertil, men dette djævelshoved og slemme Guds abe vil gøre ham det

efter. Og han gør det langt over og lige tværtimod den rette Gud, hvis gudstjeneste han ødelægger og skaber utallige mange synder i alle skabningers brug over hele verden med sine love, som han ingen ret har til at befale, og fremtræder dermed, som var han Gud i Guds tempel, det er, i kristendommen. Alt dette beviser hans dekreter og regler.

Med disse to stykker har paven ødelagt to ordninger. Med det første stykke har han underlagt sig verdslig ret, lydighed og øvrigheden, og borttaget og tilintetgjort dem, hvor han ville, og afsat, forbandet og fordærvet kejsere, konger, herrer og fyrster, og draget undersåtter og børn fra lydighed med sin forbandelse. Kort sagt, han gjorde alting, som han selv ville og som han selv lystede, og ville ikke være under nogen ret eller lov.

Med det andet stykke har han ødelagt kirkerne og lagt Den Hellige Skrift under sig, og sønderrevet og ødelagt sakramenterne og deres rette brug og undertrykt evangeliet, så man ikke mere kan kende det; og dermed gjorde han både Guds ord og gudstjeneste til intet.

For det tredje.

v37 Sine fædres guder giver han ikke agt på, ej heller kvindernes yndlingsgud eller nogen gud overhovedet

Her gentager han det, som er sagt om Gud, så han kan tilføje mere. Om man end siger ham noget om hans forfædres Gud, det er, om Kristus, som hans forfædre, apostlene har prædiket, da sidder han nu så fast over alle guders Gud, at han ikke giver agt

på det og vil heller ikke vide noget deraf, men han dræber hovmodigt, stolt og forhærdet alle dem, som tale om Kristus.

Og for at han intet skal lade forblive ufordærvet, da skal han også sønderrive Guds tredje ordning, som er ægtestanden. Den har han ikke alene forbudt de gejstlige, men han har også lastet, skændet, foragtet og gjort den til intet, idet han skænder og laster den stand for at være et urent, kødeligt og ugudeligt væsen, i hvilket man ikke kan tjene Gud. – Uanset at Gud velsigner ægteskabet og kalder den sin pagt og velbehagelighed og siger, at ægteskabsseng er ren og ærlig på grund af syndens forladelse, og ikke vil regne den onde køds lyst dem til synd, som er i ægteskab. Således forbander Antikrist det, som Gud velsigner, og sønderriver det, som Gud binder sammen, og skænder det, som Gud lover. Kort sagt, gør han alting over og imod Gud, og ødelægger og fordærver det.

At han sådan forbyder ægteskab, det gør han ikke af kærlighed til kyskhed, uden alene for et syns skyld; så han må gøre frit, hvad han vil, uden forhindring, og ingen være underdanig, eller bundet til nogen. Han vil ikke have sved over næsen eller anden møje, umage og arbejde, som Gud har lagt på sine tre stænder, som er på *kirkens, øvrighedens og ægteskabets stand;* men at han kan leve efter sin egen vilje i al lyst, fred, tryghed, ørkesløshed, ære og magt.

For det indebærer megen møje, arbejde og umage at prædike, lære og tjene kirken, dertil med stor fare og ulyst. Ligeledes

de regimenter, som er befattede og bundet ved lov og ret; ægteskabets stand ligeså. Med sorg, møje, arbejde og fare for hustru, børn, ansatte, hus og gård. Sådan siger også Paulus i 1 Tim 4, at de, som forbyder ægteskab, taler løgn i ydre hellighed; for de mener ikke kyskhed, men deres lade, stille, rolige, egen villige og løse levned. Ligesom munkene ikke flyr verden for helligheds skyld, men for at de kunne få ro, hvile, fred og gode dage i verden.

Det Daniel siger her, at han skal tale gruelig eller græsselig mod alle guders Gud, ligeledes, at han skal ingen Gud agter, det lyder, ligesom Daniel mente, at der skulle være flere guder end én, men det skal man forstå sådan, at Skriften også kalder helgener guder, ja også verdslige herrer. Sl 82 og Joh 10. Og det er meningen, at paven skal ikke agte den højeste Gud, og ej heller dem, som han har sat til guder, det er, hverken den hellige kirke, ej heller verdslig øvrighed.

Dette er et stykke af pavens og Antikrists væsen og historie, som Daniel beskriver, hvordan han skulle sønderrive, fordærve og ødelægge alting, som Gud har beskikket. Det andet stykke er, hvad paven, den Antikrist, derimod skal bygge, beskikke og gøre. Han siger:

v38 I stedet ærer han Fæstningernes Gud; en gud, hans fædre ikke kendte, ærer han med guld, sølv, ædelstene og kostbarheder.

Det hebraiske ord ”maozzim” har hidtil ikke været udlagt. Vi vil vove det, om Gud vil unde os at ramme det. Maos kaldes rettelig styrke eller fæste, som man kalder slot, styrke og fæste; og Gud kaldes ofte i Salmerne vor maoz, det er, vor styrke eller fæstning.

Og dermed forstår vi først stenhus, som man kalder kirker, og andet som dertil hører; for de er kostelige, faste og herligt bygget, frem for andre huse og ligesom et slot, det er, domkirker og klostre i al verden. De er ikke bygget Gud og Kristus til ære eller tjeneste, for han bor ikke i huse, som er gjort med hænder, som Stefanus siger i ApG 7, 48, men paven, for han regerer de samme og bedriver sine koglespil i dem med messer, vigilier, vievand, aflad, skærsild, og andre utallige unyttige ting. Han samler også derind al verdens penge, sølv, guld, dyrebare stene og klenodier, dertil med al sin egen guddoms magt og vælde; for man lærer og lever deri efter hans bud og vilje. Han har også herligt og ganske fast stadfæstet sin kirke med aflad, brev og segl foruden harnisk og værge, som en troldkarl eller kogler.

Og domkirkerne og klostrene tjener især paven; for i sognekirkerne tjente man Gud endnu lidt med dåben, nadver og prædiken. Dog skete det ikke rettelig og tilbørligt, og sognekirkerne er endnu på denne dag foragtede imod domkirkerne og klostrene. Det er gået frem med hans væsen dag og nat med al magt i domkirkerne og klostrene. Der var ikke prædikehus, men messehus

og de dødes hus, det er vigiliernes hus, i hvilket der blev læst, pladret og mumlet mere for de døde end for de levende. De var mumlehuse og hylehuse, og dog guldhuse, sølvhuse, klenodiehuse og billedhuse.

Englen berører især *messen* med det ord ”maozzim”, som er det største, ypperste, og højeste stykke; og *den arrigste, værste og slemmeste vederstyggelighed i pavedømmet*. Han ville vel gerne have sagt det lige ud, at messen er hans Gud, men han gør ligesom han brød det ord, messen, med vilje i sin tale, at han kan ikke kalder det ret messe, af stor uvillighed, og han siger maozzim.

For hvad er domkirker og klostre andet end messehuse? De er hygget for messers skyld, som for det daglige og helligste offer, og alt gods er givet dertil for messens skyld. Alle ceremonier er optænkt for messens skyld. Man har holdt skoler for messens skyld, børn og unge personer gik til skole og studium for messens skyld, at de kunne blive messepræster; og al kirkens bram og pral hænger til messen og omkring messen, som rytterne om deres konge. Hvor messen ikke var i kirken, (som i forbudstid) da stod den fattige kirke, ligesom den ingen kirke havde været, men en øde stenhob.

Sådan utallig og usigelig mange penge og svær bekostning er der kommet til messen, men ingen tænkte på eller studerede Guds ord eller på prædikeembedet, eller kun såre lidt, mod messen at regne. Og dog skulle *ordet og prædiken være det ypperste og aldeles det eneste*.

Hvad er nu pavens kirkegud, messegud eller maozzimgud? Det er ingen Gud, og kan ingen Gud være, for man tjener ikke den eneste og rette Gud med messer, men man laster og spotter vor herre Jesus Kristus (dvs. Gud Fader selv) dermed på det allergrueligste og skrækkeligste. *For troen er dermed udslukt, og gerningers hellighed er sat i stedet*. Men fordi Skriften lader det ske, at afguder også kaldes guder, og en Gud er intet andet, end det, som menneskets hjerte forlader sig på og tror, håber, elsker og sætter sin tillid til; er nu den tro og tillid ret, så er også den Gud ret, er den tillid falsk, så er også den Gud falsk.

Derfor er den Gud maozzim intet andet end en falsk mening og tillid i paven og hans parti, at messer, domkirker, kloster og kirkens væsen skulle være sådan stor gudstjeneste og sådan en kostelig gerning og stort offer, hvis lige ikke er eller kunne være. På denne mening forlader de sig, og trøster sig dermed, ligesom det var den rette Gud selv, og de står fast på, at Gud er sådan til sinds, som deres falske syn dårer dem. Dertil hjælper og styrker Djævelen dem, så de sanker al verdens penge og gods til sig og på det sidste Helvedes ild midt i Helvede. Af dette kan man nu let forstå det efterfølgende:

v39 En fremmed guds folk gør han til forsvarere for sine fæstninger, og dem, han anerkender, overøser han med æresbevisninger, giver dem herredømme over mange og tildeler dem jord som belønning.

Daniel ville ligefrem udtrykt sige: paven gør det sådan, at alle som hjælper ham til at styrke og forøge hans kirkevæsen, egen hellighed, gudstjeneste og messer, dem skal han gøre til store, rige kardinaler, bisper, prælater, abbeder, provster, kurtisaner, kannikker, præster, munke, og ophøje dem, velsigne dem, frigøre dem over og imod lægfolks stand. Han deler så kirkens gods og land iblandt dem og lover dem alene Himmeriget tilmed, af hvilke de andre kristne siden må købe det for guld, sølv og klenodier og penge, til at ære og forøge hans messegud og kirkegud. Dette er pavens historie, kort sagt af Daniel og afmalet med rette ord, hvordan det er stået og tilgået i sin rette kraft og magt.

Herefter følger nu, hvordan pavedømmet skal falde og gå under. Og det er meget hemmelige og beseglede ord, som er vanskelige at forstå, før de opfyldes, ligesom alle spådomme er skjult for Djævelen selv, indtil de bliver opfyldt, som Gud sagde til Moses i 2 Mos 33: ”Du kan ikke se mit ansigt, men du skal se min ryg eller bagfra.” Dvs., når jeg er gået forbi og har gjort det, da kan du se efter mig; men fortil, hvor jeg vil hen, kan intet levende menneske se. Vi vil dog give andre årsag til at tænke noget derom, for os synes det, at pavens fald for en stor del er begyndt.

Fordi englen selv mere end én gang siger til Daniel, at det skulle være hemmelige og beseglede ord og tale, så kan vi ikke her forstå kongen af Syden at være kong Ptolemæus af Ægypten, som tidligere, så lidt som vi kunne forstå, at kongen af Norden skulle være kong Antiokus, hvis tid nu var ude ved enden af kapitel 11, som vi har hørt. Men fordi vi skulle forstå paven ved kongen af Norden, som det ganske kapitel forstås af alle om Antikrist, da lærer det sig selv, at hans modstander, det er, den rette åndelige konge mod Syden, jo må være den hellige kristendoms konge, som er Kristus. Mod ham er paven en Antikrist, ligesom kong Antiokus var mod Ptolemæus i Ægypten. Jeg vil nu lade det bero at indføre megen skrift derpå, at middag i Skriften betyder godt og norden ondt; for det er åbenbart. Så siger han nu:

v40a I endetiden tørner Sydens konge sammen med ham.

Det er, når Guds vrede næsten er til ende, og paven skal også kommer nær til sin ende, da skal Kristus give ham et stød og nogen steder opvække nogle gode kristne, som skal begynde at råbe imod ham. Dog skal han ikke dermed falde, men det skal kun være et stød til en begyndelse.

Dette stød begyndte kejser Ludvig, (som jeg synes) hertug i Bayern, da Clemens den Femte og pave Johannes den Toogtyvende roste sig at være kejsere efter kejser Henrik af Luxembourgs død, som hans ekstravagance fortæller. Og han satte den ærlige, fromme kejser Ludvig i band uskyldigt, og de skændige romerske løgnskrivere er ham så fjendske, at de ikke ville regne

eller skrive ham blandt kejserne. De ville heller ikke kalde ham kejser, men de kaldte ham til forsmædelse, Bayeren. Og alligevel har paverne før bandsat og plaget kejserne, som de gjorde ved kejser Henrik den Fjerde og Femte, Frederik den Første og Anden, og nogle havde skrevet imod paverne, da var dog pavedømmet aldrig nogensinde så fornedret, som det var efter kejser Ludvig. Han havde lærde mænd hos sig, som var Occam, bona gratia, som rettelig afviste pave Johannes. Der er endnu skarpe bøger for hånden imod paven og med kejser Ludvig. Han drog selv til Rom, uanset pavens band, og afsatte paven og satte en anden pave i hans sted, og blev kejser.

Så fulgte det store skisma og strid straks efter, så *der var tre paver samtidig og regerede imod hinanden henved 19 år*, til et tegn på, at pavedømmets ende snart skulle komme og det skulle blive sønderrevet. Således havde paven med sin romerske stol allerede nogle år før ikke været i Rom, men i Frankrig, flyttet derhen af Clemens den Femte, og blev der henved 74 år.

Dette stød var et præludium og en begyndelse dertil, og Kristus sigter og dertil med det rette stød, som Johann Huss gav paven, og blev derfor brændt. Dette stød begyndte over salget af aflad for at bygge Peterskirken i Rom i alle måder, ligesom det begyndtes med Luther. For paverne drev underlige spil og skurkestreger med deres aflad på den tid fra Bonifacius den Ottende den grundskalks tid, som først gækkede og forførte verden med det gyldne år.

Og Clemens den Sjette lod udgå en bulle, i hvilken han bød englene, som en Gud, ikke alene på jorden men også i Himlen, at de skulle føre deres sjæle direkte op i Paradis til den evige glæde, som gik til Rom efter aflad og døde på vejen. Han bød også Djævelen og Helvede om de samme sjæle med sådanne ord: ”Vi vil ikke have eller tillade, at Helvedes pine skal pålægges dem”. Sådan har den forbandede vederstyggelighed ikke alene sat sig i Guds tempel her på jorden, men også i Himlen over englene, over Himlen, over Paradis og over Helvede.

Nogle år derefter, da pavens aflad blev så skændige og ublu prædiket i Bøhmen, satte Johann Huss sig derimod, og tog især fat på Clemens den Sjettes djævelsbulle og straffede pavernes laster. Og dette var stødet, at han lærte således: Hvis paven ikke var hellig, så var han ikke et lem i den hellige kirke, det er, var paven en skurk, så var han ikke en god mand. Dette var det store kætteri, for hvilket han måtte brændes. Også fordi han sagde, at paven ikke var kirkens hoved efter guddommelig ret, men efter menneskelig ret.

Alligevel gav dette stød paven to ulægelige sår. Det første var, at paverne er udstødt fra Himlen og må indstikke deres pibe, så de ikke mere tør lade sådanne buller og bud udgå over englene. Og Gud begyndte straks derefter at hjemsøge deres store, overmåde hovmod og dristighed. Det andet sår var, at pavedømmet kom i stor foragt efter Johann Huss’ død, og de kunne ikke forhindre eller helt udslette Johann Huss’ navn eller lærdom med nogen magt.

Så det skrig forskrækker paven i denne tid, til hvilket Johannes Huss var en forløber, den tid han kundgjorde dem i ånden, da han sagde: ”I skal svare Gud og mig om hundrede år mod. Ligeledes: De skal stege en gås, (Huss kaldtes en gås), men der skal komme en svane efter mig, som de ikke skal stege. Og sådan skete det, for Johann Huss blev brændt i 1416, og *den nuværende strid om aflad begyndte i 1517*.

Dog har paven værget sig mod samme stød med al magt, og er blevet siddende og har fordømt Johann Huss’ lærdom og brændt ham, dertil også mange med ham og efter ham udgydt meget blod og rejst tyskerne og bøhmerne mod hinanden, og har afstedkommet al jammer og mord, for at holde sin stol ved magt. Men de er blevet trygge fra kirkemødrenes tid og har bedrevet alle slags skurkestreger med gejstlige kneb og simoni. Dertil har de givet sig i åbenlys skændsel og laster og er blevet aldeles livsnydere og svin, så at al verden er blevet træt af dem og vred på dem for deres skændige levneds skyld. Herom taler nu englen videre:

v40b Men Nordens konge stormer løs på ham med vogne, ryttere og mange skibe.

Han sammenligner paven med en konge, som rasende farer frem men stor rustning, som Antiokus gjorde, og at kristendommens konger og herrer har hjulpet paven legemlig med deres magt, det er, de har hjulpet til at ødelægge kættere, Kristi helgener i alle lande, som har stødt imod ham. Dog mener englen den åndelige

rustning, det er, band, buller, dekreter og andre af pavens forbud, i hvilke de gejstlige tjener ham med deres skibe, heste og vogne, det er, med skrift, bøger og prædikener, ved hvilke de har angrebet landene og draget igennem dem, og oversvømmet alt, som en flod på det allersværeste. For Kristus og pavens hans modstanderes krig og rustning går rettelig til med lærdom og skrift.

v40c Han trænger ind i landene som en stormflod.

Det vil sige, han skal med sine gejstlige og sin rustning ikke alene lægge den menige hob under sig, som ikke står fast i troen, men han skal også forfærde og nedslå de rette kristne, som før har holdt med kættere og hjulpet til at støde ham eller givet samtykke dertil, når de ser, at han får sejr og så vældigt nedslår sine stødere, kætterne, og nedtrykker sandhed åbenlyst; for at skibene og vognene, det er, skriverne og råberne er så mange, at alle kroge er fulde. Så er paven nok stødt, men han er ikke nedlagt.

v41b Men Edom, Moab og de ypperste af ammonitterne undslipper hans magt.

Ligesom kongen fra syden i dette kapitel og kongen fra norden ikke mere er Ptolemæus og Antiokus, så er Edom, Moab og Ammons børn ikke mere det folk, som var i fordum tid. For de er for længe siden legemligt forvandlede og er blevet saracener og tyrkere. Derfor må vi anse navnenes tolkning, ligesom vi har gjort med sydens og nordens navne.

Paven skal ikke forføre eller nedslå tre slags folk, men de skal forblive og være den hellige, kristelige kirke under ødelæggeren Antikrist. *For den hellige kirke skal forblive indtil i verdens ende.*

De første er edomitterne; Edom kaldes rødfarvet. De rødfarvede er de hellige martyrer, som har stået fast og stadigt i troen og ladet sig dræbe, brænde, drukne over hele verden indtil denne dag, af paven, bisper, doktorer, og især af de sorte munkes prædikeorden, som har ladet overmåde mange aflive. Disse er en stor hob.

De andre er moabitter. Moab betyder ”af faderen” eller faderlig. Det er dem, som her og der forbliver i verden og er ikke faldet fra deres fader Kristus. Dog har de ikke været åbenlyse prædikanter; og *især de, som dog til sidst har forladt sig på Kristi død og ikke på pavens maozzim og ikke er døde på hans afladsbrev*. Sådanne har jeg selv set, men jeg har hørt om mange flere både munke og af alle slags andre stænder.

Ligesom også *Bernhard* gjorde, da han mente, at hans time var kommet. Da forlod han sin orden og pavens maozzim, og befalede sig Kristus død og pine med sådanne ord: ”Kristus har himmeriget med dobbelt ret, først, at han har arvet det af Faderen, som én eneste, evig søn. Den ret bliver hos ham alene. For det andet, at *han har fortjent det med sin død og pine. Denne sin ret og fortjeneste har han skænket os. For han led for vor skyld.*” Mange sådanne bernharder og moabitter og faderlige kristne har

Gud bevaret hos sig, som i Elias' tid, hvor han bevarede syv tusinde blandt Israels folk.

De tredje er Ammon, som er de første af børnene blandt folket. Moab og Ammon var brødre, så ville disse ammonitter være de faderliges brødre. Jeg forstår, at disse skulle være *den unge, uskyldige hob, som genfødes ved dåben og farer bort, før de kender eller agter pavens maozzim,* som hverken styrker eller gør den svag, som edomitterne og moabitterne gør. Derfor kaldes disse de første og børn blandt folket, det er, blandt Guds folk i kirken, som er de genfødte ved dåben. Disse måtte Antikrist lade blive uforført og unedslået. Det er de tre helgenordner, martyrer, bekendere, jomfruer.

Englen sætter tre andre slags folk mod disse tre folk, som Antikrist skal plyndre, nemlig Ægypten, Libyen og Maghreb (Nordvestafrika). Disse tre er naboer og bor hos hinanden, ligesom i fordum tid Edom, Moab og Ammon boede sammen. Over alle disse har Antiokus aldrig regeret og ikke heller paven, for må vi atter tolke de lande anderledes og åndeligt indtil en anden gør det bedre.

Sådan deler vi også pavens folk i tre dele. Lad nu ægypterne være de ypperste og højeste, rigeste og øverste: konger, fyrster og herrer, som har verdens gods og vælde og også vil være umådelige fromme; for Ægypten har altid været et dejligt og herligt kongerige blandt andre.

Lad nu Libyen, deres naboer, være de næste herefter og de middelmådige, som er borgere, lærde, og dem, som er noget eller kan blive det.

Maghreb betyder det menige folk, bønder, tjenere, svende og det, som er sort og mørkt, det vil sige, de unavnkundige, ringe og intet agtede.

Han har ikke nok i disse, at han har forført dem til liv og sjæl ved sin maozzim. Han må også i deres pung og kiste, siger englen, søge derefter, at han kan regere over deres ejendom, guld, sølv, klenodier, det vil sige, over deres gods, at han kan tage det alt sammen.

v42 Derimod slipper Egypten ikke, når han rækker sin hånd ud mod landene.

Her findes de pavelige legater, kardinaler og bud, som han sender til konger og herrer, ja sætter dem ind i landene til at bedrage, snyde og fange dem, at de skal tjene ham med liv og gods, føre krig for ham og skænke ham lande og byer og store gaver. Og siden hjemsøger han dem med buller, aflad, skriftbreve og madbreve, i hvilke han sælger dem nåde, ægtehustruer, frihed til at spise æg, smør, mælk, kød, at lade holde messe i deres huse. Han forlader dem synderne og frier dem for skærsild og Helvede, og sælger dem Himlen og Gud, og vil fri dem fra muslimerne og Djævelen, som giver ham penge. Hvem kan fortælle alle hans markeder? Sådan stjæler han og røver med vold, som en herre, og tager penge og skat og stryger sig om munden, ligesom han

havde gjort alt vel. Dette har paven beflittet sig særdeles på at gøre med sit aflad og breve, efter at han blev stødt, at han dermed kan styrke sig og sætte des fastere og stærkere igen.

Af denne tekst er den almindelige tale kommet blandt de kristne, at Antikrist skal opgrave de skjulte skatte af jorden. Jeg mener, han har allerede opgravet dem, så verden ikke har halvdelen af sit gods. Dette og meget mere må man udfolde videre ved dygtige prædikanter, så kan man se, hvilken stor vederstyggelighed paven er. For jeg udfolder det nu kun lidt til at forstå Daniel.

v44 Men rygter fra øst og nord forfærder ham, og i stor vrede drager han af sted for at udrydde og lægge band på mange.

Her vil det nu omsider blive aldeles ondt med paven, Gud være lov, for de stød kunne ikke nedslå ham, skønt de har banket på og formanet ham til bod. Men det har været aldeles forgæves gjort. Nu kommer der ingen rustning, ingen hær og intet krigsfolk og ingen stødere, men kun en røst og skrig, derfor forfærder han sig og bliver helt fordærvet. Oh du underfulde Gud i dine gerninger. Denne vederstyggelighed, som har trådt alle konger under fødder og har overgået Gud selv, han må nu fortvivle og falde for en ringe røst. Hvordan har du store forskrækkelige magt stået på så løs en grundvold, at du bliver blæst omkuld af et åndepust? Disse Daniels ord forklarer Paulus sådan: ”Ham skal Herren Jesus dræbe med sin munds ånde og tilintetgøre, når han kommer synligt.” 2 Thess 2, 8.

Dette er nu den sidste og vor tid, i hvilken evangeliet er åbenbaret. Det skriger og råber imod paven, så han er fortvivlet og ikke véd, hvordan eller hvad han skal gøre. Han kan og vil ikke tåle noget kirkemøde. Han vil heller ikke lade tale eller handle derom i lyset, men han tænker alene, at han vil undertrykke og kvæle det skrig med vold. Han drager ud med stor vrede, siger Daniel, med sin rustning, med sine gejstlige, med sine legater, bandruller, breve, skrivelser og andre onde bøger, og vil fordærve og ombringe mange og opvækker kejseren, konger, herrer og fyrster, djævlene, og alle onde mennesker og alt det, han kan komme afsted med. Der mangler intet i viljen, at han jo gjorde det gerne. Men hans ende er kommet. Ingen kan hjælpe ham, siger Daniel. Skriget er for mægtigt. Paven kommer aldrig igen i sin første stand, hans egne tillader det heller ikke selv nu længere, som der står i Åb 15. Så må han blive sønderslået, uden hånd og sværdslag, som Antiokus hans figur.

Men at dette skrig høres fra øst og fra nord, det vil sige, at *evangeliet kommer ned ovenfra* fra den rette øst og opgang. For der kan ingen med sandhed sige eller rose sig af, at sådan lærdom er kommet eller fremført af hans eget hoved eller af noget optænkt råd og vilje. *Vi er alle kommet dertil ubetænkt og uforvarende*, og det er sket os, som Esajas siger i 65, 1: ”Jeg havde svar til dem, der ikke spurgte, jeg var at finde for dem, der ikke søgte mig.” **For jeg er også en af de første, men jeg søgte og tænkte langt andet, da jeg først begyndte at skrive. Det var alene afladens misbrug, ikke afladen i sig selv, meget mindre paven**

eller et eneste hår på ham. Jeg forstod hverken Kristus eller paven ret. Dog er dette skrig alligevel kommet fra nord, siger han, det vel sige, fra pavens eget rige. **For vi var selv på den tid papister og antikristne, meget mere, end de var.**
Nu følger fremdeles:

v45 Han opslår sine paladstelte mellem havet [eller: mellem de to have] og det herlige, hellige bjerg.

Jerusalem ligger imellem Det store Hav og Dødehavet. Men Rom ligger meget mere imellem to store have, Det Tyrrhenske Hav og Adriaterhavet. Og Rom måtte vel kaldes et helligt bjerg, for der ligger mange hundrede tusinde martyrer og den var den allerdejligste kirke i begyndelsen, og der er sket mange store ting, indtil Djævelen satte sit der.

Med mindre nogen vil udlægge det åndeligt, at paven har sat sig på det værdige, hellige bjerg, det er, i den hellige kristenhed, som en Gud, og plantet sit rige med sine dekreter og vederstyggelige lærdomme for at plante. Det kalder Kristus at lære i Matt 15: ”Enhver plante, som min himmelske fader ikke har plantet, skal oprykkes med rod.”

Placeringen kan man så forstå om kirken, at dette hellige bjerg ligger imellem to have, det er, at kristendommen lever imellem denne verdens liv og Helvede. Så Dødehavet er den anden verden, i hvilken de onde er helt fortabte. Det levende store hav er denne verden. Men kristendommen lever ikke verdsligt og dør ej heller hisset, den går midt imellem dem begge og lever

i troen og i Kristi Ånd. Men om disse to have skal forstås om pavens stol og sæde, ikke om det hellige bjerg, da er denne meningen, at paven regerer over de levende og døde med sin plantning og dekreter; for han hjælper alle levende i verden og alle døde i skærsilden med sin maozzim.

Han kalder det plantet, for paven har i Rom og i sin kirke gjort sig et Paradis med al lyst, i hvilket han bruger al verdens gods, magt og ære frit efter sin vilje.

(Kap. 12)

v1 På den tid fremstår Mikael, den store fyrste, der står ved dit folks side. Det bliver en trængselstid, som der ikke har været magen til, så længe folkeslag har været til.

Selv om Michael er en engels navn, da forstår vi dog her ligesom også i Åb 12 vor herre Kristus selv derved. Han strider her nede på jorden med sine engle, det er, med sine prædikanter ved evangeliet imod Djævelen; for han kalder ham den store fyrste. Han er nu beredt og står for de kristne og *trøster dem med nådens ord*, for det har hertil været den farligste tid, der nogensinde har været på jorden, som Kristus også siger disse ord i Matt 24.: ”Hvis disse dage blev ikke forkortede, da blev intet menneske frelst”, ikke heller edomiter, moabiter og ammoniter. For det er allerede begyndt i Italien, i Rom, og andetsteds, at man gør spot af troen, som livsnydere og *nu ikke døber børn*. Så var da både dåben, nadveren og ordet helt væk, så intet menneske skulle blive frelst.

For han mener ikke her legemlig bedrøvelse, som har været meget større i Jerusalems, Roms og andre byers og landes ødelæggelse; men han mener sjælens og den åndelige kirkes bedrøvelse, som er betegnet med Kristus pine. For den legemlige bedrøvelse er timelig og slutter med dette liv; men det gælder derom, at kirken enten skal undertrykkes eller fortsætte, som Djævelen har grebet fat på, ved Antikrist på to måder: På den ene side, ved sakramentforagternes og Guds ords materialistiske foragt, og på den anden side med samvittighedens angst og fortvivlelse, når der ingen nådes trøst var, men idel jammer og ynkelig plage med gode gerninger, med hvilke man plagede de kristne, *at de selv skulle gøre fyldest for deres synder* med dem, hvilket livsnydere og hedninger intet véd af – så at det nu var høje tid, at Michael skulle gøre sig rede og ikke lade kristendommen helt blive til intet i denne sidste tid, men trøste og samle den sammen igen med sit salige nådes ord.
Nu følger fremdeles:

v2-3 Mange af dem, der sover i jorden, skal vågne, nogle til evigt liv, andre til forhånelse, til evig afsky. De indsigtsfulde skal stråle som himmelhvælvingens stråleglans, og de, der førte mange til retfærdigheden, skal stråle som stjernerne for evigt og altid.

Englen haster til den yderste dag. Selv om han vel havde mere at tale om Michaels embede, farer han dog frem til verdens ende, og taler om de dødes opstandelse. Men han vender straks tilbage igen, og taler om lærere og prædikanter, at de skal skinne som

Himlens og stjernernes skin og omvende mange, før de døde opstår. Ligesom Daniel i kapitel 9 først fortæller, hvordan byen skal ødelægges før han beskriver de sidste uger, som dog skulle ske først. Nogen forstår det sådan, at nogle læreres skin skal være i det andet liv, som der står i 1 Kor 15. Det er vel sandt, men vi forstår det her om *den lidende kirkes nød og tjeneste*.

v2 Mange af dem, der sover i jorden, skal vågne

Vi skal ikke alle opstå på den yderste dag, som Paulus siger i 1 Kor 15 og Thess 4, for de, som findes levende på den dag, skal hverken dø eller opstå, men de skal alle forvandles i et øjeblik og optages i skyerne hos Kristus. Dog mange skal opstå, det er, den største hob skal være af *de døde eller sovende*, og Kristus skal da være de levendes og dødes dommer, som vor trosartikel siger.

Her ser vi, at efter denne tid, da paven er åbenbaret, er der intet at håbe på eller bie efter uden verdens ende og de dødes opstandelse. Her er Skriften forbi, og al spådom er ude.

v4 Og du, Daniel, skal holde ordene skjult og forsegle bogen til endetiden. Mange skal flakke om, men kundskaben skal blive stor.

Englen siger her klart, at denne Daniels bog skal blive beseglet, men dog ikke evindelig, men til den sidste tid, da skal den åbnes og stor forstand skal tages af den. Det arbejder vi nu på, som før er sagt, for spådommene kan ikke forstås præcis, før de bliver

fuldført. Derefter, når de er sket, da bevises de med gerningen, ligesom Kristus efter sin død først åbnede disciplenes sind til at forstå Skriften, Luk 24. Og han sagde inden: Dette siger jeg jer, for at I skal tro det, når det sker.

v5 Jeg, Daniel, så to andre mænd stå ved floden, én på hver bred.

Han siger intet mere om disse to, hvem de er, eller hvad de taler eller gør, uden at de er andre og ikke den engel, som talte med ham. Måske er det de to engle. Den ene persernes fyrste og den anden grækernes fyrste, om hvilke han taler før i kapitel 9, som forhindrede Israels folk hos kongerne. De står og forbliver sådanne forhindrere hos kongerne indtil verdens ende; den ene mod øst og den anden mod vest, så Guds ord og hans kirke ikke skal have idel lykke, men som han herefter selv udlægger det og siger:

v10 Mange skal blive lutret, renset og prøvet. De ugudelige handler ugudeligt og forstår intet, men de indsigtsfulde forstår.

For uanset hvor klart og vældigt evangeliet prædikes og går frem, og hvor stærk kirken er, vil der dog være kættere og falske lærere, som skal stå det imod og øve den, så de retsindige skal åbenbares. 1 Kor 11. Og sådanne kættere ville gerne være hos konger og store herrer. Sådan forbliver der altid kættere indtil enden.

v6 Den ene spurgte manden, der var iført en linneddragt, og som svævede over flodens vand: ”Hvor længe varer det, før disse underfulde begivenheder får ende?”

Manden i linneddragten var Gabriel, som hidtil har talt, som der står tidligere i kapitel 10. Men den, som sagde til ham, ”Hvor længe varer det”, er ikke nævnt, men det er en røst, som klager i kirkens person og siger: Hjælp Gud! er det ikke nok, at Antikrist har så gruelig og næsten helt har fordærvet kirken? Men nu, hvor den næppe er noget trøstet igen ved Michael, da komme kættere, partiske ånder, nadverødelæggere, gendøbere og afstedkommer så megen vederstyggelighed – hvornår vil det da engang ophøre?

Mammon og gerrighed er dertil med så udbredt, at det er at befrygte, at man skal udhungre evangeliet og agte det, ligesom Lot var agtet i Sodoma, og Noa, før syndfloden kom. For enhver i verden, både herrerne og undersåtterne, vil nu intet andet høre eller se uden gerrighed, åger og deres egen vilje. Så tiden er her, om hvilken Lyra og alle andre skriver og siger, at verden skal leve frit efter Antikrists fald og sige: Der er ingen Gud til.

Englen gør her en ed og taler med stor alvor, at vi ikke skal forskrækkes eller være bange for kætterne eller paven, og siger:

v7b Én tid, to tider og en halv tid! Når det hellige folks magt ikke længere bliver knust, hører det alt sammen op.

Dette hørte Daniel og forstod det ikke, så han bad om forstand, men der blev svaret, at det skulle blive beseglet til den sidste tid, da skal den gøre gavn. Det vil sige, at hans bog da skal tjene

kirken efter dens gave. Indtil da skulle den hvile, og bogen skulle ikke forstås.

Men hvornår den ene tid og to tider og en halv tid er ude, og kætterne skal ophøre at adsprede og adskille kirken, kan vi heller ikke vide, før vi skal se, hvordan kirken, den lille hob bliver endrægtige ved ordet, og at kætterne og verden alle bliver mætte og kede af ordet og så livsnydende, at ingen passer mere på Skriften, som det skikker sig nu allerede mange steder. Ligesom *de ikke vil agte Skriften og Guds ord så værdigt, at de skulle blive kættere eller kristne på grund af den*. Så slet ser det ud, som Kristus siger i Luk 18: Når Menneskesønnen kommer, mener du da, at han skal finde tro på jorden? Så ringe skal endnu kirken blive, og der skal være idel gerrighed, åger, fråseri og kød, som det var før syndfloden.

v11 Fra den tid det daglige offer bliver afskaffet og Ødelæggelsens Vederstyggelighed opstillet, går der 1290 dage. v12 Lykkelig den, der holder ud og oplever 1335 dage.

Om disse var menneskelige og sædvanlige dage, da talte englen om den sidste uge. I hvilken uges midte det daglige offer ophørte på grund af apostlenes møde i ApG 15, og kejser Caligula satte sin vederstyggelighed i templet, så gjorde de 1290 dage den tiloversblevne halve del af den sidste uge, som var 3½ år. Efter den tid gik evangeliet også ud blandt hedningerne ved Paulus og Barnabas, ApG 13. Og så skulle englen gøre et skjul over sine ord

med denne tale, og svøbe den deri og gå tilbage igen i den syvende uges tid, efter at han har udtalt om den kommende tid indtil verdens ende.

Men er det engles dage, da er én dag et år, som før i kapitel 9. Da løb de 1290 dage indtil kejser Ludvigs fjortende år, som blev bandsat af paven, og de 1335 dage indtil Karl den fjerdes 23. år, ved 7 år før de tre pavers skisma eller 42 år, før kirkemødet i Konstanz.

Jeg ville gerne udlægge det daglige offer åndeligt, så at det skulle være det hellige evangelium, som skal forblive med troen og kirken til verdens ende. Men det kan alligevel ske, at verden bliver så helt livsnydende, at *man ikke skal have en offentlig prædikestol i hele verden, og livsnydende vederstyggelighed skal offentligt tales og evangeliet alene skal opretholdes i husene ved gode husfædre.*

Og dette skal være den tid, som var imellem de Kristus ord på korset: ”Det er fuldbragt” og ”i dine hænder befaler jeg min ånd”. For ligesom Kristus levede endnu en kort stund, efter ordene ”Det er fuldbragt”, sådan kan også kirken blive en kort stund, efter at evangeliet offentligt forties.

Og ligesom jødernes daglige offer ophørte i den syvende uge ved apostlenes kirkemøde, og blev dog siden indtil Jerusalems ødelæggelse endogså holdt af apostlene, hvor de ville, dog ikke som nødvendigt – sådan kan evangeliet også godt ligge, og forties på prædikestolen offentligt og *alligevel opretholdes i husene af gode kristne mennesker.*

Men sådan jammer skal ikke vare længere end 1290 dage, det er 3½ år; for *troen kan ikke stå længe uden offentlig prædiken*, fordi verden bliver værre i denne tid blot på ét år; men de sidste 1335 dage skal helt og endelig blive onde, så der derefter også skal blive lidt tro i husene. Derfor siger han: ”Salig er den, som bliver bestandig indtil den dag.” som han vil sige, ligesom Kristus sagde: ”når menneskesønnen kommer, mener du, at han skal finde tro på jorden.” Luk 13.

Alle lærere har talt om disse 3½ år, og alle bøger er fulde derom, foruden at de har udlagt dem om Antikrists regimente, hvilket ikke stemmer med Daniel efter tekstens orden og skik, som spår videre, om det som skal ske efter Antikrists fald, og sætter disse 3½ år efter Michael og efter englens ed på vandet.

Men man kan ikke være sikker på, hvornår den sidste dag kommer. Og selv om denne udlægning synes, som om man skulle være vis på den yderste dag, hvilken dag og år den skulle komme, hvilket dog Kristus forbyder at vide, ApG 1 og i evangeliet i Matt 24, så slår det dog meget fejl.

For det første fordi, at når evangeliet offer offentligt ophører, da skal dog ingen rettelig kunne vide året eller dagen, når det begyndes, fordi det ikke kan ophøre allevegne på én dag.

For det andet, om man end vidste, hvornår den tid skulle begyndes, da er der dog sat 1335 dage over de 1290 dage, som ingen skulle mærke i hele verden; og kort sagt, jeg tænker, at disse 3335 dage ikke skal almindelig forstås åbenlyst, før de bliver fuldkommet på den yderste dag. Med mindre Gud ville opvække

en Noa, som kan regne de samme dage og ramme dem ret. *Men jeg lader mig nøje dermed for mig, at dommedag må være for døren;* for de tegn, som Kristus og apostlene Peter og Paulus forkyndte, er allerede alle sket; og træerne skyder skud og Skriften grønnes og blomstre. *Om vi ikke så præcist kan vide dagen, det ligger der ingen magt på*, en anden kan gøre det bedre, sandelig, alting er ved enden.

Heraf ser vi nu, hvilken en kostelig og mægtig mand, Daniel har været, både for Gud og verden. Først for Gud, at han havde så speciel en spådom, fremfor alle de andre profeter, som er, at han ikke alene har spået om Kristus, som de andre, men han tegner og viser tiden og årene så nøje og dertil med kongeriger indtil på den beskikkede Kristi tid efter hinanden i deres rette orden, med deres handel og vandel. Han sætter det så dejligt og lige, at man jo ikke kan tage fejl om Kristus komme, uden man vil det eller gør af fortræd, ligesom jøderne. Og dertil fremsætter han også skikkelig det romerske riges stand og væsen, og verdens løb indtil den yderste dag, så at man ikke kan tage fejl på den yderste dommedag, eller falde uforvarende deri, uden man vil og gør det med fortræd, som vore livsnydere nu gør.

Derfor synes det mig, at Peter især har tænkt på Daniel, når han siger i 1 Pet 1, 11:
”Profeterne grundede over, hvornår og hvordan den tid ville komme, som Kristi ånd i dem pegede på, når den forud vidnede om Kristi lidelser og den herlighed, der skulle følge.” Det vil sige, at han nøje regner og sætter tiden, hvor længe og hvor

mange år, der skulle være til det. Han afmaler smukt, hvordan det skal stå og gå i verden på den tid, hvem der da skal have det øverste regimente, eller hvor kejserdømmet da skal være. Han ikke alene sådan forkynder tiden, men også den samme tids handel, skikkelse og væsen. Det styrker overmåde meget vor kristne tro, og gør os trygge og faste i vor samvittighed, fordi vi nu ser for vore øjne, at det går sådan med magt frem, som han så længe før klart og ordentligt har beskrevet og malet os for her i sin bog.

For Daniel spår frit og beskriver klart *Kristi komme og om hans riges begyndelse, som var hans dåb og prædikeembede,* at det skulle ske 510 år efter kong Cyrus, Dan 9, og at persernes og grækernes rige da skulle være forbi i verden, og at det romerske rige skulle få fremgang, Dan 7 og 9. Så at Kristus bestemt skal komme i det romerske riges tid, da det stod allerbedst, hvilket også skulle ødelægge Jerusalem og templet, fordi der ikke skulle komme noget andet rige over det, men verdens ende skulle komme derefter, som Daniel klart siger i kap. 2 og 7.

For verden var han også en kostelig og mægtig mand; for vi ser her, at han regerede de to første kongeriger, som den ypperste, ligesom Gud ville sige sådan: Jeg må give disse kongeriger folk, om jeg end skal lade mit Jerusalem og mit folk ødelægges. Og selv om han ikke var nogen konge, ej heller havde stort gods eller ære, så havde han og udrettede kongelige gerninger, handel og embede. Ligesom verdens løb er, at de, som arbejder allermest ved fyrstehofferne, får allermindst, og de, som intet gør, får gerne allermest, efter det evangeliske ord: én sår og en anden

høster, Joh 4. Ja hvad end værre er, måtte han endog derover have had, avind, fare og forfølgelse til løn, ligesom verden gerne plejer at betale al tjeneste og velgerning med sådan løn.

Men det skadede ikke Daniel. Han var alligevel Gud des kærere, og han lønnede ham det des rigeligere og holdt Daniel for en konge i Babylon og Persien, fordi han regnede og dømte efter gerningen og frugten og ikke efter personen og navnet. Derfor var Daniel den rette konge i Babylonien og Persien med gerningen, selv om han ikke førte kongelig person eller navn og ikke havde meget godt deraf, men stor fare og megen ulykke. Se, sådan kan Gud trøste og ære sine fangne jøder, at han gjorde en dobbelt kejser i Babylonien og Persien af en borgers søn i det ødelagte Jerusalem.

Kort sagt, af alle Abrahams børn var der ingen så højt ophøjet i verden, som Daniel. Josef var meget ypperlig hos kong Farao i Ægypten, sådan var også David og Salomon mægtige i Israel, men de var allesammen ringe konger og herrer at regne mod kongen af Babylon og Persien, hos hvem Daniel var den alterypperligste fyrste, som han også underfuldt omvendte til Gud. Og han har uden tvivl skabt stor frugt i begge kejserdømmerne hos mange mennesker, som kom til Guds erkendelse ved ham og blev salige, som også samme kejseres brev og bud viser, at alle skulle ære Daniels Gud i alle lande, som der står i Dan 2 og 6.

Alle fromme kristne skal derfor gerne læse denne profet Daniel, for han er dem alle trøstelig og nyttig i *denne elendige og sidste tid*, men han er de ugudelige og onde intet nyttig, som han

selv siger til sidst, at de ugudelige og onde forbliver dog onde og agter dette ikke. *Sådanne Daniels spådomme og de andres er ikke skrevet derfor, at man skal kende fremtidige begivenheder og de kommende ulykker og forlyste sig derved*, ligesom ved onde nye tidender, *men at de gode skal trøste og glæde sig derved* og styrke deres tro og håb i tålmodighed. For her ser de og hører, at deres jammer og bedrøvelse skal få ende og de skal komme op i Himlen til Kristus i hans salige og evige rige, som de længes efter og blive frie og løst fra synden, døden, Djævelen og fra alt ondt. Ligesom Kristus også trøster sine i Luk 21, ved de forfærdelige tidender, og siger: ”Når I ser sådanne grumme ting, da løft jeres hoveder og se op, for jeres forløsning nærmer sig.”

Derfor ser vi her, at Daniel stedse slutter alle syner og drømme, hvor gruelige de er, med glæde, som er Kristi rige og komme. For hvis kommes skyld samme syner og drømme er malet, udlagt og skrevet, som det ypperste og endelige hovedstykke. Og den, der vil læse dem til nytte, skal ikke altid blive hængende ved historien eller gerningen; men han skal styrke og trøste sit hjerte i Jesu Kristus vor frelsers forjættede og visse komme, som en salig og glædelig *forløsning fra denne jammerdal og elendighed.* Hertil hjælpe os den samme vor kære Herre og Frelser, med Faderen og Helligånden lovet til evig tid. Amen.

Fortale til profeten Hoseas. 1532

Hoseas har efter sin egen angivelse levet og prædiket i kongen af Israel, Jeroboam den Andens og sidstes tid. På samme tid levede også Esajas i Juda og Amos og Mika; men Hoseas har dog været den ældste af dem. Jeroboam var en duelig og lykkelig konge, der har gjort meget for kongeriget Israel, som 2 Kong 14, 23 viser; men han blev dog ved i sine gamle forfædres, Israels kongers afguderi. Og skønt der før den tid havde været mange fortræffelige mænd blandt folket, havde de dog ikke kunnet gøre folket gudfrygtigt. For Djævelen havde anrettet en sådan hjerteskærende jammer blandt dette folk, at det altid dræbte profeterne og ofrede sine børn til afguderne som brændoffer, og således opfyldte landet med blodskyld. Derfor truer profeten i 1, 5 Israel med straf.

Det ser ud til, at denne Hoseas' spådom ikke er helt og fuldstændig beskrevet, men at nogle stykker og udsagn er uddraget af hans prædikener og samlet til en bog. Dog spores og findes så meget deri, at han kraftigt og trøstigt har forvaltet disse to embeder. Først at han med strenghed har prædiket mod afguderiet på sin tid, og at han frimodig har revset folket, samt dets konger, fyrster og præster. Derfor har han, ligesom de andre, måttet smage døden som en kætter mod præsterne og dø som en oprører mod kongen. Det er en profetisk og apostolsk død. På denne måde har Kristus selv måttet dø. For det andet har han spået mægtigt og såre trøstigt om Kristus og hans rige, som det især ses i kap. 2, 19; 13, 14 og 14, 7.

Men når han oftere bruger ordene hore og horeri, og i kap. 1 tager en horekvinde til ægte, må ingen tænke, at han var så utugtig både i ord og gerning; for han taler åndelig, og den samme horekvinde har været hans rette og redelige ægtehustru, og han har avlet rette ægtebørn med hende. Men hustruen og børnene har måttet bære sådanne skændige navne til et tegn og til straf for det afguderiske folk, som var fuldt af åndeligt horeri, det er afguderi. Som han selv siger i teksten: Landet løber fra Herren efter horeri. Ligesom Jeremias bar træåget og bægeret til et tegn, og alle profeterne gjorde noget specielt til et tegn for folket, således må her en ægtehustru og børn bære horenavne til et tegn mod det horagtige, afguderiske folk. For det er ikke troligt, at Gud skulle have befalet en profet at bedrive hor, således, som nogle har villet forstå Hoseas.

Fortale til profeten Joel. 1545

Joel antyder selv ikke, på hvad tid han har levet og prædiket. Men de gamle siger, at han har levet på den tid, da Hoseas og Amos levede. Dette lader vi stå derhen og véd ikke at sige noget bedre. Men han har været en godmodig og mild mand, der ikke revser og straffer sådan som de andre profeter, men græder og klager. Han ville gerne gøre folkene gudfrygtige med gode, venlige ord og bevare dem fra skade og ulykke. Men det har visselig gået ham som de andre profeter, at man ikke har troet hans ord, men holdt ham for en dåre.

Dog er han højt berømt i Det Nye Testamente, for Peter anfører hans ord, ApG 2, 16-17 hvor Joel må levere *den første prædiken, som er holdt i den kristne kirke*, nemlig på pinsedag i Jerusalem, da Helligånden nu var givet. Ligeså anfører Paulus i Rom 10, 13, så herlig det udsagn: Den, der påkalder Herrens navn, skal frelses. Det står også i Joel 3, 5.

I det første kapitel spår han om den fremtidige straf over Israels folk, at det skulle blive ødelagt og fordærvet af assyrerne. Og disse assyrere kalder han kålorme, græshopper, oldenborrer og orme. For assyrerne ligesom opåd kongeriget Israel stykke for stykke, indtil de fortærede det aldeles. Men kong Sankerib må dog til sidst ligge under uden for Jerusalem, som Joel antyder i 2, 20, hvor han siger: Fjenden fra nord vil jeg drive langt fra jer.

For det andet spår han i begyndelsen af kapitel 2 og i det følgende *om Kristi rige og Helligånden og taler om det evige Jerusalem*. Men hvad han taler om Josafats dal, hvordan Herren

her vil fordre alle hedninger til dom, som de gamle fædre forstår om den yderste dom, og som jeg ikke forkaster, så holder jeg for, at Joels mening er den, at ligesom han kalder den kristne kirke det himmelske Jerusalem, således kalder han den samme også Josafats dal, *fordi alverden ved ordet kaldes til den kristne kirke*, bliver dømt i samme og straffet ved den prædiken, at de alle er syndere for Gud. Som Kristus siger: Sandhedens ånd skal straffe verden på grund af synden. Josafats dal betyder dommens dal, ligesom også Hoseas i 2, 15 kalder den kristne kirke Akors dal.

Fortale til profeten Amos. 1545

Amos giver til kende, at han har levet på Hoseas' og Esajas' tid, og han prædiker mod de samme laster og mod afguderi, eller falske hellige, ligesom Hoseas gør, og han forkynder endvidere om det assyriske fangenskab. Men han er også heftig og revser Israels folk gennem hele bogen ligetil enden af det sidste kapitel, da *han spår om Kristus og hans rige,* og hans bog tager dermed ende. Således synes det mig, at *ingen profet har så lidt af forjættelser og så mange trusler og hårde revsende ord*, at han vel må hedde Amos, der betyder en byrde eller den, som er tung og barsk. Og dette så meget mere, fordi han er en hyrde og ikke af profeternes orden, som han selv siger i kap. 7, 14. Han gik tilmed fra Thekoa i Juda stamme ind i kongeriget Israel og prædikede der som en fremmed. Derfor sagde man også, at præsten Amazia, som han straffer i kap. 7, 17, har slået ham ihjel med en stang.

I det første kapitel er han vanskelig og dunkel, da han taler om tre og fire synder. Over dette har også mange brudt sit hoved og forsøgt at give en vidtløftig forklaring derover. Men teksten skal, som jeg tror, klart vise, at de samme tre og fire slags synder ikke er mere end én slags synd; for han omtaler og anfører jo allevegne kun én slags synd. Således nævner han i sin tale mod Damaskus alene den synd, at de havde tærsket Gilead med jernvogne.

Men han kalder sådan synd tre eller fire synder, *fordi de ikke gjorde bod for den eller erkendte den,* men roste sig af den og trodsede, som om de havde gjort noget godt, ligesom alle falske

helgener gør. For en synd kan aldrig blive frygteligere, større og mere mangfoldig, end hvor den vil gælde for en hellig og guddommelig gerning, og Djævelen bliver gjort til Gud og Gud til djævel. Ligeså er tre og fire tilsammen syv, hvilket er et endetal i Skriften, da man på ny begynder at tælle både i dage og uger.

Amos bliver to gange anført i Det Nye Testamente, første gang i ApG 7, 42, da Stefanus anfører hans ord i kap. 5 mod jøderne. Han beviser dermed, at de havde ikke holdt Guds lov fra den tid, da de gik ud af Egypten. Anden gang anfører Jakob i ApG 15, 16 på apostlenes første kirkemøde hans ord af det sidste kapitel *for at bevise den kristne frihed,* at *hedningerne i Det Nye Testamente ikke er skyldige at holde Moses' lov.* Ligesom jøderne selv endnu aldrig havde holdt den og ikke kunne holde den, som Peter, i ApG 15, 10 prædiker. Og dette er de to fornemste stykker i Amos, og det er to såre gode stykker.

Fortale til profeten Obadias. 1545

Obadias antyder ikke, på hvilken tid han har levet; men hans spådom peger hen på det babyloniske fangenskabs tid; for han trøster Judas' folk med, at de igen skal komme tilbage til Zion. Og hans spådom er særlig rettet mod Edom eller Esau, som især bar et evigt had og avind til Israels og Judas' folk, ligesom det plejer at gå, når venner bliver uenige, og især, hvor brødre kommer i fjendskab mod hinanden. Da er fjendskabet uden alle grænser.

Således var edomitterne over al måde fjendtligsindede mod det jødiske folk og havde ingen større fryd, end at se jøderne i fangenskab, og de hånede og spottede dem i deres jammer og nød. Derfor revser næsten alle profeterne edomitterne for sådan hæslig ondskabs skyld, ligesom også Salme 137, 7, klager derover og siger: Herre kom edomitterne i hu på Jerusalems dag, de som siger: Gør bart, gør bart indtil dens grundvold.

Fordi dette smerter over al måde, at man allerførst spotter de elendige og bedrøvede, trodser og håner i deres jammer dem, som man rimeligvis skulle trøste. Herved lider troen på Gud en stor og hård anfægtelse, og der opægges voldsomt til fortvivlelse og vantro. Derfor opvækker da Gud her en særlig profet mod sådanne skammelige spottere og anfægtere. Han trøster de bedrøvede og styrker deres tro med trusler og revselser mod sådanne fjendtlige edomitter, det er spottere over de elendige, og med forjættelser og tilsagn om fremtidig hjælp og redning. Og det er i sandhed en nødvendig trøst og nyttig Obadias (: Herrens tjener) i sådan en trængsel.

Til slutning *spår han om Kristi rige, som ikke blot skal være i Jerusalem, men allesteds*. For han blander alle folk sammen, som Ephraim, Benjamin, Gilead, philister, kana'anæer, Sarepta, som ikke kan forstås om Israels jordiske rige, da sådanne stammer og folk i landet måtte være adskilte ifølge Moses' lov.

Mod slutningen profeterer han om Kristi rige, der ikke skal være alene i Jerusalem, men overalt; for han blander alle folkeslag mellem hinanden, Efraim, Benjamin, Gilead, filistre, kana'anæere, Sarepta - navne der ikke kan gælde Israels rige på de tider, da sådanne stammer og folkeslag efter Moses' lov måtte holdes adskilt fra hinanden i landet.

At jøderne har tolket Sarepta som Frankrig og Sefarad som Spanien, det regner jeg ikke med. Ved Sarepta forstår jeg byen ved Sidon, og ved Sefarad en by eller et landområde i Assyrien, hvor fangerne fra Jerusalem har boet, som teksten klart siger (»og Jerusalems landflygtige, som er i Sefarad«). Dog kan enhver have lov at mene, hvad han vil.

Fortale til profeten Jonas. 1545

Denne profet Jonas har nogle, således som Hieronymus beretter, holdt for at være søn af den enke, som ernærede profeten Elias i hungersnødens tid (1 Kong 17, 9og Luk 4, 26). De angiver som grund, at han her kalder sig Amittajs søn. Det betyder: Den sanddrus søn. Fordi denne moder sagde til Elias, da denne havde opvakt hendes søn fra de døde: Nu véd jeg, at din munds tale er sanddru.

Dette må den tro, som vil, jeg tror det ikke. Men hans fader har heddet Amittaj, det betyder den sanddru, og han har været fra Gat-ha-Hefer, som ligger i Zebulons stamme, Jos 19, 13. For således står der skrevet i 2 Kong 14, 25: Kong Jeroboam indtog igen Israels landemærke fra Hamath indtil havet ved den slette mark efter Herren Israels Guds ord, som han talte ved sin tjener Jonas Amittajs søn, den profet, som var fra Gat-ha-Hefer. Og enken i Sarepta var desuden en hedning, som Kristus siger (Luk 4, 26). Men Jonas bekender her i 1, 9, at han var en hebræer.

Så véd vi nu, at denne Jonas har levet på kong Jeroboam den Andens tid, hvis farfar kong Jehu var, på hvilken tid Usia regerede i Juda. På samme tid levede profeterne Hoseas, Amos og Joel på andre steder i det samme Israels kongerige. Og man kan deraf slutte, hvilken en fortræffelig og dyrebar mand denne Jonas har været i Israels rige, og at Gud har gjort store ting ved ham, nemlig at kong Jeroboam var så lykkelig ved hans prædiken at han genvandt alt, hvad Hasael, kongen af Syrien, havde taget fra Israels rige.

Men det står langt over alt, hvad han har gjort for sit folk, at han har kunnet bevæge et så stort og mægtigt kongerige som Assyrien, og at han prædikede med sådan mægtig kraft hos hedninger. Han, som for sit eget folk ikke havde kunnet udrette så meget med sine prædikener. Det er, som om Gud ville stadfæste Esajas' ord, 52, 15: "De, som ikke har hørt det, har forstået det", til vidnesbyrd om, at alle, som i rigeligt mål har ordet, foragter det skrækkeligt, og de, som ikke kunne have det, gerne modtager det, ligesom Kristus selv siger i Matt 21, 43: Guds rige skal tages fra jer og gives til et folk, som skal bære dets frugter.

Fortale til profeten Mika. 1545

Profeten Mika har levet på profeten Esajas' tid. Han anfører også den samme profets ord, som stå i kap. 2, så man erfarer, hvordan profeter, som levede på samme tid, *har prædiket næsten samme slags ord om Kristus*, som om de havde rådført sig med hinanden om det.

Men han er en af de dygtige profeter, som heftig revser folket for dets afguderi og *henviser altid til Kristus, som skulle komme og på hans rige*. Og han er frem for alle en udmærket profet i det stykke, at han *nævner Betlehem, som det sted, hvor Kristus skulle blive født.* Derfor er han også blevet højt berømt i Det Gamle Testamente, som det ses af Matt 2, 6. Kort sagt: Han revser, spår og prædiker. Men endelig er dette hans mening: At om end alt, Israel og Juda, må gå til grunde, så vil dog Kristus komme og gøre alting godt. Ligesom vi nu må straffe, revse, trøste og prædike osv., og så sige: Om end alt er tabt, så vil dog Kristus komme på den yderste dag og hjælpe os af al ulykke.

Mika er dunkel i det første kapitel. Det gør den hebraiske grammatik og hans brug af mange allusioner (ordspil), som zaenan i stedet for schaenan, achib og maresa osv. Disse ord antyder en særlig og til dels forkert mening, som om jeg ville sige: Rom, du skal blive et øde rum, og alt skal rømme fra dig eller: Wittenberg, du skal blive et vidt bjerg osv.

Fortale til profeten Nahum. 1545

Profeten Nahum spår om den ødelæggelse, som assyrerne skulle øve mod Israel og Juda – således som det også er sket ved Salmanassar og Senacherib – på grund af deres synder, dog sådan, at de fromme, som fandtes, skulle blive skånet. Det skete også for Ezekias og hans lige. Det synes som, at Nahum levede før Esajas, eller omtrent på samme tid som ham.

Derpå forkynder han om ødelæggelsen af kongeriget Assyrien, især om byen Nineve, hvis folk forhen på Jonas' tid var meget fromme, men som siden igen blev fulde af ondskab og plagede de fangne af Israel. Så at endogså Tobias forud forkynder dem, på grund af deres ondskab en endelig fordærvelse og siger: Deres ondskab vil gøre en ende på dem. Således trøster han ifølge sit navn (for Nahum betyder trøster) Guds folk, hvordan deres fjender assyrerne igen skal blive ødelagt. I begyndelsen af kap. 2 taler han også, ligesom Esajas i kap. 52, 7, om de gode prædikanter, der forkynder fred og salighed på bjergene, og han byder Juda at holde højtid med glæde. Og skønt dette må blive forstået om Ezekias' og Senacheribs tid, da Juda blev reddet for denne sidste, så er det dog *en almindelig spådom også om Kristus*, at i Juda skulle det gode budskab og den glædelige gudstjeneste blive lært og bekræftet ved Guds ord. Derfor kan han med rette kaldes en Nahum (trøster).

Fortale til profeten Habakkuk. 1545

Denne Habakkuk er en trøsteprofet, som skal styrke og opholde folket, for at det ikke skal tvivle om Kristi komme, det være så underligt, som det være vil. *Derfor anvender han al kunst og alle midler, som tjener til at gøre troen på den forjættede Kristus fast i deres hjerter,* og han prædiker således:

Det er vel sandt, at landet må blive ødelagt for deres synders skyld af kongen af Babel; men dog skal Kristus og hans rige ikke udeblive; men ødelæggeren kongen af Babel, skal heller ikke have stor lykke deraf, men han skal gå under. For det er Guds gerning og måde, at han hjælper, når det er nødvendigt, og han kommer just i den rette tid, og som der siges i sangen: Han tænker på barmhjertighed, når trængslen er for hånden, og som et ordsprog siger: Når strikken strammes hårdest, brister den.

Ligeså må vi også nu med Guds ord opretholde de kristne til den yderste dag, om det end synes, at Kristus tøver og ikke vil komme. Som han også selv sige i, Matt 24, 37, at han vil komme, når man mindst tænker derpå, når de bygger, planter, køber og sælger, spiser, drikker, tager og giver til ægte osv. Dette siger han, for at nogle, om ikke alle, kan blive opholdt i troen. *For her er tro og prædiken nødvendige, efter hvad man daglig ser for øjne.* Af alt dette ser man vel, at denne Habakkuk har levet før det babyloniske fangenskab, måske på Jeremias' tid, og det er også let at forstå, hvad han vil og mener.

Men hvad nogle bøger melde om Habakkuk, at han har bragt profeten Daniel, medens denne var i fængsel i Babylon, mad fra

det jødiske land, det har ikke engang skin af grund for sig. Heller ikke passer det med tidsregningen, da Habakkuk for så vidt hans profeti antyder det, er ældre en Jeremias, som sidste oplevede Jerusalems ødelæggelse, mens Habakkuk spår derom. Men Daniel levede efter Jeremias' tid og var allerede gammel, før han blev kastet i fængsel.

Habakkuk har imidlertid et navn, som passer til hans embede; for Habakkuk betyder en, som omfavner en anden og tager ham i armene. Således gør han også med sin spådom: Han ligesom omfavner sit folk og tager det i armene. *Han trøster og opretholder sit folk, ligesom man omfavner et stakkels grædende barn eller menneske, for at det skal tie og blive vel tilfreds, da det nok, om Gud vil, skal blive bedre.*

Fortale til profeten Sefanias. 1545

Sefanias har levet på profeten Jeremias' tid; for han har spået under kong Josias, ligesom Jeremias, som overskriften viser. Derfor spår han om det samme, som Jeremias spår om, nemlig, at Jerusalem og Juda skal blive ødelagt, og folket bortført for dets ubodfærdige, onde livs skyld. Dog nævner han ikke, som Jeremias, kongen af Babel, som skulle påføre landet sådan ødelæggelse og bortføre folket i fangenskab. *Han siger ligefrem, at Gud ville bringe sådan plage og ulykke over dem, for at bevæge dem til bod og bedring.* For ingen profet kunne nogensinde få dette folk til at tro, at Gud var fortørnet på det. Det pukkede altid på den ære, at det var og kaldtes Guds folk. Og den, som prædikede, at Gud var vred på det, måtte være en falsk profet og måtte dø; for det ville ikke tro, at Gud skulle forlade sit folk. *Ligesom man også nu udskælder og dræber dem som kættere, der lærer at kirken farer vild og synder, og at Gud vil straffe dem.*

Men profeten spår ikke om sådan ulykke blot for Juda, men også for de omliggende lande og naboer, såsom filister, moabitter, ja også for Etiopien og Assyrien. *For kongen af Babel, skulle være et Guds tugteris for alle lande.*

I kap. 3 spår han overmåde herligt og klart om Kristi glædelige og salige rige, som skulle blive udbredt over hele verden. Og skønt han er en af de små profeter, så taler han dog mere om Kristus end mange af de store profeter, ja næsten mere end Jeremias. Derved trøster han atter rigelig folket, så det ikke under det babyloniske fangenskab og i sin ulykke skulle mistvivle om Gud,

som om han havde forkastet det til evig tid, men være vis på, at det efter sådan straf igen ville komme til nåde og modtage den forjættede frelser Kristus med hans herlige kongerige.

Fortale til profeten Haggaj. 1545

Haggaj er den første profet, som er givet folket efter det babyloniske fangenskab, og ved hans prædiken blev templet og gudstjenesten igen indrettet. Dertil fik han efter to måneders forløb Zakarias til medarbejder, for at Guds ord skulle blive des bedre stadfæstet ved to vidners mund. For folket var ganske forfaldet til tvivl, om templet igen skulle blive opbygget.

Vi bemærker, at profeten Daniel i kap. 9 taler om denne profet, da han siger: "Fra den tid, befalingen udgår, at Jerusalem igen skal opbygges, og indtil fyrsten Kristus er der 7 uger og 62 uger." For skønt der tidligere var udgået en befaling fra kong Kyros, at man på hans bekostning skulle opbygge templet i Jerusalem, så var det dog forhindret indtil på Haggajs og Zakarias' tid, da Guds befaling udgik ved deres prædiken. Da blev det fuldført.

Men han revser folket, fordi det ikke havde sørget for at få bygget templet, men alene havde gjort sig flid for sine egne huse og sit gods. Derfor var de også blevet plaget med dyrtid og skade på vækster, vin, korn og al slags afgrøde til et eksempel for alle ugudelige, som ikke agter Guds ord og dyrkelse, men altid samler i sin egen sæk. Dem gælder alene det ord, som han siger i 1, 6: De samler i en hullet pengepung.

Så finder man også til alle tider, at hvor man ikke vil ernære Guds tjenere eller hjælpe til at bevare hans ord, der lader Gud folket frit skrabe sammen for sig selv og altid samle. Til sidst gør

han dog huller i sækken og blæser deri, så det alt sammen adspredes og henvejres, så at ingen véd, hvor det bliver af. Han vil også spise sammen med dem, ellers skal de heller ikke finde føde.

Profeten spår tillige om Kristus i 2, 7, at han skal komme, en trøst for alle hedninger. Dermed antyder han hemmelig, at jødernes rige og lov skulle have ende, og al verdens riger blive ødelagt og Kristus underlagt, hvilket hidtil er sket og fremdeles vil ske indtil den yderste dag, da skal det opfyldes alt sammen.

Fortale til profeten Zakarias. 1532

Denne profet har levet efter det babyloniske fangenskab og har tilligemed sin medarbejder Haggaj hjulpet til at genopbygge Jerusalem og templet og at bringe det adspredte folk sammen igen, for at et velordnet regimente igen kunne blive oprettet i landet. Og Zakarias er visselig en af de allermest trøstelige profeter. Han fremstiller mange dejlige og trøstelige syner og taler mange søde og venlige ord, hvormed han *trøster og styrker det bedrøvede og adspredte folk*, for at det igen skulle begynde med bygningen og regimentet, hvori det til den tid havde mødt stor og mangfoldig modstand. Dette gør han indtil kapitel 5.

I kap. 5 spår han under synet af et brev og en skæppe om de falske lærere, som derefter skulle fremstå hos det jødiske folk, som ville fornægte Kristus. Dette syn gælder jøderne endnu den dag i dag.

I kap. 6 spår han om Kristi evangelium og det åndelige tempel, som skulle bygges over hele verden, fordi jøderne fornægtede ham og ikke ville erkende ham.

I kap. 7 og 8 fremsættes et spørgsmål, hvorpå profeten svarer. Han trøster og formaner atter til at begynde med bygningen og regimentet og slutter dermed denne spådom i sin tid om genopbyggelsen.

I kap. 9 går han over til den kommende tid og spår først i 10, 4, om hvordan Aleksander den store skal underlægge sig Tyrus, Zidan og filistrene, for at den ganske verden kan blive åbnet for

Kristi evangelium, som skulle komme. Og han indfører kongen Kristus i Jerusalem ridende på et æsel.

Men i kap. 11 spår han, at Kristus skal blive solgt af jøderne for 30 sølvmønter. Derpå skulle han også forlade dem, og Jerusalem skulle endelig blive ødelagt, og jøderne, forstokkede i vildfarelse, skulle adspredes, og evangeliet og Kristi rige derpå komme til hedningerne efter Kristi lidelse, hvormed han forinden, som hyrde, skal slås, og apostlene, som får, blive adspredte. For han måtte først lide og derpå indgå i sin herlighed.

I det sidste kapitel, da Jerusalem er ødelagt, tages også det levitiske præstedømme bort, tilligemed dets væsen, og redskaber og festdage. Profeten siger, at *alle åndelige embeder skal blive almindelige*, for dermed at tjene Gud og ikke tilhøre Levi stamme alene. Det vil sige, at der skal komme andre præster, andre fester, andre ofre og en anden gudstjeneste, som også andre stammer, ja endog ægyptere og hedninger kan udøve. Det kan man kalde at borttage og ophæve Det Gamle Testamente.

Fortale til profeten Malakias. 1545

Denne Malakias holder hebræerne for at have været den samme som Ezra. Det lader vi stå, da vi ikke véd noget sikkert om ham, uden at han, for så vidt det fremgår af hans spådom, har levet ikke længe før Kristi fødsel og ganske vist var den sidste af profeterne. Han siger jo i kapitel 2, at den herre Kristus snart skal komme.

Han er en ypperlig profet, der fremsætter dejlige udsagn om Kristus og evangeliet, som han kalder et rent offer i hele verden. For ved evangeliet bliver Guds nåde prist, som er det rette takoffer. Og han spår om Johannes Døberens fremtrædelse, som Kristus selv udlægger de i, Matt 11, 14, hvor han kalder Johannes sin engel og den Elias, hvorom Malakias har skrevet.

Desuden revser han sit folk hårdt, fordi det ikke gav præsterne deres tiende og andre rettigheder. Og om de end gav dem det, gav de det med utroskab, så som syge får, der ikke duede til noget. Hvad de ikke selv brød sig om, skulle være godt nok for de fattige præster og prædikanter. Således som det også plejer at gå, at hvor Guds ord findes ret, og hvor der er tro prædikanter, må de lide hunger og nød, mens falske lærere får til overflod. Men også præsterne bliver straffet, fordi de modtog og ofrede sådanne ofre. Det var frugten af den kære gerrighed.

Gud tilkendegiver imidlertid her, at han havde stort mishag deri. Sådan utroskab og ondskab kaldes en forhånelse, der overgår ham selv. Derfor truer han også folket med, at han vil forlade det og antage sig hedningerne som sit folk.

Derefter revser han især præsterne, fordi de forfalskede Guds ord og lærte med utroskab. Derved forførte de mange og misbrugte sit præstelige embede, at de ikke straffede dem, der bragte ting som offer, der ikke duede til noget, eller for øvrigt var ugudelige, men roste og berømte dem som gudfrygtige, for at de måtte få ofre og gaver af dem. *Således har gerrighed og omsorg for bugen altid gjort Guds ord og tjeneste skade, og gør altid hyklere af præsterne.*

Tillige revser profeten dem, fordi de bedrøvede og foragtede sine hustruer og derved besmittede sit offer og sin gudstjeneste. For i Moses' lov var det forbudt at bringe Gud tåreblandede ofre; og de, som var i sorg, måtte hverken ofre eller spise af ofrene. Det var deres skyld, som voldte sine hustruer sorg og gråd. De ville påberåbe sig Abrahams eksempel, han, som måtte fordrive og bedrøve Hagar. Men han gjorde det ikke af ond vilje, ligesom han heller ikke i ubesindighed havde taget hende til ægte.

———

De Apokryfe Skrifter

(Rækkefølgen fra Luthers bibeludgave er her bibeholdt)

Fortale til Judits bog. 1545

Hvis man af de sande og pålidelige efterretninger kunne finde beretningen om Judit stadfæstet, da var det en dejlig, skøn bog, som også rimeligvis burde have plads i bibelen. Men den kan vanskeligt rime sig med efterretningerne i Den Hellige Skrift, især med Jeremias og Ezra, som tilkendegive, hvordan Jerusalem med hele landet havde været ødelagt, og derpå kummerlig var blevet genopbygget i det persiske monarkis tid, som havde alle lande under sig rundt omkring.

Derimod står der i denne bogs kapitel 1, at kong Nebukadnezar i Babylon allerførst havde besluttet at underlægge sig dette land, og der fortælles, at dette skulle være sket før jødernes fangenskab og før det persiske monakis tid. Philo siger derimod, at dette var sket efter jødernes tilbagevenden og hjemkomst fra Babylon under kong Ahasverus, på hvis tid jøderne hverken byggede templet eller havde noget regimente. Der bliver altså en vildfarelse både angående tid og navn, og jeg kan på ingen måde få det til at passe sammen.

Nogle mener, at Judits bog ikke er en historisk efterretning, men kun et åndeligt, skønt digt af en hellig, åndrig mand, som deri har villet skildre og afbilde hele jødefolkets lykke og sejr over alle dets fjender, således som Gud til alle tider lod det ske.

Ligesom Salomo i sin højsang digter og synger om en brud og dog ikke har nogen bestemt person eller begivenhed for øje dermed, men hele Israels folk. Ligesom Johannes i Åbenbaringen, og Daniel afmaler mange billeder og dyr, uden at de dermed tænker på bestemte personer, men på hele den kristne kirke og på kongeriger. Også vor herre Kristus bruger gerne lignelser og sådanne fortællinger i evangeliet, og sammenligner Himmeriget med 10 jomfruer, med en købmand og en perle, en bager, et sennepskorn, en fisker og hans garn, med hyrder og deres får og så videre.

Denne opfattelse synes jeg godt om, og jeg tænker, at digteren med vidende og vilje har begået disse fejl med hensyn til tid og navn for at påminde læseren om, at han skulle agte og anse det som et helligt, åndeligt digt.

Hertil passe navnene overmåde godt. Judit kan betyde Juda, det er, det jødiske folk, som er en kysk, hellig enke. Det vil sige: Guds folk er altid en forladt enke, men dog kysk og helligt; og det bliver rent og helligt ved Guds ord og i den rette tro, det spæger sig og beder. Holofernes kan betyde en hedensk, ugudelig og ukristelig herre eller fyrste; det er, alle det jødiske folks fjender. Betulua, (en by, der ellers ikke er bekendt) er en jomfru. Dette betyder, at på den tid var de rene og fromme jøder den rene jomfru, uden alt afguderi og al vantro, således som de kaldes hos Esajas og Jeremias. Derved blev de også uovervindelige, selv om de befandt sig i nød. *Og det kan gerne være, at de har spillet*

sådanne digte, ligesom man hos os har haft passionsskuespil eller opført andre hellige historier. Derved lærte de folket og ungdommen, som i et almindeligt billede eller spejl, at stole på Gud, være gudfrygtige og vente trøst og hjælp af ham i al nød og imod alle fjender.

Derfor er denne bog en smuk, god, hellig og nyttig bog at læse for os kristne. For de ord, som her tales, skal man forstå, som om en åndelig, hellig digter og profet talte dem ved Helligånden, der fremstiller sådanne personer og prædiker for os gennem dem.

Fortale til Salomos visdom. 1545

Der har i lang tid været strid, om denne bog skulle regnes med til Den Hellige Skrifts bøger i Det Gamle Testamente eller ikke, især fordi digteren giver sig til kende i kap. 9, 7, som om det var kong Salomo, der talte i hele bogen, han, som i Kongebøgerne roses så højt for sin visdom.

Men de gamle fædre har straks adskilt denne bog fra Den Hellige Skrift, og holdt for, at den var skreven i kong Salomos navn, for at bogen for denne højt ansete konges navns og persons skyld kunne blive des mere agtet og få større anseelse hos de vældige på jorden, som den især er skrevet for. Og den havde måske været tabt, om forfatteren, hvis han var af ringe anseelse, havde ladet den udkomme under sit eget navn.

De mener derimod, at Philo skal være denne bogs forfatter, som uden tvivl har været en af de viseste og lærdeste jøder, som har levet efter profeternes tid, som han har vist ved andre bøger og arbejder. For på kejser Caligulas tid, da der på den skændigste måde blev udgivet smædeskrifter og hånende taler mod jøderne af nogle grækere, nemlig Appion af Aleksandra og andre, og jøderne derpå blev angivet og anklaget for kejseren på det skammeligste, da blev den ovennævnte Philo sendt til kejseren af det jødiske folk, for at undskylde og forsvare det. Men da kejseren var så forbitret på jøderne, at han afviste dem og ikke ville høre dem, da viste Philo sig som en mand, der havde trøst og mod, og sagde til jøderne: Nu vel, kære brødre, forfærdes ikke, men vær

trøstige, om end menneskehjælp slår os fejl, så vil Guds hjælp bestemt ikke slå os fejl.

Af sådan grund og årsag, synes jeg, at denne bog kan være fremkomment at fordi Philos og det jødiske folks sag og ret ikke fandt forsvar hos kejseren, da vender han sig til Gud og truer de mægtige og de onde munde med Guds dom. Derfor taler han også så hårdt og skarpt i kap. 1 og 2 mod onde og falske tunger, som for sandhedens skyld forfølger og ombringer de uskyldige og retfærdige. Og derpå anfører han mod de mægtige de store eksempler på Guds dømmende retfærdighed, som Gud viste ved sin dom over Farao og ægypterne for Israels børns skyld. Og dette gør han med så træffende, bestemte ord, som om han med ethvert ord ville ramme både kejseren, romerne og grækerne for deres bagvaskelser, idet de stormede hårdt mod jøderne. Han ville forfærde dem ved sådanne slående eksempler og trøste jøderne.

Men siden er denne bog af mange anset for en ægte bog i Den Hellige Skrift. Især har den stået i så høj anseelse i den romerske kirke, at næppe nogen bog i Den Hellige Skrift har givet så meget stof til sang, som denne. Dette er måske af den grund, at tyranner dadles og revses så skarpt i denne bog, og på den anden side, at helgener og martyrer trøstes meget. I Rom blev de kristne forfulgt og plaget mere end andetsteds i verden. Derfor har de brugt denne bog mest, som den, der passede bedst til omstændighederne, og indeholder trusler mod tyrannerne og trøst for de hellige, skønt de ikke har forstået mange stykker deri, men

ofte trukket dem efter hårene, hvilket tit er sket og dagligdags sker med hele Den Hellige Skrift.

Men hvorom alting er, så er der dog meget godt deri, og det er værd, at man læser det. Men især skulle store magthavere, som farer voldsomt frem mod sine undersåtter på grund af Guds ord og raser mod de uskyldige, læse deri. For til sådanne taler forfatteren i kap. 6 og 10 og bekender, at bogen er skrevet for dem, når han siger: Jer, tyranner, gælder min tale. Og han viser på en ypperlig måde, at de verdslige overherrer har fået sin magt fra Gud, og er Guds tjenere. Men han revser dem, fordi de bruge dette af Gud overdraget embede på en tyrannisk måde.

Derfor kommer denne bog også ret tilpas i vor tid, fordi tyranner også nu misbruger sin magt mod den, af hvem de har fået den. De lever så skændig i sit afguderi og sin ukristelige helligh-ed, som bogens forfatter her beskriver romerne og hedningerne i deres afguderi, så det alt sammen passer på vor tid.

Man kalder denne bog Salomos Visdom, fordi den (som sagt) er digtet under Salomos navn og person, og den priser visdommen på det herligste. Vi ser, hvad den er, hvad den formår, og hvorfra den kommer. *Og den behager mig overmåde vel derved, at den roser Guds ord så meget og tillægger ordet underfulde gerninger, som Gud har gjort både mod sine fjender og sine hellige.* Deraf kan man erfare, at visdom kaldes her, ikke de hedenske læreres og den menneskelige fornufts kloge, høje tanker, men det hellige, guddommelige ord. Og hvad du heri finder som lov og pris for visdommen, det må du vide, ikke er sagt om

andet end om Guds ord. For forfatteren siger selv i kap. 16, at Israels børn ikke ernæredes ved himmelbrød eller helbredtes ved kobberslangen, men ved Guds ord. Som Kristus siger i Matt 4, 4: Mennesket lever ikke alene af brød, men af hvert ord, som udgår af Guds mund. Derfor lærer han, at visdommen ikke kommer uden fra Gud, og han anfører mange eksempler fra Skriften derpå og tillægger visdommen, hvad Skriften tillægger Guds ord.

Dette har jeg så meget hellere villet omtale, som man almindeligvis tager ordet visdom i en anden betydning, end Skriften bruger det. For når man hører det, farer man med flyvende tanker derhen, og mener, at visdom er intet andet end tanker, som ligger skjult i vise menneskers hjerter. Derfor holder man ikke det ydre ord eller skrift for visdom, skønt *alle menneskers tanker og ord uden Guds ord, er idel løgn og falske drømme*. Derfor, fordi denne bog kaldes Salomos visdom, er det så meget, som om jeg ville sige: En bog af Salomo om Guds ord. *Og visdommens ånd er intet andet, end troen på det samme ord og forståelsen deraf, som Helligånden giver*. Denne tro eller Ånd formår og gør alt, således som denne bog siger i kap. 7.

Endelig er denne bog *en udlæggelse og et eksempel på det første bud*; for her ser du, at den altid lærer, at man skal frygte Gud og forlade sig på ham. Den forfærder dem, som ikke frygter Gud, men foragter ham, med eksempler på den guddommelige vrede. Derimod trøster den dem, som tror og forlader sig på ham, med eksempler på den guddommelige nåde. Dette er ikke andet end det første buds rette forstand. Deraf kan man mærke, at *af*

det første bud, som af en hovedkilde, udspringer og flyder al visdom, og det samme bud er den sol, hvorved alle vise ser det, som de ser. For den, som frygter Gud og tror på ham, er fuld af visdom, al verdens mester, mægtigere end alle ord og gerninger, dommer over al lære og liv, som gælder for Gud og som duer noget. Den derimod, som ikke agter det første bud og hverken frygter Gud eller forlader sig på ham, er fuld af dårskab, kan intet og er intet. Derfor er det den bedste grund til, at man bør læse denne bog, at man lærer at frygte Gud og forlade sig på ham. Dertil hjælpe han os ved sin nåde! Amen.

Fortale til Tobias' bog (Tobits Bog)

Hvad der er sagt om Judits bog, må man også sige om Tobias' bog. Er den en historisk efterretning, så er det en skøn og hellig historie. Men er den derimod en digtning, så er den i sandhed en skøn, livsalig og nyttig digtning af en åndrig digter. Og det er at formode, at sådanne skønne digte har været meget almindelige hos jøderne, i hvilke de har øvet sig på sine feste og sabbatter, og derved bragt ungdommen til at få lyst til Guds ord og gerninger, især når de levede i fred og under godt regimente. For de har haft prægtige folk, som profeter, sangere, digtere og deslige, som har brugt Guds ord flittigt og anvendt det på mange måder.

Og Gud give, at grækerne havde lært sin måde at spille tragedier og komedier på af jøderne, som også megen anden visdom, gudstjeneste osv.! Judit giver en god alvorlig og kostelig *tragedie*. Således giver Tobias en dejlig, lystig og gudelig *komedie*. For ligesom Judits bog viser, hvordan det ofte går land og folk ilde, og hvordan tyranner først rase hovmodigt og derpå gå skændigt til grunde, sådan viser Tobias' bog, hvordan det går en gudfrygtig bonde eller borger ilde, og at der er megen modgang i ægtestanden; men at Gud altid hjælper nådigt og bringer det til slut til en glædelig ende – *alt sammen, for at ægtefolk skal lære at have tålmodighed og bære enhver lidelse med håb om hjælp i fremtiden i sand gudsfrygt og fast tro.*

Og i den græske tekst ser det ud som, at det har været et digt; for talen er i Tobias' person, således som det plejer at være i digte. Derefter er der kommet en forfatter, som har sat dette i en

ordentlig tale. Hertil passer også navnet godt. For Tobias betyder en gudfrygtig mand. Han avler en anden Tobias og må leve i fare og sorg både for tyranner og sine naboer. Dertil kommer (for at ikke blot én ulykke skal ramme ham), at han bliver blind og til sidst også uenig med sin kære Hanna. De sender deres søn bort, og lever et elendigt, kummerfuldt liv. Men han bliver fast i tro, tålmodighed og gode gerninger. Hanna betyder nådig, det er en kær hustru, som lever i venskab og kærlighed med sin mand.

Den onde ånd Asmodæus betyder en fordærver eller ødelægger, det er *husdjævelen*, der hindrer og fordærver alt, så man ikke kan komme ret frem hverken med børn eller ansatte. Sara betyder en kvinde, som kæmper, til sidst får overhånd, sejrer og vinder. Så er englen Rafael der, det er en læge eller helbreder og kalder sig Azarja, det er hjælper eller bistand, den store Ananias' søn, det er, Gud den Højestes bistand, udsending eller bud. *For Gud hjælper og står ægtefolk bi i at styre deres hus, ellers kunne de aldrig blive fri for Asmodæus.*

Derfor er denne bog god og nyttig at læse for os kristne, som en ypperlig jødisk digtning, der ikke omhandler noget letsindigt, men beskriver alvorlige anliggender, og det på en kristen måde. Og efter sådan bog som denne bør rimeligvis Siraks Bog følge som en ret lærer og trøster for menigmand og husfædre i alle anliggender, og Tobias er just et eksempel til samme bog.

Fortale til Siraks Bog. 1545

Denne bog har man hidtil på latin kaldt *ecclesiasticus*, som de har oversat: Den åndelige tugt. Og bogen er brugt meget i kirken ved læsning, sang og prædiken, men med ringe forstand og nytte, undtagen, at den har rost kirken og den gejstlige stand. Ellers kaldes den med sit rette navn Jesu Siraks bog efter dens forfatter, som det fremgår af fortalen og den græske tekst, ligesom Moses', Josva, Esajas' og alle profeternes bøger benævnes efter deres forfattere. *Og den er af de gamle fædre ikke regnet med til Den Hellige Skrift, men i øvrigt anset for en god og nyttig bog af en vis og klog mand, og dermed lader vi det blive.*

Men fordi forfatteren selv tyder derpå i sin fortale, ser det ud til, at han er kommet til Egypten på Ptolomæus Evergetes' tid, og har fuldendt denne bog dér, som hans farfar havde påbegyndt. Han har udvalgt det bedste af mange bøger, som han har fundet; især fordi der var en stor samling af bøger i Egypten, som var bragt i stand af kong Ptolemæos Philadelphus, Evergetes' fader. Både bøger og lærde mænd på den tid var holdt i stor ære og var samlede fra alle lande, ligesom til en stor skole, især fra Grækenland. Tilmed byggede jøderne sig selv et tempel og indrettede sig gudstjeneste.

Dette fremgår også deraf, at der i denne bog ikke er et ordentligt stykke, der følger på det andet, som i en forfatters værk. Men samlet af forskellige forfattere og skrifter er denne bogs dele blandet sammen, ligesom en bi suger saft af mange slags blomster og blander det sammen. Og det ser ud til, at denne Jesu

Sirak har været af Davids kongelige slægt og en slægtning af Amos Sirak, der har været den øverste fyrste af Judas' hus, som man efter Philo må antage, og som levede omtrent 200 år før Kristus, nær ved makkabæernes tid.

Det er en nyttig bog for almindelige mennesker; for forfatteren bruger al sin flid for at gøre en husfader gudfrygtig, from og klog, således som han skal forholde sig mod Gud, Guds ord, præster, forældre, hustru, børn, sit eget legeme, gods, ansatte, naboer, venner, fjender, øvrighed og enhver. *Man kunne tillige kalde denne bog en bog om husorden eller om en gudfrygtig husfaders dyder, som er og burde kaldes den rette åndelige tugt.*

Men hvilket arbejde det har været at oversætte denne bog, derom kan enhver, som vil, forvisse sig ved at sammenligne vor oversættelse med alle andre tekster både i det græske, latinske og tyske sprog, gamle og nye, hvorved gerningen vil vidne om sin mester. Så mange, der vil være mestre i alle sprog, har vist sin dygtighed på denne bog. Det var derfor ikke underligt, om den var blevet helt ukendelig, uforståelig og unyttig i alle måder, da alt deri har været taget uden nogen orden fra begyndelsen af. Men vi har samlet den igen ligesom et sønderrevet, søndertrådt og henkastet brev, aftørret smudset, og bragt det så vidt med den, som enhver kan se; Gud være lov og tak! Amen.

Kristne vil ikke laste os derfor; men verden vil sikkert efter sin vane takke os derfor, således som den hidtil har gjort.

Fortale til Baruks Bog. 1545

Såre ringe er denne bog, hvem så end den gode Baruk er. For det er ikke troligt, at Jeremias' tjener, som også hed Baruk (hvem også samme bog er tillagt), ikke skulle have haft en højere, rigere ånd end denne Baruk. Heller ikke stemmer årstallet med historien, så jeg havde nær villet udeladt denne bog lige som Ezras tredje og fjerde bog. For disse to Ezra bøger har vi ikke villet oversætte, da der aldeles intet findes i dem, som ikke findes bedre hos Æsop eller i andre ringere bøger. Desuden er der i Ezras fjerde bog blot drømmerier, som Hieronymus selv siger, og hvilket Lyra ikke har villet forklare. Den findes heller ikke på græsk. For øvrigt kan enhver, som vil, oversætte den; men han må ikke blande den mellem disse bøger. Baruks Bog har vi dog oversat, da han skriver skarpt mod afguderiet og fremholder Moses' lov.

Fortale til Første Makkabæerbog. 1545

Denne bog er også en af dem, som ikke findes i den hebraiske bibel, skønt den har megen lighed i ord og fremstilling med andre bøger i Den Hellige Skrift og *ikke var uværdig til at regnes til dem, da den er en nødvendig og nyttig bog til forståelsen af Daniel 11*. For det samme, som Daniel spår om i det nævnte kapitel, nemlig om den ulykke og elendighed, som skulle ramme Israels folk, om denne opfyldelse ved Antiokus Epifanes, omhandles i denne bog. Ligesom også Daniel beretter om den lille hjælp og store forfølgelse af hedninger og falske jøder, som er sket på makkabæernes tid. *Derfor er det nyttigt for os kristne at læse og kende denne bog.*

Først fordi *Antiokus anses for at være et forbillede på Antikrist*, han, som har anrettet denne ødelæggelse og ødelæggelse af gudstjenesten i Jerusalem og i jødeland ikke så længe før Kristi fødsel og første komme. Sådan lærer vi deraf at kende den rette Antikrist, der før Kristi anden og sidste komme også skal rase mod kristenheden og ødelægge gudstjenesten. For at vi ikke skal blive forskrækket, når vi erfarer det og ser det for vore øjne, men modtager og fastholder den trøst, at vi dog tilligemed kristenheden skal blive opholdte og reddet, lad ødelæggelsen end være så stor, den være vil, og Djævelen så vred, som han kan blive.

For vi ser den hjælp, som Gud den almægtige har begyndt at vise os, skønt den er lille og ringe. Og *det kære, hellige evangelium er det sværd, hvormed Guds folk kækt angriber og bekæmper Antikrist, skønt det koster megen blodsudgydelse og lidelse.*

Ligesom Gud også på den tid hjalp sit folk med makkabæernes sværd, selv om det ikke skete uden forfølgelse og stor elendighed. Dog rensede de templet og genoprettede gudstjenesten og bragte folket sammen igen under det forrige regimente, ligesom nu evangeliet fordriver afguderiet og, som Kristus siger, at hans engle vil borttage alle forargelser af hans rige og igen samle de sande kristne til den gamle sande, kristne tro og til rette gode gerninger og gudstjeneste.

For det andet skal vi også trøste os dermed, at han hjalp dem ikke alene mod Antiokus og hedningerne, men også mod forræderne og de frafaldne jøder, som sluttede sig til hedningerne og hjalp dem til at forfølge, dræbe og hjerteligt bedrøve deres eget folk, deres brødre. Dette sker, for at vi skal være trøstige og uforfærdede, om falske kristne og partiånder, der nu også er blevet vore forrædere, ligesom vor tids Antiokus eller Antikrist, lægger sig op mod os, plager os og gør os lige så megen om ikke mere skade. For det har Daniel omtalt på den måde og forkyndt os det til trøst, at det måtte gå således gå, at vort folks børn ville behandle os på en forræderisk måde, og hjælpe til at forfølge os. Derfor kan vi ikke få det meget bedre, end disse Israels børn har haft det under deres Antiokus eller Antikrist samt deres falske brødre.

Men til sidst blev disse fjender og forrædere vældig straffet af Gud, og deres tyranni og forræderi blev ikke uhævnet, for at også vi med glade øjne og godt mod skal betragte vor tids antikrister, tyranner og partiånder og ikke forfærdes over deres trods,

da vi er forvisset om, at de ikke skal drive det vidt, langtfra så vidt, som de tænker, men snart få sin fortjente løn (ligesom Antiokus og disse forræder), efter som deres straf for en stor del allerede har rammet dem og dagligt forøges. Om de end er forhærdede og forblindede, så de ikke bekymrer sig derom, så ligger der ingen magt derpå. De skal nok erfare det, ligesom de andre har gjort. Det give Gud den almægtige, at det snart måtte ske – da de jo ikke vil det anderledes – til ære for hans hellige navn, til at fremme hans rige og til at trøste alle bedrøvede og i Djævelens og Antikrists rige fangne hjerter! Amen.

Fortale til Anden Makkabæerbog. 1545

Denne bog kaldes og skal være Anden Makkabæerbog, som titlen viser. Men det kan ikke være rigtigt, eftersom den taler om nogle ting, der er sket før begivenhederne i den første bog, og den rækker ikke længere end til Judas Makkabæer, det er til kap 7 i første bog. Derfor skulle den hellere kaldes den første bog end den anden. Man kunne kalde den en anden bog og ikke Anden Makkabæerbog. Men vi har taget den med på grund af den skønne beretning om de 7 makkabæeres martyrer med deres moder (kap. 7) og flere andre stykker. Men det ser ud som om, denne bog ikke kun har én forfatter, men er stykket sammen af mange bøger. Den har også en hård knude i kap. 14 i fortællingen om Rasias, som to livet af sig selv, hvilket også Augustin og de gamle fædre finder anstødeligt. For sådanne eksempler duer ikke og bør ikke roses, skønt de vistnok kunne tåles og udlægges ret. Den omtaler i kap. 1 Antiokos' død ganske anderledes, end første bog gør.

Kort sagt: Ligesom første bog burde være blandt Den Hellige Skrifts bøger, således burde denne anden bog være udeladt, om der end findes noget godt deri; *men det overlades alt sammen til den gudfrygtige læsers skøn og dom.*

Fortale til nogle stykker af Ester og Daniel. 1545

Her følger nogle stykker, som vi ikke har villet oversætte i profeten Daniels og i Esters bog. Vi har udeladt disse blåkorn, fordi de ikke findes i den hebraiske tekst af Daniel og Ester. De er dog sat her på et sted for sig selv, for at de ikke skal forsvinde; for der findes dog meget godt deri, især lovsangen Benedikte (de tre mænds sang i ilden).

Men fortællingerne om Susanna, Bel, Habakkuk og dragen synes at være smukke, åndelige digte ligesom Tobits og Judits bøger; for navnene passer dertil. Susanna betyder en rose, det er et skønt, fromt land og folk eller en lille hob blandt torne. Daniel betyder en dommer osv. Dette kan alt sammen let udtydes om de troendes samfundsorden, økonomi eller gudfrygtige hob. Det forholde sig nu med det historiske, som det vil.

Fortale til Det Nye Testamente. 1545

Det var vel ret og rimeligt, at denne bog udkom uden nogen som helst fortale og fremmede navne, og kun førte sit eget navn og sin egen tale. Men de kristnes sind er blevet vildledt i den grad ved mange vildfarende fortolkninger og fortaler, så man snart ikke mere véd, hvad der er evangelium eller lov, Det Nye eller Det Gamle Testamente. Derfor er det nødvendigt at anbringe en anvisning eller fortale, for at den enfoldige kan *blive ført tilbage fra den gamle indbildning til den rette vej* og undervist om, hvad man skal vente i denne bog, så man ikke søger bud og love, hvor man skal søge evangelium og Guds forjættelser.

Det Gamle Testamente er en bog, hvori Guds lov og bud og desuden både deres historie, som har holdt budene, og deres, som ikke har holdt dem, er skrevet. Derimod er *Det Nye Testamente* en bog, hvori evangeliet og Guds forjættelser tilligemed deres historie, som har troet derpå, og deres, der ikke har troet derpå, er skrevet.

For evangelium er et græsk ord, som betyder et godt budskab, godt rygte, gode nyheder, godt udsagn, hvorom man synger, og taler og hvorover man er glad. *Som da David overvandt den store Goliat*, da kom et godt rygte og en glædelig ny tidende til det jødiske folk, om at dets grusomme fjende var overvundet og at det havde fået forløsning, glæde og fred, hvorover de da sang og sprang og var glade.

Således er Guds evangelium og nye testamente et godt budskab og en god nyhed, udråbt i al verden ved apostlene *om en ret*

David, som har stridt mod synden, døden og Djævelen og overvundet dem, og dermed uden deres egen fortjeneste forløst alle dem, som er fanget i synden, plaget med døden og overvældet af Djævelen, og gjort dem retfærdige, levende og salige. Dermed har han givet dem fred og bragt dem hjem igen til Gud. Derfor synger, takker og lover de Gud og er evindelig glade, *hvis de ellers tror det fast og bliver bestandige i troen*.

Et sådan udråb og trøsteligt budskab, en sådan evangelisk og guddommelig nyhed kaldes også et *nyt testamente*. For ligesom det er et testamente, når et døende menneske bestemmer, hvilke nævnte arvinger hans gods skal tilhøre efter hans død, sådan har også Kristus befalet og bestemt, før sin død, at dette evangelium efter hans død skulle udråbes i al verden. *Derved skulle alle hans goder gives alle dem til eje, som tror*. Det vil sige, hans liv, hvormed han har opslugt døden, hans retfærdighed, hvormed han har overvundet den evige fordømmelse. Nu kan jo det arme menneske, der er bundet af synden, døden og helvede, ikke høre noget, der er mere trøsteligt, end dette budskab om Kristus; og hans hjerte må le i dybeste grund og glæde sig derover, når han tror, at han er fri.

Nu har Gud for at styrke denne tro på mange måder forjættet dette sit evangelium i Det Gamle Testamente ved profeterne, som Paulus siger i Rom 1, 1-2: Udset til at forkynde det evangelium, som Gud forud har lovet ved sine profeter i De hellige Skrifter.

Vi skal her peger på nogle af disse forjættelser: For det første forjætter han, da han sagde til slangen, 1 Mos 3, 15: Jeg vil sætte fjendskab mellem dig og kvinden, og mellem dit afkom og hendes afkom, som skal sønderknuse dit hoved, men du skal såre dens hæl. Kristus er kvindens afkom, som har sønderknust Djævelens hoved, det er, synd, død, helvede og al hans kraft. For uden dette afkom kan intet menneske undfly synden, døden eller helvede.

Ligeså forjætter Gud Abraham i 1 Mos 22, 18: I dit afkom skal alle jordens slægter velsignes. Kristus er Abrahams afkom, siger Paulus i Gal 3, 16. Han har velsignet al verden ved evangeliet. For hvor Kristus ikke er, dér er endnu forbandelsen, som faldt på Adam og alle hans børn, da han havde syndet, så at de allesammen var skyldige til synden, døden og helvede og var disses egne. Mod denne forbandelse velsigner nu evangeliet hele verden, idet det råber offentlig: Den, der tror på dette Abrahams afkom, skal blive velsignet, det er blive befriet fra synden, døden og helvede, og blive retfærdig, levende og evig salig. Som Kristus selv siger i Joh 11, 26: Den, der tror på mig, skal aldrig dø.

Ligeledes forjættede Gud David i 2 Sam 7, 12, da han siger: Jeg vil oprejse dit afkom efter dig, han skal bygge mit navn et hus, og jeg vil stadfæste hans riges stol evindelig. Jeg vil være ham en fader, og han skal være mig en søn, osv. Det er Kristi rige, hvorom evangeliet lyder, et evigt rige, et livets, salighedens og retfærdighedens rige. *Derind kommer alle, som tror, fra syndens og dødens fængsel.*

Af sådanne forjættelser om evangeliet er der mange flere også hos de andre profeter. Således i Mika 5, 1: Du, Betlehem, Efrata, du er lille blandt Judas slægter. Fra dig skal der udgå én, som skal være hersker i Israel.

Og i Hoseas 13, 14: Jeg vil udfri dem fra dødsriget, løskøbe dem fra døden? Død, hvor er din pest! Dødsrige, hvor er din sot!

Så er da evangeliet intet andet end en prædiken om Kristus, Guds og Davids søn, sand Gud og menneske, som ved sin død og opstandelse har overvundet synd, død og helvede for alle mennesker, der tror på ham. Således kan evangeliet være en kort og en lang tale. En fremstiller det kortere, en anden længere. Den skriver det længere, som beskriver mange af Kristi ord og gerninger, således som de fire evangelister gør. Og den skriver det kortere, som ikke taler om Kristi gerninger, men kort viser, hvordan Kristus ved sin død og opstandelse har overvundet synden, døden og helvede for dem, som tro på ham, således som Peter og Paulus gør.

Derfor se til, at du ikke af Kristus gør en Moses eller af evangeliet en lov eller lærebog, således som det er sket hidtil, og hvorom enkelte fortaler, også Hieronymus, udtrykker sig. For evangeliet fordrer egentlig ikke vore gerninger, for at vi derved skulle blive gudfrygtige og salige. Ja, det fordømmer endog sådanne gerninger. *Men det fordrer troen på Kristus.* At han *for os* har overvundet synd, død og helvede, og således gør os gudfrygtige, levende og salige - ikke ved vore gerninger - men ved sin

gerning, død og lidelse - så vi tilegner os hans død og sejr, som om vi selv havde udrette det.

Men at Kristus i evangeliet, og ligeså Peter og Paulus, giver mange bud og lærdomme og forklarer loven, det skal man regne lige med alle Kristi andre gerninger og velgerninger. For det, at kende hans gerninger og historie, er endnu ikke at kende det rette evangelium, for dermed véd du endnu ikke, at han har overvundet synden, døden og Djævelen. Således består det, at kende evangeliet, heller ikke deri, at du kender denne lære og disse bud. Men det består deri, at den røst kommer, som siger: *Kristus er din egen* med sit liv, sin lære, sine gerninger, sin død og opstandelse og alt, hvad han er, har, gør og formår.

Således ser vi, at han ikke trænger på, men venligt lokker og siger: Salige er de fattige i ånden osv. Og apostlene bruger disse ord: jeg formaner, jeg beder osv. Så man ser allesteds, at *evangeliet ikke er en lovbog*, men egentlig *en prædiken om Kristi velgerninger, som er bevist og skænket os til ejendom, hvis vi tror*. Men Moses derimod driver, tilskynder, truer, slår og revser strengt; for han er en lovens prædikant.

Deraf kommer det også, at ingen lov er givet for den troende, ved hvilken han kan blive retfærdig for Gud, som Paulus siger i 1 Tim 1, 9, fordi han ved troen er retfærdig, levende og salig. Der er intet andet fornødent, end at han viser denne tro ved gerninger. *Ja, hvor troen er, kan den ikke holde sig i ro.* Den viser sig, bryder frem i gode gerninger, bekender og lærer dette evangelium for folket og vover sit liv derfor. Og med alt, hvad den troende

lærer og gør, sigter han til næstens bedste, til at hjælpe ham, ikke blot at komme til sådan nåde, men også med liv, gods og ære, som han ser, at Kristus har gjort for ham. Således efterfølger han Kristi eksempel.

Dette mener også Kristus, når han til sidst ikke gav noget andet bud end kærligheden, hvorpå man skulle kende, hvem der var hans disciple og sande troende. For hvor gerning og kærlighed ikke bryder frem, er troen ikke ret. Da er evangeliet endnu ikke grebet og Kristus ikke ret kendt. Se, således må du nu forstå Det Nye Testamentes bøger, så du bliver i stand til at læse dem på denne måde.

Fortale til Apostlenes Gerninger. 1545

Denne bog skal man ikke læse og betragte således, som vi til dels har gjort hidtil, som om Lukas deri alene havde beskrevet apostlenes egne personlige gerninger og historier til eksempel på gode gerninger eller et godt levned. Ligesom Augustinus og mange andre har anset det for det bedste eksempel deri, at apostlene med de andre kristne havde alt gods tilfælles osv. Det varede dog ikke længe, men måtte ophøre med tiden. Men derpå skal man give agt, at Lukas i denne bog lærer hele kristenheden indtil verdens ende *det rette hovedstykke af den kristne lære, nemlig hvordan vi alle bliver retfærdige alene ved troen på Jesus Kristus uden nogen som helst medvirken af loven eller hjælp af vore gerninger.*

Dette er hans fornemste hensigt og grund til, at han har skrevet denne bog. Derfor indskærper han også kraftigt ikke blot apostlenes prædiken om troen på Kristus, hvordan både jøder og hedninger er blevet retfærdiggjort uden nogen fortjeneste og egne gerninger, men også denne lærdoms eksempler og historie. Hvordan hedningerne så vel som jøderne alene ved evangeliet uden loven er blevet retfærdiggjort og som Peter vidner i 10, 28 og 15, 8, hvordan Gud i dette stykke ikke har gjort nogen forskel på jøder og hedninger. Ligesom han gav hedningerne, som levede uden loven, Helligånden ved evangeliet, således har han også givet jøderne Ånden ved evangeliet, og ikke ved loven eller for deres gerningers og fortjenesters skyld. Således sættes der i

denne bog ved siden af hinanden *både læren om troen og tillige eksempler på troen*.

Derfor kunne denne bog godt kaldes *en forklaring over Paulus' breve*. For hvad Paulus lærer og indskærper med ord og sprog af Skriften, det viser Lukas her og beviser det med eksempler og tildragelser, at det er sket og måtte ske således som Paulus lærer: At nemlig ingen lov, ingen menneskegerning gør retfærdig, men alene troen på Kristus. Og du finder her i et skønt spejl, hvori du kan se, at det er sandt: *Sola fides justificat*, alene troen gør retfærdig. For alle eksemplerne og historierne deri er sikre og trøstelige vidnesbyrd, som ikke lyver eller fejler.

For se kun, hvordan Paulus selv blev omvendt, hvordan hedningen Cornelius bliver omvendt ved Peters ord, hvordan englen sagde forud til ham, at Peter ville prædike for ham, hvorved han skulle blive salig. Det samme sker med landshøvdingen Sergios og i alle byer, hvor Paulus og Barnabas prædikede. Betragt apostlenes første kirkemøde i Jerusalem i kapitel 15. Betragt alle Peters, Paulus', Stefanus' og Filips prædikener, så vil du finde, at det alt sammen går ud på, at vi alene ved Kristi tro, uden lov og gerninger, må få nåde og blive retfærdiggjort.

Og man kan ved denne bog på denne måde stoppe munden så kraftig og mesterlig på modstanderne, som viser hen til loven og vore gerninger og åbenbarer sin dårskab for al verden. Derfor siger også Lukas, at sådanne troens eksempler forbavsede de fromme jøder, som var blevet troende, og gjorde de andre vantro jøder forbitrede og rasende. Dette var dog intet under, da de var

opdraget i loven og var vante til den fra Abraham af. Og det måtte være dem imod, at hedningerne, som var uden Gud og loven, skulle være lige med dem i Guds nåde.

Men at vort folk, vi som alle er hedninger, kritiserer og angriber denne artikel, det er ti gange værre, fordi vi ser og ikke kan nægte, at Guds nåde og Kristi erkendelse er kommet til vore forfædre uden lov og fortjeneste, ja under grueligt afguderi og laster. Men de vil vinde netop så meget med hån og forfølgelse, som jøderne har vundet med sit raseri og sine trusler. For han, som fordum truede jøderne med dette og lod forkynde for dem ved Moses (5 Mos 32, 21): Jeg vil gøre jer nidkære over dem, som ikke er mit folk, og over et uforstandigt folk vil jeg vække jer til vrede. Og i Hoseas 2, 23: Jeg vil kalde det mit folk, som ikke var mit folk, det vil sige, som har levet uden lov og gerninger; og han har holdt dette. Og den samme truer også vore spottere og vil fuldføre det således, som han har begyndt. Men det tror de ikke, før de erfarer det ligesom jøderne. Amen.

Fortalen til Romerbrevet 1522 og 1545

Dette brev er det Ny Testamentes vigtigste skrift og det allerklareste evangelium. Det fortjener, at en kristen ikke blot lærer det ordret udenad, men hver dag beskæftiger sig med det som dagligt brød for sjælen. Man kan nemlig aldrig læse eller meditere for meget eller for grundigt over det. Jo mere man beskæftiger sig med det, jo mere værdifuldt bliver det, og jo bedre smager det.

Derfor vil jeg nu også efter de evner, Gud har givet mig, gøre, hvad jeg kan, for med denne fortale at give en vejledning, så alle lettere kan forstå brevet. Det er nemlig hidtil blevet forfærdelig tilsløret med en masse fortolkninger og vrøvl. Men i sig selv er det et klart lys, der næsten er tilstrækkeligt til at forklare hele Skriften.

Brevets hovedbegreber

For det første må vi lære Paulus' sprogbrug at kende, så vi ved, hvad han mener med ord som lov, synd, nåde, tro, retfærdighed, kød, ånd og lignende. Ellers er al læsning nytteløs.

Lovgerninger

Det lille ord lov må du her ikke forstå på dagligdags vis. Det er ikke en anvisning på, hvilke gerninger, du skal gøre eller undlade, som vi kender det fra almindelige love, som kan overholdes uden at hjertet er med i det. Gud dømmer efter hjertets indre. Derfor kræver hans lov også hjertets inderste og lader sig ikke nøje med gerninger. Den fordømmer tværtimod de gerninger

som hykleri og løgn, der er gjort uden hjertet er med. Derfor kaldes alle mennesker løgnere i Salme 116, fordi ingen af hjertet holder eller kan holde Guds lov. Enhver finder hos sig selv uvilje mod det gode og lyst til det onde.

Hvor der nu ikke er en ægte vilje til det gode, stemmer hjertets indre ikke overens med Guds lov. Derfor er der også tale om synd, som fortjener Guds vrede, selv om der i det ydre fremstår mange gode gerninger og et ærbart liv.

Ud fra det trækker Paulus den slutning i det andet kapitel, at jøderne alle er syndere, og han fastslår, at kun lovens gørere er retfærdige for Gud. Han vil dermed sige, at ingen opfylder loven med gerninger. Tværtimod siger han til dem: ”Du, som siger, at man ikke må bryde et ægteskab, du gør det selv!” Ligeledes: ”Med din dom over andre fordømmer du dig selv; du, der dømmer, gør jo selv det samme.” Som vil han sige: Du lever smukt i det ydre i lovens gerninger og dømmer dem, der lever anderledes, og du forstår at vejlede enhver. Splinten i den andens øje ser du, men bjælken i dit eget bemærker du ikke.

Selv om du nemlig i det ydre overholder lovens gerninger af frygt for straf eller ønske om løn, så gør du dog alt dette uden ægte lyst og kærlighed til loven, men uvillig og med tvang. Du ville hellere leve anderledes, hvis ikke loven var der.

Heraf følger, at du i dit hjertets inderste er en fjende af loven. Hvad hjælper det, at du lærer andre, at de ikke må stjæle, når du i hjertet selv er en tyv og i det ydre gerne ville være det, hvis du turde? I øvrigt vil den ydre gerning ikke lade vente længe på sig

hos sådanne hyklere. Altså lærer du andre, men ikke dig selv. Du forstå ikke selv, hvad du lærer og har endnu ikke fattet loven rette mening. Faktisk er det sådan, at loven forøger synden, som Paulus siger det i kapitel 5. Vi bliver nemlig mere fjendtlige mod loven, når den kræver noget, vi ikke formår.

Lovopfyldelse

Derfor lærer Paulus i det 7. kapitel, at loven er åndelig. Hvad betyder det? Ja, hvis loven var legemlig kunne den opfyldes med gerninger, men fordi den er åndelig, kan ingen overholde den, medmindre alt gøres af hjertet. *Men et sådant hjerte er det alene Guds Ånd, der kan skænke*. Det bringer os i overensstemmelse med loven, så vi af hjertet får lyst til loven. Herefter gør man alt, ikke af frygt eller tvang, men ud af et villigt hjerte. Altså er loven åndelig og vil opfyldes og elskes af sådanne åndelige hjerter og kræver en sådan Ånd. Hvor den ikke er i hjertet, bliver der ved med at være synd, ulyst og fjendskab imod loven, som dog er god, retfærdig og hellig.

Væn dig derfor til den sprogbrug, at det er noget helt andet at opfylde loven end at udføre lovens gerninger. At gøre lovens gerninger er alt det, vi gør og formår at gøre af egen vilje og kraft. Men fordi sådanne gerninger er forbundet med og gøres med hjertets ulyst og tvang fra loven, er de alle forgæves og til ingen nytte.

Dette lærer Paulus i det 3. kapitel, hvor han siger: ”Af lovgerninger bliver intet menneske retfærdigt over for Gud.” Her

kan du se, hvordan universiteterne og deres filosofiske teologer er forførere, når de lærer, at man kan fortjene sig til Guds nåde med gerninger. Hvem kan gøre sig fortjent til noget godt med gerninger, når man ikke kan gøre det uden ulyst og uvilje i hjertet? Hvordan skulle en gerning, der udgår fra et negativt og modvilligt hjerte, kunne behage Gud?

Men at opfylde loven er at gøre sin gerning med lyst og kærlighed, at leve gudfrygtigt og ret, frivilligt som om der ikke fandtes nogen lov eller straf, og ikke under lovens tvang. En sådan lyst og frivillig kærlighed giver Helligånden i hjertet, som Paulus siger det i kapitel 5. Og *Ånden skænkes os kun i, med og ved troen på Jesus Kristus*, som han siger i indledningen. Troen kommer altså udelukkende gennem Guds ord eller evangelium, som forkynder, at Kristus er Guds Søn og menneske, død og opstanden for vores skyld, som Paulus siger det i kapitel 3, 4 og 10.

Heraf følger, at *alene troen* gør retfærdig og opfylder loven, for den bringer os Ånden på grund af Kristi fortjeneste. Og Ånden virker et glad og positivt hjerte, således som loven kræver. *De gode gerninger springer således ud af troen selv*. Det er, hvad han lærer i kapitel 3, hvor det lyder som om han vil ophæve loven gennem troen, efter at han har forkastet lovens gerninger. Nej, siger han, vi stadfæster loven ved troen, dvs. *vi opfylder loven gennem troen*.

Synd

Synd kaldes i Skriften ikke blot den ydre gerning, som man legemligt udfører. Synd er også alle de ting, der sætter i gang og baner vej for den ydre gerning, nemlig hjertets indre og alle de kræfter, som bor i det. Altså betyder det lille ord ”gøre”, at mennesket falder dybt i synd og vandrer deri.

Synden kommer nemlig ikke til udtryk i ydre gerning, uden at mennesker er helt med i det med liv og sjæl. Og frem for alt ser Skriften ind i hjertet og på roden og hovedkilden til alle synder, nemlig vantroen i hjertets indre. Ligesom altså troen alene retfærdiggør og bringer os Ånden og lysten til gode ydre gerninger, sådan er det alene vantroen, som synder og opvækker kødet og lysten til onde ydre gerninger. Sådan skete det også for Adam og Eva i Paradiset, l Mos 3.

Derfor kalder Kristus alene vantroen for synd, når han i Joh 16 siger: Ånden skal straffe verden for den synd, at de ikke tror på mig. Inden gode eller onde gerninger viser sig som gode eller onde frugter, må der derfor først i hjertet være tro eller vantro, som er al synds rod, saft og hovedkraft. Vantroen kaldes derfor i Skriften også for slangens hoved og den gamle drages hoved. Den skal kvindens sæd, Kristus, knuse, som det blev lovet Adam, l Mos 3.

Nåde og gave

Ordene ”nåde” og ”gave” har forskellig betydning. Helt præcist betegner ordet ”nåde” den velvilje eller gunst, som Gud har til

os hos sig selv. Ved den bevæges han til at indgyde Kristus og Ånden med sine gaver i os. Det kan man se i kapitel 5, 15, hvor han siger: ”Guds nåde og gave er kommet de mange rigeligt til gode ved nåden i det ene menneske, Jesus Kristus.”

Gaverne og Ånden vokser dagligt i os, men er endnu ikke eneherskende. Onde lyster og synder bliver tilbage i os og strider mod Ånden, som han siger det i kapitel 7 og i Galaterbrevet 5. Første Mosebog 3 forkynder også, at der skal være strid mellem kvindens sæd og slangens sæd. Imidlertid bevirker nåden så meget, at vi *bliver regnet* helt og fuldt retfærdige for Gud. Hans nåde deles og udstykkes nemlig ikke, som gaverne bliver det, men bringer os helt og aldeles ind under Guds velbehag for Kristi, vores talsmands og forløsers, skyld, og fordi gaverne er begyndt i os.

Så forstår du nu kapitel 7, hvor Paulus skildrer sig selv som stadig synder og dog i kapitel 8 siger, at der ingen fordømmelse er for dem, som er i Kristus, for de ufuldkomne gavers og Åndens skyld.

Med hensyn til kødet, som endnu ikke er dødet, er vi endnu syndere. Men fordi vi tror på Kristus, og fordi Ånden har begyndt sin gerning i os, er Gud os så nådig og velvillig, at han hverken vil regne med eller dømme disse synder. Han vil handle med os efter troen på Kristus, indtil synden bliver dødet.

Tro

Tro er ikke den menneskelige indbildning eller drøm, som nogle anser for at være tro. Når de ser, at den megen snak om troen ikke fører til gode gerninger og et bedre liv, kommer de på det vildspor, at troen ikke er nok. Man må også gøre gerninger, hvis man skal blive from og salig, siger de.

Det skyldes, at når de hører evangeliet, så misforstår de det og frembringer ved egen kraft en tanke i hjertet, der siger: jeg tror. Det anser de så for at være en ret tro. Men det er blot en menneskelig idé og tanke, som ikke berører hjertets indre. Derfor virker den heller intet, og der sker ingen forandring.

Troen er derimod et guddommeligt værk i os, som forvandler og føder os på ny af Gud, Joh l, 12-13. Den døder den gamle Adam og gør os til helt andre mennesker i hjerte, sind, tanker og alle kræfter. *Troen bringer Helligånden med sig*. Ja, troen er en levende, skabende, virkende og mægtig ting. Det er umuligt, at den ikke uafbrudt gør godt.

Troen spørger heller ikke, om der er gode gerninger at gøre, men inden man ser sig om, har den allerede gjort dem og er altid virksom. Og den, der ikke gør sådanne gerninger, er et menneske uden tro. Det famler og ser sig om efter troen og de gode gerninger og ved hverken, hvad tro eller gode gerninger er, skønt man kan snakke meget om troen og de gode gerninger.

Tro er en levende, dristig tillid til Guds nåde, så vis, at den kunne dø tusind gange deri. En sådan tillid og erkendelse af Guds

nåde gør glad, frimodig og positiv over for Gud og alle skabninger. Det virker Helligånden ved troen. Ved den bliver mennesket villigt til at gøre godt uden tvang, glad for at tjene enhver, lide alt muligt, elske og prise Gud, som har vist ham en så stor nåde. Det er altså lige så umuligt at skille gerning fra tro, som det er at skille varme og lys fra ilden.

Se dig derfor for, og vogt dig for dine egne falske tanker og de unyttige snakkehoveder, der vil gøre sig kloge på at dømme om troen og gerningerne, skønt de er de største narre. Bed Gud om, at han vil virke troen i dig. Ellers bliver du med garanti evigt uden tro, hvor meget du end udtænker og gør, som du vil og kan.

Retfærdighed

Retfærdigheden består nu i en sådan tro. Den kaldes Guds retfærdighed eller den retfærdighed, som gælder for Gud, fordi det er Gud, der skænker den og regner den for retfærdighed for Kristi, vores forløser skyld. Troen bevirker, at mennesket giver enhver, hvad han er skyldig. For ved troen bliver mennesket uden synd og får lyst til Guds bud. Derved viser det Gud den ære, det skylder ham. Og sin næste tjener det velvilligt, med hvad det kan, og yder dermed enhver, hvad det skylder.

En sådan retfærdighed kan hverken vores natur, fri vilje eller vores kræfter tilvejebringe. For ligesom ingen kan give sig selv troen, sådan kan heller ingen borttage vantroen selv. Og hvordan vil han da fjerne den mindste lille synd? Alt, hvad der sker uden

for troen eller i vantro, er derfor falskhed, hykleri og synd, uanset hvor godt det tager sig ud, Rom 14, 23.

Kød og Ånd

Kød og Ånd må du her ikke forstå sådan, at kød kun er det, der vedrører de seksuelle synder, og at Ånd kun angår det inderste i hjertet. Kød kalder Paulus, ligesom Jesus i Joh 3, alt, hvad der er født af kød, dvs. hele mennesket med legeme og sjæl, fornuft og alle sanser. Det stræber nemlig alt sammen efter det kødelige. Man kan altså også kalde den for kødelig, som uden Guds nåde udtænker, lærer og vrøvler meget om dybe, åndelige ting.

Det kan man se i Galaterbrevet 5, hvor Paulus også kalder kætteri og had for kødets gerninger. Og i Romerbrevet 8 siger han, at loven er magtesløs på grund af kødet. Det er ikke kun sagt om seksuelle synder, men om alle synder, især vantroen, som er den allerstørste åndelige synd.

På den anden side kaldes også den åndelig, som beskæftiger sig med de allermest dagligdags gerninger, som da Kristus f.eks. vaskede disciplenes fødder, og Peter tog ud for at fiske. Altså er det menneske kødelig, der i det indre og i det ydre lever og arbejder for det, der gavner kødet og tjener dette liv. Og det menneske er åndelig, der i det indre og i det ydre lever og arbejder for det, der tjener det kommende liv.

Uden at forstå disse ord rigtigt, vil du aldrig begribe hverken dette brev af Paulus eller noget andet skrift i Bibelen. Vogt dig

derfor for alle lærere, der bruger disse ord anderledes, lige meget hvem de er, om det så drejer sig om Hieronymus og Augustin eller nogle, der er endnu mere betydningsfulde.

Lad os nu se på selve brevets indhold.

Brevets indhold

Kapitel 1

En evangelisk prædikant bør straks fra starten *forkynde loven og synden*, for at fordømme alt det som synd, der ikke sker ved Åndens hjælp og i tro på Kristus. Mennesker må bringes til erkendelse af sig selv og sin elendighed, så de ydmyges og søger hjælp. Derfor begynder Paulus også i første kapitel med at straffe de grove synder og den vantro, der er åbenlys. Det gælder hedningernes synder både før og nu.

Paulus lærer, at evangeliet åbenbarer Guds vrede fra Himmelen over alle mennesker på grund af deres gudløse væsen og uretfærdighed. Selv om de ved og daglig kan se, at der er en Gud til, så er deres natur, som den er i sig selv uden nåden, dog så ond, at de hverken takker ham eller ærer ham. Tværtimod narrer de sig selv og fordærves mere og mere uden ophør. Det går så vidt, at de foruden afguderi også begår de mest forfærdelige synder og umoralske handlinger uden at skamme sig. Ja, de mener end ikke at det er forkert, at folk lever sådan.

Kapitel 2

I kapitel 2 udvider han fordømmelsen til også at omfatte dem, der er fromme udadtil, men synder hemmeligt, sådan som jøderne var, og som alle hyklere er. De lever tilsyneladende smukt, men gør det uden lyst og kærlighed. I hjerterne er de fjender af Guds lov, og vil alligevel gerne være dommere over andre. Sådan er alle de skinhellige, at de regner sig selv for rene og dog er fulde af havesyge, had, hovmod og al slags urenhed, Matt 23. Det er netop sådanne, der foragter Guds godhed og ved deres hårdhed nedkalder Guds vrede over sig.

Som en ret forkynder af loven lader Paulus således ingen være uden synd. Han forkynder Guds vrede for alle, som af egen natur eller vilje forsøger at leve et ordentligt liv, og lader dem ikke være bedre end dem, der er åbenlyse syndere. Ja, han kalder dem for forhærdede og ubodfærdige.

Kapitel 3

I det tredje kapitel samler han dem alle i én bunke og siger, at de alle sammen er syndere for Gud. Den eneste forskel er, at jøderne har haft Guds ord, selv om kun få har troet på det. Det rokker dog ikke ved Guds trofasthed og pålidelighed, som han viser ud fra Salme 51, 6: ”Du er retfærdig, når du anklager, og ren, når du dømmer.” Derefter beviser han ved hjælp af Skriften, at alle er syndere, og at ingen bliver retfærdige ved lovens gerninger. *Loven er kun givet til erkendelse af synden.*

Dernæst begynder han at lære den rette vej til at blive from og frelst. Han lærer, at vi alle er syndere og ikke har noget at rose sig af over for Gud, men at vi bliver retfærdige ved troen på Kristus uden nogen fortjeneste. Kristus har nemlig ved sit blod fortjent det til os. Han er blevet os en nådestol fra Gud, hvor alle vores synder bliver tilgivet. Hermed viser han, at Kristi retfærdighed, som skænkes i troen, er vores eneste hjælp. Det er nu blevet åbenbaret ved evangeliet, men er forud bevidnet ved loven og profeterne. Selv om lovens gerninger og al ros dermed afskaffes, så bliver loven altså stadfæstet ved troen.

Kapitel 4

Efter at Paulus nu gennem de tre første kapitler har åbenbaret synden og lært troens vej til retfærdighed, begynder han nu i det fjerde kapitel at imødegå nogle indvendinger og modargumenter. Han starter med den indvending, som alle sædvanligvis kommer med, når de hører, at troen retfærdiggør uden gerninger: Skal man så ingen gode gerninger gøre? Som svar henviser Paulus til Abrahams eksempel. Hvad opnåede Abraham med sine gerninger? Var de alle forgæves? Var hans gerninger til ingen nytte? Og han drager den konklusion, at Abraham blev retfærdig alene ved troen, uden nogen som helst gerninger. Ja, Bibelen proklamerer, at han var retfærdig alene for sin tros skyld endog før han lod sig omskære, l Mos 15, 6. Men når omskærelsen intet har

bidraget til hans retfærdighed, så er der sandelig heller ingen andre gode gerninger, der gør det. Omskærelsen var jo befalet ham af Gud og var en god gerning, der skete i lydighed mod Gud.

Ligesom Abrahams omskærelse var et ydre tegn, hvorved hans retfærdighed i troen kom til udtryk, sådan er alle gode gerninger blot ydre tegn, der følger troen. Som gode frugter viser de, at mennesket allerede i sit indre er retfærdigt for Gud.

Sådan beviser Paulus med et tungtvejende eksempel fra Skriften sin lære om troen i det foregående kapitel. Han henviser til endnu et vidne, nemlig David, som ud fra Salme 32 ligeledes lærer, at mennesket bliver retfærdigt uden gerninger. Dog bliver vi ikke ved med at være uden gerninger, når vi først er blevet retfærdige.

Dernæst udvider Paulus eksemplet til også at omfatte alle andre lovgerninger. Han drager den konklusion, at jøderne ikke kan være Abrahams arvinger alene på grund af afstamning, og langt mindre på grund af lovens gerninger. De må arve Abrahams tro, hvis de vil være rette arvinger. Abraham blev nemlig retfærdig ved troen og blev kaldt far til alle troende, før både Moseloven og budet om omskærelsen kom. Desuden virker loven snarere vrede end nåde, fordi ingen overholder den af lyst og i kærlighed. Lovgerninger skaffer os snarere unåde end nåde. Det er derfor alene troen, der modtager den nåde, som blev lovet Abraham. Disse eksempler er jo skrevet for vores skyld, for at også vi skal tro.

Kapitel 5

I det femte kapitel kommer Paulus til troens frugter og gerninger, som fred, glæde, kærlighed til Gud og næsten. Hertil kommer vished, tillid, fortrøstning, mod og håb i trængsel og lidelser. For alle disse ting følger, hvor troen er ret. Det skyldes den overstrømmende godhed, Gud har vist os i Kristus, at han lod ham dø for os, før vi kunne bede om det, ja, mens vi endnu var fjender.

Altså retfærdiggør troen uden nogen som helst gerninger. Men heraf følger ikke, at man ingen gode gerninger skal gøre. Tværtimod udebliver de rette gerninger ikke. Disse rette gerninger er ukendte for de gerningshellige, og i stedet for opdigter de deres egne gerninger. Men i dem er der hverken fred, glæde, vished, kærlighed, håb, tillid eller noget af det, der hører til de kristne gerninger og troens væsen.

Dernæst bryder Paulus af og foretager en spændende vandring, hvor han viser, hvorfra synd og retfærdighed, død og liv kommer. Meget lærerigt sammenligner han Adam og Kristus. Han viser, at Kristus måtte komme som den anden Adam for at *skænke os sin retfærdighed gennem en ny, åndelig fødsel i troen*, ganske som den første Adam havde givet os sin synd i arv gennem den gamle, kødelige fødsel.

Dermed bliver det klart og står fast, at ingen kan hjælpe sig selv ud af synden til retfærdighed med gerninger, lige så lidt som man kan bestemme sin legemlige fødsel. Det bevises også derved, at den guddommelige lov, som dog rimeligvis skulle være en hjælp, om noget ellers kunne hjælpe til retfærdighed, ikke

alene er kommet uden at være til hjælp, men endog har øget synden. For vores onde natur bliver endnu mere fjendsk, når loven forbyder os noget, og vil hellere følge sin egen lyst. Loven gør altså Kristus endnu mere nødvendig og gør behovet for nåden endnu større, som hjælp for vores natur.

Kapitel 6

I det sjette kapitel tager han troens særlige gerning for sig. Det er Åndens strid mod kødet, for fuldstændig at døde de tilovers-blevne synder og lyster, som er blevet tilbage efter retfærdiggørelsen. Han lærer os, at vi ved troen ikke er blevet så befriede fra synden, at vi kan være uvirksomme, dovne og sikre, som om der ikke mere fandtes nogen synd i os. Synden er der stadig, men den regnes os ikke til fordømmelse på grund af troen, der strider mod den.

Derfor har vi hele livet nok at gøre for vort eget vedkommende med at tæmme vores legeme, døde dets lyster og tvinge dets lemmer, så de er lydige mod Ånden og ikke mod lysterne. Sådan bliver vi ligedannet med Kristi død og opstandelse, og fuldender vores dåb, som netop betegner syndens død og et nyt liv i nåden. Indtil vi helt rene for synd også opstår legemligt med Kristus og lever evigt.

Det kan vi gøre, fordi vi er under nåden og ikke under loven, siger han. Men det at være uden lov vil ikke sige, at man ingen lov har og derfor kan gøre, hvad man lyster, pointerer han. Men at være under loven vil sige, at vi omgås lovens gerninger uden

nåden. Da hersker synden virkelig ved loven, fordi ingen af naturen er loven venlig stemt. Og det er en stor synd. Nåden gør derimod loven positiv for os. Så er der da ikke mere nogen synd, og loven er ikke længere imod os, men er blevet ét med os.

Men netop dette er den rette frihed fra synden og loven, som Paulus skriver om i slutningen af dette kapitel. Det er en *frihed til at gøre godt*, fordi man har lyst til det, og at leve ret uden lovens tvang. Derfor er denne frihed en *åndelig frihed*, som ikke ophæver loven, men giver os det, loven kræver af os, nemlig lyst og kærlighed. Med dette tilfredsstilles loven, så den ikke mere kræver og befaler.

Ganske, som hvis du skylder en person penge og ikke kan betale. Denne gæld kan du komme ud af på to måder. Enten ved, at han opgiver sit krav og river regningen itu. Eller ved at et venligt menneske betaler for dig, ved at give dig så mange penge, at du kan betale din regning. Det er på den sidste måde, Kristus har frigjort os fra loven. Derfor er vores frihed ikke en løssluppen, kødelig frihed, som intet skal udrette, men en frihed, der gør mangt og meget, dog fri fra lovens krav og skyld.

Kapitel 7

I det syvende kapitel bekræfter Paulus dette med et eksempel fra ægteskabet. Når en mand dør, er hustruen fri, og de er således løst fra hinanden. Det er således ikke forbudt for hustruen, at gifte sig med en anden, men hun er ikke tvunget til det. Men først

nu er hun fri til at tage en anden. Det kunne hun ikke tidligere, før hun var fri fra sin første mand.

På samme måde er vores samvittighed bundet til loven under det syndige, gamle menneske. Når dette bliver dræbt ved Ånden, er samvittigheden fri og løst fra loven. Dog ikke sådan, at samvittigheden intet skal gøre, men først nu er det hos den anden mand, Kristus, og bærer livsfrugt.

Dernæst forklarer Paulus syndens og lovens væsen nærmere, hvordan synden ved loven for alvor rejser sig og bliver mægtig. Det gamle menneske bliver nemlig blot endnu mere fjendtligt mod loven, fordi det ikke kan yde, hvad loven kræver. Dets natur er at synde, og det kan af sig selv ikke andet. Derfor betyder loven død og alle slags plager for det gamle menneske.

Det skal ikke forstås sådan, at loven skulle være ond, men den onde natur kan ikke lide det gode, fordi det gode derved fordres af den. Det er ligesom når en syg ikke kan tåle, at man kræver løben og springen og andre ting af ham, som et rask menneske kan gøre.

Derfor drager Paulus her den slutning, at hvor loven erkendes ret og forstås på rette måde, gør den ikke andet end at minde os om vores synder. Den dømmer os til døden og gør os skyldige til den evige vrede. Det læres og erfares alt sammen klart i samvittigheden, når den virkelig rammes af loven. Derfor må man have noget andet og mere end loven for at gøre et menneske fromt og saligt. Men de, der ikke erkender loven ret, er blinde og tror i deres hovmod, at de kan tilfredsstille loven med gerninger.

De forstår nemlig ikke, hvor meget loven kræver, nemlig et frit, villigt, glad hjerte. Derfor ser de ikke Moses ret i øjnene, han er tildækket og skjult.

Derefter viser han, hvordan Ånd og kød kæmper mod hinanden i os. Han bruger sig selv som eksempel, så vi lærer ret at erkende den gerning at dræbe synden i os. Han kalder imidlertid både Ånd og kød for en "lov". Ligesom det nemlig er den guddommelige lovs væsen at drive og kræve, sådan driver, kræver og raser også kødet mod Ånden og vil have sin vilje opfyldt. På den anden side driver og kræver også Ånden mod kødet og vil have sin vilje opfyldt. Denne kamp fortsætter i os, så længe vi lever. Hos nogen går det hurtigere, hos andre langsommere, eftersom Ånden eller kødet bliver stærkest. Imidlertid er *hele mennesket både Ånd og kød*, som kæmper med sig selv, indtil det bliver helt åndeligt.

Kapitel 8

I det ottende kapitel trøster Paulus dem, der kæmper, med at deres kød ikke skal fordømme dem. Endvidere viser han, hvori kødets og Åndens væsen består. Han lærer, at Ånden kommer fra Kristus, der har givet os sin Helligånd, som gør os åndelige og dæmper kødet. Ånden forsikrer os om, at vi, uanset hvor hårdt synden raser i os, dog er Guds børn, *så længe vi følger Ånden og strider imod synden for at døde den.*

Men da intet er så godt til at undertrykke kødet som kors og lidelse, så trøster han os i lidelsen med den hjælp, vi får fra Åndens kærlighed og alle skabninger. Dette sker ved, at både Ånden i os sukker og at skabningen længes sammen med os efter at blive befriet fra kødet og synden.

Så ser vi da, at disse tre kapitler, 6, 7 og 8, handler om den ene troens gerning, som kaldes at døde den gamle Adam og undertvinge kødet.

Kapitel 9, 10 og 11

I det niende, tiende og ellevte kapitel lærer Paulus os om Guds evige udvælgelse, hvoraf det følger, hvem der skal komme til tro, og hvem der ikke skal, hvem der kan blive løst fra synden, og hvem der ikke kan. Hermed tages det fuldstændigt ud af vores hænder og lægges alene i Guds hånd, at vi skal blive frelst. Det er også i allerhøjeste grad nødvendig. Vi er så svage og usikre, at hvis det stod til os, ville intet menneske blive frelst. Djævelen ville ganske sikkert vinde over os alle sammen. Men da Gud er trofast, så hans udvælgelse ikke slår fejl og ingen kan forhindre ham i noget, så har vi endnu håb imod synden.

Men her må de højtflyvende og hovmodige ånder bremses. De blander deres forstand ind i det, som er oventil og forsøger at udforske den guddommelige udvælgelses dybder. De bekymrer sig forgæves med at finde ud af, om de er udvalgte. Derved styrter de sig selv i ulykke, så de enten fortvivler eller bliver ligeglade.

Den rette fremgangsmåde er imidlertid, at du læser dette brev i den rigtige rækkefølge. Koncentrer dig først om Kristus og evangeliet, så du erkender din synd og hans nåde. Kæmp derefter mod synden, som de første 8 kapitler lærer det. Når du så i kapitel 8 kommer under kors og lidelser, vil du rigtig kunne forstå, hvor trøsterig udvælgelsen er i kapitel 9, 10 og 11. For uden lidelse, kors og dødsangst kan man ikke beskæftige sig med udvælgelsen uden skade og hemmelig vrede mod Gud. Derfor må Adam først for alvor være død, inden man kan tåle disse ting og drikker denne stærke vin. Se derfor til, at du ikke drikker vin, når du endnu er et spædbarn. Enhver lære har sin måde, tid og alder.

Kapitel 12

I det tolvte kapitel lærer Paulus om den rette gudstjeneste og kalder alle kristne for præster. De skal ikke ofre penge eller kvæg som i loven, men deres egne legemer ved at døde de syndige lyster.

Dernæst beskriver han de kristnes ydre færd i det åndelige regimente, hvordan de skal prædike, styre, tjene, give, lide, elske, leve og handle mod ven, fjende, ja, hvem som helst. Det er de gerninger, en kristen gør, for troen er som sagt aldrig uvirksom.

Kapitel 13

I det trettende kapitel lærer han os at ære og være lydig mod det offentlige styre. Skønt dette styre ikke gør mennesker retfærdige

over for Gud, så er det dog indsat for at sørge for, at de fromme har ydre fred og beskyttelse, og at de onde ikke uden frygt eller frit i fred og ro kan øve det onde. Derfor skal også de fromme ære de offentlige myndigheder, skønt de egentlig ikke selv trænger til det.

Til sidst sammenfatter han alt i kærligheden og slutter med Kristi eksempel. Ligesom han har gjort mod os, sådan skal vi også gøre og efterfølge ham.

Kapitel 14

I det fjortende kapitel lærer Paulus, hvordan man forsigtigt skal lede og skåne de skrøbelige samvittigheder i troen. Man skal ikke bruger den kristne frihed til at skade, men til at styrke de svage.

Hvor man ikke gør det, følger splid og foragt for evangeliet, som dog er det ene fornødne. Derfor er det bedre at vige en smule for de svagttroende, til de bliver stærkere, end at evangeliets lære skal gå helt til grunde. Det er en kærlighedsgerning, som ikke mindst er nødvendig nu, hvor man med hensyn til at spise kød og andre friheder frækt, udisciplineret og unødvendigt ryster de svage samvittigheder, inden de har forstået sandheden.

Kapitel 15

I det femtende kapitel viser Paulus med Kristus som eksempel, at vi også skal bære over med andre svage, der falder i åbenlys synd, eller har upassende vaner. Dem må man ikke forskyde, men bære over med, indtil også de forbedre sig.

Sådan har Kristus også gjort mod os og gør det endnu dagligt. Han bærer over med mange umoralske ting og onde vaner foruden al vores ufuldkommenhed, og han hjælper og støtter os uden ophør.

Som en afslutning beder Paulus for menigheden, roser den og befaler den til Gud. Han viser hen til sit embede og sin forkyndelse og beder forsigtigt menigheden om en gave til de fattige i Jerusalem. Han er fyldt med kærlighed i alt, hvad han siger og gør.

Kapitel 16

Det sidste kapitel er fyldt med hilsener. Men ind imellem blander Paulus en oprigtig advarsel mod menneskelærdomme, som trænger ind ved siden af den evangeliske lære og vækker anstød. Det er, som om han havde forudset, at det netop var fra Rom og ved romerne, at alle de forføreriske og anstødelige kirkelige love og ritualer ville komme. Og hele den sværm og vrimmel af menneskelige love og bud, som nu oversvømmer hele verden. De har opslugt dette brev og hele Den hellige Skrift samt Ånden og troen, så at der ikke er mere tilbage end bugen som afgud, den, hvis tjenere Paulus her skildrer dem som. Gud fri os fra dem. Amen.

Afslutning

Altså finder vi i dette brev i rigeste mål, hvad en kristen skal vide, nemlig hvad lov, evangelium, synd, straf, nåde, tro, retfærdighed, Kristus, Gud, gode gerninger, kærlighed, håb og kors er. Desuden, hvordan vi skal forholde os over for enhver, enten han er from eller en synder, stærk eller svag, ven eller fjende og over for os selv.

Det hele er solidt begrundet i Skriften, bevist med eksempler fra ham selv og fra profeterne, så man ikke kan ønske sig mere. Derfor ser det også ud, som om Paulus i dette brev i korthed har villet fremstille hele den kristne og evangeliske lære og åbne en indgangsdør til hele det Gamle Testamente. For den, der af hjertet har tilegnet sig dette brev, har uden tvivl det Gamle Testamentes lys og kraft hos sig. Derfor skal enhver kristen gøre sig fortrolig med Romerbrevet og stadig beskæftige sig med det.

Dertil give Gud sin nåde.

Fortale til Første Korintherbrev. 1545

I dette brev formaner Paulus korinterne til at være enige i tro og lære og *lægge vægt på, at hovedpunktet, nemlig at Kristus er vor frelse, bliver grundigt lært.* Det punkt, som fornuft og visdom tager anstød af.

Det var dengang ganske som det er nu: Hvor evangeliet er kommet frem i dagens lys indfinder sig mange forrykte hellige, som vi kalder sekterere, sværmere og kættere. De er alt for hastigt blevet kloge og lærde, så at de for lutter kunst og visdom ikke kan regne nogen for deres ligemand eller kan enes med nogen. De vil hver sin vej, som om det var en stor skam, hvis ikke hver enkelt havde sin særlige mening og visdom at fremsætte. Men ingen kan gøre dem til tåber igen, skønt de i grunden slet intet véd og forstår af det, der er den egentlige hovedsag, selv om de har det nok så meget i munden.

Således gik det også Paulus. Da han havde lært sine korinthere om den kristne tro og friheden fra loven, kom de forrykte hellige straks og de, der havde forslugt sig på visdommen og bragte uenighed om den lære, man før var enig om, og satte splid imellem de troende. Én var tilhænger af Paulus, en anden af Apollos, én af Peter, en anden af Kristus. Én ville have omskærelse, en anden ikke. Én holdt på ægteskab, en anden ikke. Én ville spise afgudsoffer, en anden ikke. Nogle ville ikke være trælle, og nogle kvinder ville gå med blottet hår og lignende. Til sidst gik det så vidt, at der var én, som misbrugte sin frihed og

tog sin stedmor til hustru, og nogle troede ikke på de dødes opstandelse, og andre ringeagtede nadveren.

I det hele taget gik det så vildt og forvirret til, at enhver ville være mester og undervise og behandle evangeliet, sakramenterne og troen, som det passede dem. Mens de lod hovedsagen, nemlig at Kristus er vor frelse, retfærdighed og forløsning, ligge, som om det for længst var blevet opslidt. For hvor man begynder at spille klog og vis, kan hovedsagen ikke undgå at blive skubbet til side.

Ganske som det nu også går os. For efter at vi ved Guds nåde har lukket evangeliet op for det tyske folk, vil enhver være den bedste lærer og være ene om at have Helligånden. Som om evangeliet blev prædiket netop for at vi derigennem kunne vise vor klogskab og forstand og således søge berømmelse. Disse korinthere kan godt stå som et billede eller eksempel på vor tids mennesker, som nok også kunne trænge til et sådant brev. Således må og skal det gå evangeliet, at forrykte hellige og umodne og selvkloge folk danner partier og volder forargelse, for at det, som Paulus også siger her, må komme klart for dagen, hvem der er de sande.

Derfor tugter og fordømmer Paulus sådan skadelig klogskab meget strengt og beskæmmer den slags kæphøje hellige, idet han siger lige ud, at de intet véd, hverken om Kristus, Helligånden eller Guds gaver, som er givet os i Kristus, men at de burde begynde at lære det lige fra grunden. Det er kun åndelige mennesker, der kan forstå dette. At ville være klog og at give sig ud for

at forstå evangeliet er netop den virkelige forargelse og hindring for at lære Kristus og Gud at kende. Sådan dannes blot partier og voldes splid. Menneskevisdom og forstand fører til, at der ikke bliver andet end forrykte hellige og vildførte kristne. Men vor herre Kristus lærer de aldrig at kende, før de atter ser, at de er tåber og i ydmyghed lader sig belære og vejlede af Guds enfoldige ord. Dette indprenter Paulus i de fire første kapitler.

I det femte kapitel straffer han den grove utugt, som blev begået af ham, der havde ægtet sin stedmor. Paulus vil sætte ham i band og overgive ham til djævelen. Derved viser han, *hvorledes man på rette måde skal bruge bandet*: at han med den troende menigheds samtykke skal domfælde for åbenbare laster, hvad også Kristus lærer i Matt 18, 35.

I kap. 6 laster han deres kiv og strid, som de bringer for domstolene, især fordi det er for den hedenske og vantro ret. Han lærer dem, at de selv indbyrdes skal forlige sagerne - eller lide uret.

I kap. 7 giver han undervisning om kyskhed og om ægteskab. *Han roser kyskhed og jomfrustand som middel til bedre at tjene evangeliet*, hvad Kristus også lærer os i Matt 19, 12 om dem, der for evangeliets eller gudsrigets skyld lever i ugift stand. Men Paulus vil, at denne afholdenhed skal være frivillig og uden tvang for at undgå faren for en stor synd. Giftermål er bedre end ugift stand under stadigt begær.

Fra ottende til tolvte kapitel taler Paulus på mange måder om, hvordan man skal vejlede de skrøbelige samvittigheder og

forholde sig i ydre spørgsmål om mad og drikke, om beklædning og ved nadveren. Han forbyder i enhver henseende de stærke at foragte de svage, ligesom han selv, skønt han er apostel, dog afholder sig fra meget, som han havde ret til. Desuden har de stærke selv grund til frygt, eftersom der i Israel omkom så mange, skønt de dog alle var ført ud af Egypten ved Guds under. Ved siden af indskærper han nogle sunde lærdomme.

I kap. 12-13 taler han om, hvor mange slags gaver Gud giver. Blandt dem alle er dog kærligheden den bedste, for at de ikke skal hovmode sig over for hinanden, men tjene hinanden i enighed, eftersom der er én Gud, én Herre og én Ånd, som til sammen dog er ét, hvor mangfoldige de end er.

I kap. 14 lærer han prædikanterne, profeterne og sangerne, hvordan de sømmeligt skal bruge deres gaver til gavn, men ikke for selv at høste ære af deres prædiken, kunst og forstand.

I kap. 15 tugter han dem, der har udbredt falsk lære og tro angående legemets opstandelse.

I det sidste kapitel formaner han dem til broderligt at yde hinanden timelig hjælp, hvor det er tiltrængt.

Fortale til Andet Korintherbrev. 1545

Paulus har i sit første brev til korintherne skarpt bebrejdet dem mange ting. Han har gydt stærk vin i deres sår og forfærdet dem. Men da en apostel jo skal være en trøstende prædikant, der gør de skræmte og ængstede samvittigheder frimodige snarere end at forskrække dem, så roser han dem atter i dette brev. Han gyder olie i sårene og behandler dem med den største venlighed, idet han byder dem med kærlighed at genoptage synderen.

I kap. 1 og 2 viser han dem sin kærlighed. Hvorledes han har talt, handlet og lidt til gavn og frelse for dem, så at de kan vente sig alt godt fra ham.

I de tre følgende kapitler priser han det evangeliske embede som den højeste og trøsterigeste gerning til gavn og frelse for samvittighederne og viser, at det er et ædlere embede end lovens. Det medfører forfølgelse, og dog har det fremgang hos de troende, og gennem korset giver det håb om den evige herlighed.

I kap. 6 og 7 formaner han dem til i handling og gennem lidelse at leve efter denne prædiken, og han slutter med at rose dem for derved at opmuntre dem til udholdenhed.

I kap. 8 og 9 opfordrer han dem til at komme de hellige i Jerusalem til hjælp under dyrtiden. De havde jo i begyndelsen bortgivet alt, hvad de ejede. ApG 4.

I de følgende tre kapitler taler han om de falske apostle. I kap. 13 truer han dem, der har syndet og ikke vil forbedre sig.

Fortale til Galaterbrevet. 1545

Gennem Paulus var galaterne blevet ført fra loven til den rette tro på Kristus og evangeliet. Men efter at han var draget bort, kom de falske apostle, som var de rigtige apostles disciple, og omvendte galaterne endnu en gang, så de troede, at de skulle frelses ved lovens gerninger, og at de syndede, når de ikke holdt lovens bud, som nogle af lederne i Jerusalem mente. (ApG 15).

For at imødegå dem priser Paulus sit apostelkald højt og vil ikke regnes for ringere end de andre apostle. Han roser sig deraf, at han har fået sit budskab og kald direkte fra Gud. Derved vil han svække de falske apostles anseelse, som levede højt på de rigtige apostles gerninger og navn. Han siger, at om så en engel eller han selv, for ikke at tale om apostlenes disciple eller apostlene selv, forkyndte noget andet, så var det ikke sandt.

Det skriver han i første og andet kapitel, og slutter deraf, at enhver må retfærdiggøres ved Kristus alene uden egen fortjeneste, uden gerninger og uden lov.

I kap. 3 og 4 stadfæster han alt dette gennem skriftord, eksempler og lignelser og peger på, at loven meget mere bringer synd og forbandelse end retfærdighed, som er lovet os alene af Guds nåde, opfyldt og givet os ved Kristus uden lov.

I kap. 5 og 6 taler han om kærlighedens gerninger, som må følge af troen.

(Se også den længere fortale til brevet, som er gengivet nederst på siden).

Fortale til Efeserbrevet. 1545

I dette brev lærer Paulus for det første, hvad evangeliet er. Hvordan det alene af Gud fra evighed af er forudbestemt, og fortjent af Kristus og udgået fra ham, for at alle, som tror derpå, skal blive retfærdige, fromme, levendegjorte og salige og fri fra lov, synd og død. Dette gør han i de tre første kapitler.

Dernæst lærer han at sky vranglærdom og menneskebud, så vi kan blive ved ét hoved, som vise, retskafne og fuldkomne alene ved Kristus, ved hvem vi har alt, så at vi intet behøver uden ham. Dette gør han i kapitel 4.

Endvidere lærer han os at øve troen, bevise den med gode gerninger, undfly synden og med åndelige våben stride mod Djævelen, så vi under korset kan forblive i håbet.

Fortale til Filipperbrevet. 1545

I dette brev roser Paulus filipperne og formaner dem til, at de skal blive ved at gå fremad i den rette tro og tiltage i kærlighed. Men fordi de falske apostle og gerningslærere altid gør troen skade, så advarer han dem for disse. Han viser dem mange slags prædikanter, nogle gode, andre slette. Han taler også om sig selv og sine disciple, Timotheus og Epafroditus. Dette gør han i kapitel 1 og 2.

I kapitel 3 forkaster han den menneskelige og ikke på troen grundede retfærdighed, som de falske apostle lærte og antog. Han fremstiller som et eksempel sig selv, der havde levet gudfrygtigt i sådan retfærdighed; og agter dog denne for intet for Kristi retfærdigheds skyld. For den gør kun bugen til Gud og frembringer fjender af Kristi kors.

I det fjerde formaner han dem til fred og god ydre vandel blandt hinanden, og han takker dem for deres gave, som de havde sendt ham.

Fortalen til Kolossenserbrevet. 1545

Ligesom brevet til galaterne ligner brevet til romerne og omhandler det samme i et kort begreb, som omhandles udførligere i brevet til romerne, således ligner brevet til kolossenserne brevet til efeserne og indeholder i et kort begreb det samme, som dette.

For det første roser apostlen kolossenserne og ønsker dem, at de måtte blive ved og tiltage i troen. Han udvikler, hvad evangeliet og troen er, nemlig en visdom, som erkender Kristus som en Herre og Gud, korsfæstet for os. Denne visdom var skjult fra verdens begyndelse, men er nu blevet åbenbaret ved hans embede. Det er kapitel 1.

I kapitel 2 advarer han dem mod menneskelærere, der altid er troen imod, og han skildrer dem således, som de ingensteds i Skriften er afmalet, og dadler dem mesterlig.

I kapitel 3 formaner han dem til, at de skal være frugtbare i den rene tro med alle slags gode gerninger mod hinanden, og han tilskriver enhver stand om, hvad der er dens egen gerning.

I kapitel 4 anbefaler han sig til deres forbøn, hilser dem og styrker dem.

Fortale til Første Thessalonikerbrev. 1545

Dette brev skriver Paulus af en særlig kærlighed og apostolsk omsorg. For han roser dem i de to første kapitler for, at de havde modtaget evangeliet af ham med sådant alvor, at de også i lidelse og forfølgelse var forblevet standhaftige deri. De var blevet et skønt troens eksempel for alle menigheder allesteds, og havde ligesom Kristus og hans apostle lidt forfølgelse af deres egen slægt, jøderne, ligesom han selv også havde udstået sådant hos dem, og dem til eksempel ført et helligt liv hos dem. Derfor takker han Gud for, at hans evangelium havde båret sådan frugt hos dem.

I kapitel 3 viser han sin flid og omsorg for, at dette hans arbejde og deres rosværdige begyndelse ikke må blive ødelagt af Djævelen og hans apostle ved menneskelære. Derfor har han forinden sendt Timotheus til dem for at få kundskab herom. Han takker Gud for, at dette endnu ikke ret fandt sted hos dem, og han ønsker, at de må vokse i troen.

I kapitel 4 formaner han dem til, at de skal vogte sig for synd og gøre godt mod hinanden. Dernæst svarer han dem på et spørgsmål, som de havde fremsat til ham ved Timotheus, angående de dødes opstandelse, om de nemlig skulle opstå alle på én gang eller efter hinanden.

I kapitel 5 skriver han om den yderste dag, hvordan den skal komme uventet og pludseligt. Og han giver dem nogle gode regler for, hvordan de skal ordne menigheden, og hvordan de skal forholde sig mod de andres lære og levned.

Fortale til Andet Thessalonikerbrev. 1545

I det første brev havde Paulus besvaret et spørgsmål for thessalonikerne angående den yderste dag, hvordan denne skulle komme pludseligt som en tyv om natten. Som det nu altid plejer at ske, at et spørgsmål føder det andet, når det forstås forkert, sådan troede thessalonikerne, at den yderste dag allerede var for hånden. Derfor skriver han dette brev og forklarer sine ord.

I det første kapitel trøster han dem med den evige nådeløn for deres tro og tålmodighed i alle slags lidelser, og med deres forfølgeres straf i den evige pine.

I det andet lærer han dem, hvordan det romerske rige inden den yderste dag først må gå til grunde, og Antikrist opkaste sig i kristenheden mod Gud og forføre den vantro verden med falsk lære og ved tegn, indtil Kristus kommer og ødelægger ham ved sin herlige åbenbarelse og dræber ham i forvejen ved en åndelig prædiken.

I det tredje giver han nogle formaninger, især at de skal straffe lediggængerne, som ikke ernærede sig med sine egne hænder, og hvordan de skal undgå dem, hvis de ikke forbedrede sig. Det lyder såre hårdt mod den nuværende gejstlige stand.

Fortale til Første Timotheusbrev. 1545

Dette brev skriver Paulus som vejledning for alle biskopper, om hvad de skal lære, hvordan de skal styre kristenheden i alle slags forhold, så det ikke er nødvendigt, at de styrer de kristne efter eget menneskeligt forgodtbefindende.

I det første kapitel befaler han, at en biskop skal holde over den rette tro og kærlighed og modstå de falske lovprædikanter, som ved siden af Kristus og evangeliet også ville lægge vægt på lovens gerninger. Han sammenfatter i en kort sum hele den kristne lære, viser hvortil loven tjener, og hvad evangeliet er, og fremstiller sig selv som et trøsteligt eksempel for syndere og bedrøvede samvittigheder.

I det andet kapitel befaler han at bede for alle stænder, og han byder, at kvinderne ikke skal prædike, heller ikke bære kostelige smykker, men være mændene lydige.

I det tredje beskriver han, hvad for personer biskopperne eller præsterne og deres hustruer skal være, ligesom kirketjenere og deres hustruer; og han berømmer det, hvis nogen attrår på sådan måde at være en biskop.

I det fjerde forbyder han de falske biskopper og gejstlige stand, der er stik imod den ovenfor beskrevne. Sådanne personer skal ikke være i den, som forbyder ægteskab og spiser, og ved menneskelære driver ganske det modsatte af det billede, som han havde fremstillet.

I det femte befaler han, hvordan man skal forholde sig med enker og unge kvinder, og hvilke enker man skulle understøtte

ved den fælles menighedskasse, og hvordan man skal holde fromme biskopper eller præster i ære og straffe de strafværdige.

I det sjette formaner han biskopperne til at holde fast ved det rette evangelium, udbrede det ved prædiken og levned og sky de unyttige og forfængelige spørgsmål, som bliver fremført kun for at vinde verdslig ros og rigdom.

Fortale til Andet Timotheusbrev. 1545

Dette brev er et afskedsbrev, hvori Paulus formaner Thimotheus til at gå frem således, som han havde begyndt, med evangeliets prædiken. Det er også højst nødvendigt, fordi der er mange, som falder fra, og falske ånder og lærere desuden rører sig overalt. Derfor tilkommer det en biskop altid at våge og arbejde ved evangeliet.

Men især forkynder han i det tredje og fjerde kapitel om den farlige tid ved verdens ende, da det falske, åndelige liv skal forføre al verden med ydre skin, hvorunder al slags ondskab og udyd har sit væsen. Således ser vi nu desværre på vore gejstlige, at Paulus' profeti altid rigelig går i opfyldelse.

Fortale til Titusbrevet. 1545

Dette er et kort brev, men dog et fortrinligt udvalg af den kristne lære, hvori alt, som en kristen har behov for at vide og leve efter, er mesterligt fremstillet.

For det første lærer han, hvad for en person en biskop eller præst skal være, nemlig en, som er gudfrygtig og dygtig til at prædike evangeliet og gendrive de falske lærere, der prædike om gerninger og menneskebud. De strider altid mod troen og forfører samvittighederne fra den kristne frihed og drager dem ind i deres menneske-gerningers fangenskab, som om disse skulle gøre retfærdige for Gud, skønt de intet gavner.

I det andet kapitel lærer han alle samfundsforhold, gamle og unge, mænd og kvinder, herrer og tjenere, hvordan de skal forholde sig, som de, hvem Kristus ved sin død har erhvervet sig til sin ejendom.

I det tredje kapitel lærer han, at man skal ære og adlyde den verdslige øvrighed. Han gør atter opmærksom på den nåde, Kristus har erhvervet os, for at ingen skal tænke, at det er nok at være øvrigheden underdanig, fordi al vor retfærdighed intet er for Gud. Og han befaler dem at undgå hårdnakkede og kætterske mennesker.

Fortale til Filemonbrevet. 1545

Dette brev fremstiller et mesterligt, elskeligt eksempel på kristen kærlighed. For her ser vi, hvordan Paulus tager sig af den fattige Onesimus og går i forbøn for ham hos hans herre alt, hvad han formår. Han bærer sig ikke anderledes ad, end som om han selv var Onesimus, der havde forsyndet sig.

Dog gør han det ikke med myndighed eller tvang, som han havde ret til; men han afstår fra sin ret, for at han kan bevæge Filemon til også at give slip på sin ret. Hvad Kristus har gjort for os med hensyn til Gud Fader, det gør altså Paulus for Onesimus med hensyn til Filemon. For Kristus har givet slip på sin ret og *overvundet Faderen med kærlighed og ydmyghed*, så at denne har måttet afstå fra sin vrede og ret og tage os til nåde for Kristi skyld, som så kraftigt træder frem for os og antager sig os så hjertelig. *For vi er alle hans Onesimusser, hvis vi blot tror det.*

Fortale til Første Petersbrev. 1545

Dette brev har Peter skrevet til de omvendte hedninger. Han formaner dem til at forblive bestandige i troen og vokse ved alle slags lidelser og gode gerninger.

I det første kapitel styrker han deres tro ved den kommende saligheds guddommelige forjættelser og kraft. Han viser os, hvordan saligheden ikke er fortjent af os, men forud forkyndt af profeterne. Derfor skal de nu leve helligt i det nye væsen og glemme det gamle, som de, der er *genfødt ved det levende, evige Guds ord.*

I det andet lærer han dem at erkende hovedet og hjørnestenen Kristus, og at de som *rette præster* skal ofre sig selv til Gud, ligesom Kristus har ofret sig. Og han begynder at undervise alle livsforhold. Først lærer han i almindelighed, at man skal være den verdslige øvrighed underdanig. Derpå lærer han især tjenere, at de skal være sine egne herrer underdanige og lide uret af dem for Kristi skyld, der også har lidt uret for os.

I det tredje lærer han kvinderne at være sine mænd, også de vantro, lydige og at smykke sig med hellighed. Ligeledes mændene at være tålmodige og overbærende med sine hustruer. Derpå lærer han dem i almindelighed, at de indbyrdes skal være ydmyge, tålmodige og venlige, ligesom Kristus har været for vore synders skyld.

I det fjerde lærer han at disciplinere kødet med ædruelighed, årvågenhed, mådehold, bøn, og at vi skal trøste og styrke os ved Kristi lidelse. Og han underviser om det åndelige regimente,

hvordan man alene skal fremme Guds ord og gerning, at enhver skal være den anden til tjeneste med sine gaver, og at vi ikke må forundres, men være glade, hvis vi må lide for Kristi navns skyld.

I det femte viser han biskopperne og præsterne, hvordan de skal leve og nære folket. Og han advarer os for Djævelen, som uden ophør efterstræber os på alle steder.

Fortale til Andet Petersbrev. 1545

Dette brev er skrevet mod dem, som mener, at den kristne tro må være uden gerninger. Derfor formaner han dem til at prøve sig ved gode gerninger og blive visse i troen, ligesom man kender træet på frugten.

Derpå begynder han at prise evangeliet frem for menneskelærdom, og lærer, at man alene skal høre samme og ikke nogen menneskelære. For som han siger: Der er endnu ingen profeti fremkommet ved menneskelig vilje.

Derpå advarer han i det andet kapitel mod falske lærere, som skal komme og omgås med gerninger og derved fornægte Kristus. Han truer dem hårdt med tre gruelige eksempler og skildrer dem så klart med deres gerrighed, hovmod, fortrædelighed, horeri og hykleri, at man kan tage og føle på, at han mener den nuværende gejstlige stand, som har opslugt hele verden med sin gerrighed og fører et lastværdigt, tøjlesløst, kødeligt og verdsligt liv.

I det tredje giver han til kende, at den yderste dag snart skal komme, og selv om det synes som tusind år for mennesker, er det dog kun som én dag for Gud. Han beskriver, hvordan det skal gå til på den yderste dag, at alt skal fortæres ved ild; men han forudsiger også, at folk på samme tid vil blive fulde af bespottelse og ikke holde fast ved troen, ligesom livsnyderne.

Kort sagt: Kap. 1 viser, hvordan kristenheden skal være på det rene evangeliums tid; kap. 2 viser den på pavens og menne-

skelærdommens tid, og kap. 3 viser, hvordan folk siden skal foragte både evangeliet og al lærdom og ikke tro. Og dette går nu for sig i fuld gang, indtil Kristus kommer.

Fortale til de tre Johannesbreve. 1545

Johannes' første brev er et ret apostolsk brev og burde med rette følge straks efter hans evangelium. For ligesom han i sit evangelium indskærper troen, således imødegår han i brevet dem, som roste sig af troen uden gerninger. *Han lærer udførligt, hvordan gerningerne ikke kan udeblive, hvor troen er; men hvis de udebliver, så er troen ikke den rette, men den er løgn og mørke.* Dette gør han dog ikke ved at drive på lovens gerninger, som Jakobsbrevet gør, men med lokken, for at også vi skal elske hinanden, ligesom Gud har elsket os.

Men han skriver også hårdt derimod Kerinths tilhængere og mod Antikrists ånd, som allerede begyndte dengang at fornægte Kristus og hans komme i kød. Denne vranglære går først nu ret for sig. For selv om man ikke offentlig med munden nægter, at Kristus er kommet i kødet, så nægter man det dog i sit hjerte, med sin lærdom og sit levned. For den, som vil blive retfærdig og salig ved sine gerninger, gør det samme, som den, der fornægter Kristus, fordi Kristus netop er kommet i kød, for at han kunne gøre os retfærdige og salige uden vore gerninger, alene ved sit blod.

Således bestrider dette brev begge slags, både de mennesker, som aldeles uden gerninger vil være i troen, og dem, som ville retfærdiggøres ved gerninger. *Han holder os på ret middelvej, at vi nemlig må blive retfærdiggjort og fri for synden ved troen, og derefter, når vi nu er blevet retfærdiggjorte, øve os i kærlighed og gode gerninger for Guds skyld, frit og uden befaling.*

Det andet og tredje brev er ikke lærebreve, men breve om kærligheden og troen, og de har også en ret apostolsk ånd.

Fortale til Hebræerbrevet. 1545

Hidtil har vi haft for os Det Nye Testamentes rette og sikre hovedbøger. *De fire følgende er fra gammel tid blevet bedømt anderledes.* For det første er Hebræerbrevet ikke af Paulus eller nogen anden apostel, det fremgår af, hvad der står i 2, 3, at denne lære fra først af blev forkyndt af Herren selv og senere stadfæstet for os af dem, som havde hørt ham. Deraf er det klart, at brevets forfatter taler om apostlene som en discipel, til hvem denne lære er kommet fra apostlene, måske længe efter. Men Paulus vidner kraftigt i Gal 1, 1, at han ikke har modtaget sit evangelium af noget menneske eller gennem noget menneske, men af Gud selv.

Desuden har brevet en hård knude, idet det i kapitel 6 og 10 nægter, at der er mulighed for bod for syndere efter dåben. Og i 12, 17 hedder det, at Esau søgte en mulighed for omvendelse, men ikke fandt lejlighed dertil. Som det lyder, synes at være mod alle evangelier og Paulus' breve. Og skønt man kunne *tilføje en forklarende note*, så lyder ordene dog så klart, at jeg ikke véd, om det er tilfredsstillende. Det synes mig, at det er et brev, som er sammensat af mange stykker, og ikke handler om en og samme ting i nogen orden.

Hvordan end alt dette er, så er det et righoldigt og smukt brev, der handler mesterligt og grundigt om Kristi præstedømme ud fra Skriften, og desuden udlægger Det Gamle Testamente klart og udførligt. Det er åbenlyst, at det er forfattet af en ypperlig og lærd mand, der har været en discipel af apostlene, har lært meget af dem og har været fast i troen og vel øvet i Skriften. Og

selv om han ikke lægger troens grund, som han selv siger i 6, 1, som er en apostels embede, så bygger han dog smukt derpå med guld, sølv og ædelstene, som Paulus siger i 1 Kor 3, 12. Derfor skal vi ikke lade os støde, om der måske er blandet noget træ, hø og strå med, men med al ærbødighed modtage denne skønne lære, uden at man kan sætte dette brev i alle stykker ved siden af de apostolske breve.

Hvem, der har skrevet det, er uvist og vil vel endnu længe forblive uvist. Derpå ligger der heller ikke nogen magt. Vi skal lade os nøje med læren, som forfatteren drager ud af Skriften og begrunder i den, og ligesom *viser os et ret greb og en ret måde til at læse og behandle Skriften på.*

Fortale til Jakobsbrevet og Judasbrevet. 1545

Dette Jakobs brev må jeg berømme, skønt det er forkastet af de gamle. *Jeg anser det for at være et godt brev*, fordi det aldeles ikke forkynder nogen menneskelære, men *alvorligt indskærper Guds lov*. Men skal jeg fremsætte min mening derom, dog uden at forkaste nogen andens mening, da anser jeg det ikke for et skrift af nogen apostel, og mine grunde derfor er følgende:

For det første, at det direkte imod Paulus og den øvrige skrift. Det tilskriver gerningerne retfærdiggørelsen og siger, at Abraham blev retfærdiggjort ved sine gerninger, da han ofrede sin søn. Derimod lærer Paulus i, Rom 4, 2-3, at Abraham blev retfærdiggjort uden gerninger, alene ved sin tro. Og han beviser dette af 1 Mos 15, 6, hvor han endnu ikke havde ofret sin søn. Om selv om dette brev kunne forsvares og der kunne gives en forklaring over sådan retfærdighed af gerninger, så kan det dog ikke forsvares, at det henfører Moses' udsagn i 1 Mos 15, 6 til gerningerne. Det taler alene om Abrahams tro, og ikke om hans gerninger, som også Paulus anfører i Rom 4, 3. Af denne mangel kan derfor sluttes, at brevet ikke er af nogen apostel.

For det andet: Det vil undervise kristenfolket, men omtaler ikke én gang i denne lange undervisning Kristi lidelse, opstandelse og Ånd. Det nævner Kristus nogle gange, men lærer dog intet om ham, men taler om den almindelige tro på Gud. Men en ret apostels embede er, at han prædiker om Kristi lidelse, opstandelse og om hans embede, og lægger dette til grund for troen, som Kristus selv siger i Joh 15, 27: I skal vidne om mig.

Og deri stemme alle de rette hellige bøger overens, at de alle sammen prædiker Kristus og peger hen på ham. Og det er den rette prøvesten til at bedømme alle bøger efter, at man ser, om de peger hen på Kristus eller ikke, fordi hele Skriften vidner om Kristus, Rom 3, 21. Og Paulus vil intet vide uden Kristus, 1 Kor 2, 2. Hvad der ikke lærer om Kristus, er ikke apostolsk, om så Peter eller Paulus lærte det; og hvad der på den anden side prædiker Kristus, det er apostolsk, om så Judas Iskariot, Annas, Pilatus eller Herodes fremsatte det.

Men denne Jakob gør ikke mere end at drive på loven og dens gerninger og blander det hele sådan sammen, at jeg mener, det må have været en from og god mand, som har opfanget nogle udsagn af apostlenes disciple og sat dem på papiret. Eller brevet er måske af en anden plukket ud af Jakobs prædiken og nedskrevet. Jakob kalder loven en frihedens lov, som dog Paulus kalder en trældommens, vredens, dødens, og syndens lov.

Desuden anfører han Peters ord: kærlighed skjuler mange synder. Ligeledes hans ord: Ydmyg jer under Guds stærke hånd. Ligeledes Paulus' udsagn i Gal 5, 17: Ånden begærer imod kødet. Da dog Jakob i Jerusalem af Herodes blev dræbt en tid før Peter, så synes det dog, at forfatteren har levet længe efter Peter og Paulus.

Kort sagt, forfatteren har villet modstå alle dem, som forlader sig på troen uden gerninger; men han har ikke været dygtig nok til sin sag. Han vil med indskærpelse af loven udrette, hvad apostlene udretter ved lokken til kærlighed. *Derfor kan jeg ikke*

sætte dette brev blandt de rette hovedbøger. Men jeg vil dermed ikke hindre nogen i at sætte det så højt, som han lyster, for der er ellers mange gode ord deri.

Judasbrevet kan ingen nægte, er et uddrag eller en afskrift af Peters andet brev, da næsten hele dets indhold ligner det. Han taler også om apostlene som en discipel længe efter dem. Han anfører sprog og fortællinger, som ikke findes nogetsteds i Skriften. *Det har bevæget de gamle fædre til at udelade dette brev af hovedskriften.*

Desuden er Judas ikke kommet hen, hvor der taltes græsk, men, som der siges, til Persien, hvor han da ikke har skrevet på græsk. Derfor, skønt jeg roser brevet, er det dog ikke nødvendigt at regne det med til hovedbøgerne, som skal lægges til grund for troen.

Fortale til Johannes Åbenbaring. 1534 og 1545

Man finder mange slags profetier i kristenheden. Nogle profeterer således, at de *udlægger profeternes skrifter*, og om dem taler Paulus i 1 Kor 12, 14 og på flere steder. Denne profeti er den nødvendigste, og den må man have daglig som den, der lærer Guds ord, lægger kristendommens grund og forsvarer troen. Kort sagt, den styrer, opholder, ordner og leder prædikeembedet.

Nogle spår om kommende ting, som ikke tidligere står i Skriften. *De er tre slags*. De første gør det med udtrykkelige ord, uden billeder og figurer, som Moses, David og flere profeter spår om Kristus, ligesom også Kristus og apostlene spår om Antikrist, om falske lærere osv.

De andre gør det med billeder, men de sætter dog forklaring med udtrykkelige ord ved siden af, som når Josef udlægger drømme og Daniel udtyder både drømme og billeder.

Den tredje slags er de, som profeterer uden ord og tolkning, blot med billeder og figurer, således som Åbenbaringen, og som mange hellige mennesker i drømme, syner og billeder, som de har fra Helligånden. Således som Peter prædiker efter Joel i ApG 2, 17: Jeres sønner og døtre skal profetere, og jeres unge skal se syner, og jeres ældste skal have drømme.

Og så længe sådanne profetier ikke bliver udtydet, og ingen sikker forklaring bliver givet, er den en skjult, stum profeti og endnu ikke blevet til den nytte eller bærer den frugt i kristenheden, som den skal. Således er det også hidtil gået med denne bog. Mange har ganske vist forsøgt derpå, men til den dag i dag er

ikke noget sikkert kommet i stand. Nogle har også lagt mange dårlige ting deri efter sit eget hoved.

På grund af sådan usikker fortolkning og skjult mening har vi også hidtil ladet denne bog ligge, især fordi den tillige af nogle gamle fædre er holdt for ikke at være af apostlen Johannes. Det kan man læse i Eusebius' kirkehistorie tredje bog, kapitel 25. I *denne tvivl* lader vi det for vort vedkommende endnu blive. *Dermed skal dog ingen være hindret i at anse den for et værk af apostlen Johannes, eller som han vil.*

Men fordi vi gerne vil have en sikker udlægning eller forklaring, vil vi give andre og højere ånder anledning til eftertanke, og lader også vore tanker komme for lyset. De er følgende: Fordi det skal være en åbenbaring af kommende begivenheder og især af kommende trængsler og ulykker for kristenheden, så anser vi det for at være den nærmeste og sikreste vej til at finde betydningen deraf, at man af historien uddrager de hidtil skete begivenheder og ulykker i kristenheden, holder dem mod disse billeder og således sammenligner ordene. Hvor det da passer godt sammen og indtræffer nøje, kan man fæste fod, som på en sikker eller idet mindste en fortolkning, der ikke kan afvises.

Derfor tror vi da, efter hvad der siges i teksten, at de tre første kapitler, som handler om *de 7 menigheder* i Asien og deres engle, ikke vil andet end enfoldigt vise, *hvordan det stod til i disse menigheder på den tid*, og formane dem til at blive ved at vokse eller at forbedre sig. Desuden lærer vi deraf i andre billeder og

fortællinger, ved ordet engle at forstå biskopper og lærere i kristenheden, nogle gode, som de hellige fædre og biskopper, andre onde, som kættere og falske biskopper, som der i denne bog omtales flere af end af de gode.

I kap. 4 og 5 afbildes hele kristenheden, som skal lide sådan fremtidig trængsel og plage. Der er 24 ældste, som står for Gud, det er alle biskopper og lærere til sammen, kronet med troen. De lovpriser Kristus, Guds lam, med sine harper. Det vil sige, de prædiker og tjener med røgelseskar, ved at øve sig i bøn. *Alt sammen til trøst for de kristne,* for at de skal vide, at kristenheden dog skal blive stående i de kommende plager.

I kap. 6 begynder de kommende trængsler. Først de legemlige, som er: forfølgelse af den verdslige øvrighed, som er den kronede rytter med buen på den hvide hest. Krig og blodsudgydelse, som er rytteren med sværdet på den røde hest. Dyrtid og hunger, som er rytteren med buen på den sorte hest. Samt pestsygdomme og bylder, som er rytteren med dødens billede på den bleggule hest.

For disse fire plager rammer med sikkerhed altid utaknemmelige og Guds ords foragtere ved siden af andre ødelæggelser og forandringer af øvrigheden, indtil den yderste dag, således som det vises ved slutningen af kap. 6. Og martyrernes sjæle bevidner også dette med råb og skrig.

I kap. 7 og 8 begynder åbenbarelsen af åndelig trængsel. Det er mange slags kætteri. Og her bliver atter først fremstillet et *trøstebillede,* idet englen besegler de kristne og modstår de fire onde

engle, for at man kan være vis på, at kristenheden, også når den plages af kættere, skal have gode engle og det rene Guds ord, som også englen med røgelseskarret, det er med bønnen, viser. Sådanne gode engle er hellige fædre, som Athanasius, Hilarius, Det Nikænske Kirkemøde og deslige.

Den første onde engel er Tatian med hans enkratitter, som forbød ægteskab og ville blive retfærdige ved gerninger, ligesom jøderne. For læren om gerningshellighed måtte være den første, som var mod evangeliet og bliver sikkert også den sidste, blot at den altid får nye anførere og nye navne, som pelagianere osv.

Den anden er Marcion med sine katafrygere, samt manikæere, montanister osv., som roser sin åndelighed over al skrift og fare ligesom det brændende bjerg mellem himmel og jord. Således som hos os Müntzer og sværmerne.

Den tredje er Origenes, som med filosofi og fornuft har forvendt og fordærvet Skriften, ligesom universiteterne hidtil har gjort hos os.

Den fjerde er Novatus med hans katharer, som nægtede boden (for de faldne) og ville være de reneste frem for andre. Af denne slags var senere donatisterne. Men vor tids åndelige er næsten af alle fire slags. De lærde, som kender historien, vil nok forstå at udfinde det. Det vil være for vidtløftigt her at omtale og vise det alt sammen.

I kap. 9 og 10 begynder den rigtige jammer; for de hidtil omtalte legemlige og åndelige trængsler har været næsten en spøg mod disse kommende trængsler, som også englen ved slutningen

af kap. 8 antyder. Der skal nemlig komme tre veer, som de øvrige tre engle, det er den femte, sjette og syvende engel, skal udføre, og verden dermed ophøre. Her kommer både åndelige og legemlige forfølgelser sammen. De er tre. Den første er stor, den anden endnu større, men den tredje allerstørst.

Så er nu det første ve, den femte engel, den store kætter Arius og hans tilhængere, som har plaget kristenheden i hele verden så grusomt, at teksten her med rette siger, at de gudfrygtige hellere ville være døde end have set på al denne jammer, og har dog måttet se den og ikke kunnet dø forinden. Ja han siger, at englen fra helvede, kaldet Ødelæggeren, er deres konge, som om han ville sige, at Djævelen selv har besat dem. For de har ikke alene forfulgt de rette kristne åndeligt, men også legemligt med sværdet. Læs i historien om arianerne, så vil du forstå dette billede og ordene.

Det andet ve er den sjette engel, den skændige Muhammed med hans tilhængere, saracenerne, som med lære og med sværd har påført kristenheden stor plage. Og ved siden af den samme engel kommer dertil, for at dette ve skal blive desto større, den stærke engel med regnbuen og den bitre bog, det er det hellige pavedømme med dets store åndelige skin. De måler templet og angriber det med sine love, drive koret ud og opretter en maskekirke eller en ydre hellighed.

I kap. 11 og 12 bliver der mellem de onde veer og plager fremstillet *to trøstebilleder*. Det ene af de to prædikanter, det andet af den frugtsommelige kvinde, som trods dragen føder et

drengebarn. Dermed bliver der vist, at der endnu skal komme nogle fromme lærere og kristne, både under det forrige ve og under det tredje fremtidige ve. Og de to sidste veer løber nu sammen og angribe sammen kristenheden til sidst, hvorved Djævelen endelig udstøder bunden på fadet.

Så kommer nu i kap. 13 (ved den sidste af de syv engles basun, som blæser i begyndelsen af kap. 12) den samme syvende engels opgave, det tredje ve, nemlig det pavelige kejserdømme og det kejserlige pavedømme. Her får pavedømmet også det verdslige sværd i sin magt og regerer nu ikke blot med bogen i det andet ve, men også med sværdet i det tredje ve. Ligesom de roser sig af, at paven har både det åndelige og verdslige sværd i sin magt.

Her er nu to dyr: Det ene er kejserdømmet, det andet med de to horn er pavedømmet, som nu også er blevet et verdsligt rige, dog med Kristi navns skin. For paven har genoprettet det faldne romerske rige og bragt det fra grækerne til tyskerne. Dog er det mere et billede af det romerske rige end rigets legeme selv, som det har været. Alligevel giver han dette billede ånd og liv, så at det har sine stænder, domstole, lemmer og embeder og er på en måde i gang. Det er billedet, som var såret og er helbredt.

Men hvilken vederstyggelighed, ve og skade dette kejserlige pavedømme har afstedkommet, kan nu ikke fortælles. For det første er verden ved hans bog blevet fuld af alt slags afguderi, med klostre, stiftelser, helgener, valfarter, skærsild, aflad, cølibat og utallige andre menneskelige lærdomme og gerninger. For det

andet, hvem kan fortælle, hvor megen blodsudgydelse, krig, mord og jammer paverne har anrettet både ved selv at stride og ved at ophidse kejsere, konger og fyrster mod hinanden?

Her går og løber nu Djævelens sidste vrede sammen med al magt: hist mod øst, det andet ve, Muhammed og saracenerne, her mod vest, pavedømmet og kejserdømmet med det tredje ve. Hertil kommer også som en tilgift tyrken, Gog og Magog, som følger i kap. 20. Således bliver kristenheden plaget i hele verden og på alle sider på det grueligste og jammerligste med falske lærere og krige, med bog og sværd. Det er bærmen og den sidste plage. Derpå følger nu idel trøstebilleder ved slutningen af sådan ve og vederstyggelighed.

I kap. 14 begynder Kristus først at dræbe Antikrist med sin munds ånde, som Paulus siger (2 Thess 2, 8), og englen kommer med evangeliet mod den stærke engels bitre bog. Og nu står hellige, også jomfruer, atter om lammet og prædiker ret. På dette evangelium følger den anden engels stemme, at byen Babylon skal falde og det åndelige pavedømme gå til grunde.

Videre følger, at høstningen foregår, og de, som holder fast på pavedømmet mod evangeliet, bliver kastet uden for byen i den guddommelige vredes perse. De bliver ved evangeliet, som afsondret fra kristenheden, fordømt til Guds vrede. Der er mange af dem, og persen giver meget blod. Eller måske det er en velfortjent straf og dom, som nu er for hånden, over vore synder, der er uden måde og mere end modne til straf.

Derefter kommer i kap. 15 og 16 de syv engle med de syv skåle. Da tiltager evangeliet og bestormer pavedømmet fra alle sider ved mange lærde, gudfrygtige prædikanter; og dyrets stol, pavens vælde, bliver formørket, ussel og foragtet. Men de bliver alle vrede og værger sig frimodigt; for der går tre padder, tre urene ånder af dyrets mund, og ophidser kongerne og fyrsterne mod evangeliet. Men det hjælper ikke. Deres strid sker dog i Harmagedon. Padderne er sofisterne, som Faber, Eck, Emser osv., som kvækker meget mod evangeliet, men intet udrette og forbliver padder.

I kap. 17 bliver det kejserlige pavedømme og det pavelige kejserdømme sammenfattet i et billede fra begyndelsen til enden, og fremstillet som i en sum. Hvordan det er intet (for det gamle romerske rige er for længst forbi) og er dog til (for nogle lande deraf og dertil byen Rom er endnu til). Dette billede fremstilles her, ligesom man stiller en forbryder offentlig for retten, for at han skal blive fordømt. Heraf skal man da vide, hvordan dette dyr også snart skal blive fordømt, og, som Paulus siger, tilintetgøres ved åbenbarelsen af vor Herres komme (2 Thess 2, 8). Dette begynder også, som han siger i teksten, pavedømmets beskyttere med, som beskytter det således, at de gejstlige vil komme til at sidde nøgne.

I kap. 18 foregår nu denne tilintetgørelse, og al denne store, herlige pragt begynder nu at gå til grunde, og det tager ende med de mægtige, som har plyndret stiftelser og røvet godser. For også

Rom har måttet blive plyndret og stormet af sine egne beskyttere til begyndelse på den endelige omstyrtelse.

De stopper endnu ikke, men søger at trøste sig, ruste sig og værge sig; og, som han siger i kap. 19, da de ikke kan udrette mere ved skrift og bøger, og padderne har udkvækket, så begynder de nu for alvor, at ville udføre det med magt og samle konger og fyrster til strid. Men de støder sig; for ham på den hvide hest, han, som hedder Guds ord, han vinder, indtil de begge, dyret og profeten, bliver grebet og kastet i helvede.

Idet nu alt dette går for sig, kommer i kap. 20 også hertil den sidste drik, Gog og Magog, tyrken, jøderne, som satan fører med sig, han, som var fanget i tusind år og blev løsladt igen efter tusind år. Men også de skal snart blive kastet med ham i ildsøen. For vi antager, at dette billede, som et særligt frem for de forrige, er fremstillet for tyrkernes skyld, at *de tusind års begyndelse er at regne fra den tid, denne bog er skrevet, og at Djævelen også på samme tid er bundet*. Dog kan denne regning ikke tages så nøje på ethvert minut. Efter tyrken følger nu snart den yderste dom ved slutningen af dette kapitel, som også Daniel 7 viser.

Til sidst i kap. 21 bliver den endelige trøst afmalet, at den hellige by skal blive sat i fuldkommen stand og som en brud føres til det evige bryllup, at Kristus alene skal være herre og alle ugudelige fordømmes og fare med Djævelen i helvede.

Med denne udlægning kan vi bringe os denne bog til nytte og bruge den ret. For det første *til trøst*, idet vi véd, hvordan ingen magt eller løgn, ingen visdom eller hellighed, ingen trængsel eller lidelse ville undertrykke kristenheden, men at den endelig skal beholde sejr og få overhånd. For det andet *til advarsel* mod den store, farlige, mangfoldige forargelse, som foregår i kristenheden. For fordi et så mægtigt vælde og et sådant skin skal kæmpe mod kristenheden, og denne, uden nogen som helst ydre skikkelse, skal være skjult under så mange trængsler og skrøbeligheder, er *det umuligt for fornuften og naturen at erkende kristenheden.* Den henfalder til forargelse over den, kalder det den kristne kirke, som er den kristne kirkes arrigste fjende, og kalder på den anden side dem fordømte kættere, som er den rette kristne kirke; som hidtil under pavedømmet, Muhammed, og som det er sket hos alle kættere. De mister altså denne artikel: Jeg tror på en hellig, kristen kirke.

Således gør også nogle selvkloge nu, idet de ser kætteri, tvedragt og mange slags skrøbeligheder, at der nemlig er mange falske, mange løse kristne. Da dømmer de straks og frit: Der findes ingen kristne der. For de har hørt, at kristne skulle være et helligt, fredsommeligt, endrægtigt, venligt, dydigt folk; derfor mener de, at der ikke skal findes nogen forargelse, noget kætteri, nogen skrøbelighed, men alene fred og dyder hos dem.

De skulle læse denne bog og lære at se kristenheden med andre øjne end fornuftens. For denne bog, mener jeg, viser nok af gruelige, uhyre dyr, afskyelige, fjendtlige engle, vilde og

skrækkelige plager. Jeg vil ikke tale om andre store skrøbeligheder og mangler, som dog stedse har været i kristenheden og blandt kristne, så at rigtignok al fornuft har måttet tabe kristenheden af syne under et sådant væsen. Vi ser her klart, hvilke grusomme forargelser og brøst, der har været for vore tider, da man dog mente, at kristenheden stod sig bedst, så at vor tid vel er at regne som et gyldentår, mod disse tider. Mener du ikke, at hedningerne har forarget sig derover og holdt de kristne for modvillige, løse, stridslystne folk?

Dette stykke: ”Jeg tror en hellig kristelig kirke”, er lige såvel en trosartikel, som de andre. Derfor kan ingen fornuft erkende den, om den end satte alle briller på. Djævelen kan godt tildække den med forargelser og sekter, så du støder dig derpå. Sådan kan Gud også skjule den med skrøbeligheder og alle slags mangler, så at du derover må blive til en dåre og fælde en falsk dom derom. *Den vil ikke ses, men tros.* Men troen er en overbevisning om det, som ikke ses, Hebr 11, 1. Og de kristne synger med sin herre den sang: Salig er den, som ikke forarges på mig. *En kristen er også skjult for sig selv*, så at han ikke ser sine egne dyder, men blot ser udyder og vanhelligelse hos sig. Og du, tåbelige selvkloge, vil se kristenheden med din blinde fornuft og dine urene øjne!

Kort sagt, vor hellighed er i Himlen, hvor Kristus er, og ikke i verden for alles øjne ligesom varer på et marked. Lad derfor forargelser, sekter, kætteri og skrøbeligheder være der og frembringe hvad de kan. Når kun evangeliets ord bliver rent hos os,

og vi holder det højt og i ære, så skal vi ikke tvivle på, at Kristus er hos os og med os, om det end går nok så dårligt til. Således som vi ser i denne bog, at Kristus gennem og over alle plager, dyr og onde engle endnu er hos os med sine hellige og til sidst får overhånd.

Ekstra fortaler – andre steder fra

(Her bringes Luthers fortaler fra forskellige særudgaver af de enkelte bibelske skrifter).

Fortale til Salmerne (1525)

Det hebraiske sprog er så rigt, at intet andet sprog virkelig kan nå op til det. Således har det mange ord for synge, love, prise, ære, glæde, bedrøve, osv., hvor vi næppe nok har ét. Og særlig i ting, som angår Gud og det hellige er dette sprog så rigt på udtryk, at det vel har ti ord til at betegne Gud, hvor vi kun har det ene: Gud; *så det kan med fuld ret kaldes et helligt sprog.*

Derfor kan heller ingen oversættelse udtrykke sagen så ligefremt som ordene lyder på hebraisk, uden at bruge forblommede ord, det man kalder figuras2; deri overtræffer det også alle andre tungemål.

For at Salmerne på visse steder kan blive så meget tydeligere, vil jeg dog her forklare nogle enkelte ord nærmere.

I Salmerne, og nu og da også andre steder, møder vi ofte disse to ord sammen: barmhjertighed og sandhed - ord som af nogle bliver helt meningsløst fordrejet - dem har jeg oversat således: miskundhed og trofasthed3, og det betyder egentlig hvad vi på godt tysk ville kalde liebe und treu, kærlighed og trofasthed - som når vi siger: han har vist mig kærlighed og trofasthed, men jeg har ikke turdet oversætte det så frit. For ordet *kesed* 4, som andre oversætter ved barmhjertighed, og jeg ved miskundhed5,

betyder egentlig det at man viser nogen hengivenhed6, kærlighed og velgerning; som Kristus selv, Matt127, tyder Hoseas' ord: til barmhjertighed har jeg lyst og ikke til offer8, det er: jeg vil, at man skal vise hengivenhed, kærlighed og velgerning hellere end at ofre i templet. Og på samme måde betyder sandhed: tro, troskab, trofasthed, det at man tør forlade sig på én, søge tilflugt hos ham, stole på, at han holder både hvad han har lovet med ord, og hvad man tillidsfuldt venter sig af ham.

Således lader Gud overalt i Skriften sige, til sin ros, over for os, at han er barmhjertig og trofast, det er, at han viser kærlighed og trofasthed, venskab og velgerning; og at vi trøstigt kan forlade os på ham, han holder og han gør trofast det, man tillids 10 25 fuldt venter sig af ham. Denne »trofasthed og sandhed« hedder på hebraisk *emet*; af det kommer ordet emuna10, som Paulus selv i Rom 1 oversætter det ord fra Habakkuk 12: den retfærdige lever ved sin tro. Og i Salmerne siges ofte til Gud: din tro, eller: i din tro. For det er ham, der giver en sådan tro, som bygger på hans trofasthed14. *De to ord: sandhed og tro, er derfor på hebraisk næsten det samme* og kan stå i hinandens sted - som vi jo også på tysk siger: den som er sanddru og tro, er tillidsfuld; og omvendt: den som er mistroisk, regner man for svigefuld og utroværdig.

Dernæst kommer de to ord ret (rettergang) og retfærdighed, som vi heller ikke har let ved at gengive. For det lille ord ret betyder, når det står alene, nærmest et dommerembede - som i Salme 7 16. Rejs den ret du har påbudt. Og »dømme« betyder:

regere. Og sommetider betyder det: Guds bud, som f. eks. i Sl 119: Lær mig din ret, dine vedtægter17. Endvidere er sædvane eller sædvaneret, som 2 Mos 20: Han skal gøre med hende efter datterens ret, det er: efter datterretten eller som man plejer at handle over for en datter. Men når ordet ret står ved siden af ordet retfærdighed, så betyder det den ene halvdel af dommergerningen, nemlig *domfældelsen*, ved hvilken det ugudelige og ulovlige bliver dømt, stemplet og straffet; og »retfærdighed« er den anden, den ved hvilken *skyldfriheden* bliver skærmet, opretholdt og fremmet. Alt dette ville jeg gerne have udtrykt således: ret og redelig - som når man siger: han har vundet sagen ret og redeligt. *Men jeg turde ikke gå så langt bort fra ordlyden*.

Når du nu i Salmerne, eller hvor som helst, træffer et sted som taler, ikke simpelt hen om ret og retfærdighed, men om Guds ret og retfærdighed; eller hvor der tales til Gud: din ret og retfærdighed - *så må du ved retfærdighed forstå troen*; og ved ret: den gamle Adams tilintetgørelse. For begge dele gør Gud ved sit ord: han domfælder, fordømmer, straffer og dræber, hvad der er kød og blod, men gør ånden retfærdig og uskyldig ved troen.

Dette er da, hvad Guds »ret« og »retfærdighed« betyder: Ret og dom øver han ved sin lovs ord, Rom 7, 11: Loven dræber. Retfærdigheden ved evangeliets ord, som ånden modtager ved troen, Rom 1, 17.

Hvordan kødet må dræbes ved tålmod og andre ting, vil med tiden blive klart og tydeligt gennem selve læsningen efterhånden som man får mere øvelse.

Hvordan man med nytte kan læse Salmerne. 1525

(Nachwort zum Psalter von 1525. WA DB 10 I, 588)

Salmerne har den fordel frem for andre bøger i Den Hellige Skrift, at de ikke alene lærer os alle slags gode ting, og fremstiller eksempler derpå, men de viser og antyder på det nøjagtigste med udvalgte ord, hvordan man skal holde og opfylde Guds bud. Det vil sige, hvordan hjertet skal være skikket, for at det kan have en ret tro, og hvordan en god samvittighed står sig med Gud i alle tilfælde, hvordan den må trøstes og holdes ved godt mod. Kort sagt: Salmerne er en ret skole, hvori man lærer, øver og styrker troen på Gud til en god samvittighed.

Derfor ser du også, at der næsten ikke er én Salme, som ikke priser Guds trofasthed, sandhed, ord og retfærdighed, og således derved øver samvittigheden i tro til Gud, *så at man kan begribe, at det at opfylde Guds bud, består i oprigtig tro, i trøstefuld tillid til hans nåde og i en glædelig forvisning om hans barmhjertighed.* Et sådant hjerte, som i Gud er ved godt mod, gør dette, det vil sige, at det *frit og med lyst gør og finder sig i alt, hvad der er Guds vilje.*

Men desuden ser du også korset næsten i alle Salmer. Deri er en jammer og klage over forfølgere, en bebrejdelse og straf over de ugudelige. For den, som skal leve i troen, må lide meget i det ydre for Guds skyld, og lade den gamle Adam dødes. Begge stykker komme således rigelig og mægtig til udøvelse i hele Salmerne. Det ene stykke, hvordan ånden lever, kæmper, virker og

tiltager i troen ved Guds ord og sandhed. Det andet stykke, hvordan kødet lider, dødes, undertvinges og aftager. Således går troen i døden og lever dog.

Den, som nu vil læse rettelig og forstå Salmerne, skal give agt på disse to stykker deri, så vil han finde, hvilken sød og dejlig lille bog det er, og vil deri lære al slags lærdom, trøst, styrke, glæde og lyksalighed, som hans hjerte måtte ønske.

Fortale til Salmerne (1531-1533)

Nåde og fred i Kristus til alle fromme kristne. Vi har nu ved påsketid 1531 atter gennemset vor tyske Salmebog og forbedret den for sidste gang; derved tænker vi så at lade det blive.

Hvordan nu denne Salmebog vil behage de herrer bedrevidende, bekymrer vi os ikke om. Men da der nu i vor tid, og måske endnu mere i fremtiden, kunne findes folk - folk med gode og fromme hjerter, måske også kyndige i det hebraiske sprog, men dog uøvede i tolkning og oversættelse - som kunne tage anstød og forarges over, at *vi på mange steder oversætter så frit, undertiden også har fulgt en anden forståelse end den jødernes rabbinere og grammatikere lærer*, så vil vi her pege på nogle grunde dertil, og med nogle eksempler forklare, hvorledes det ikke er af sproglig uforstand eller (på grund) af ukendskab til rabbinernes forklaringer, men med vidende og vilje at vi har tolket og oversat som vi har.

F.eks. har vi i den 58. Salme tolket det 9. vers således: før jeres torne bliver modne på tornebusken, vil en vrede rive dem friske bort, etc. Vi véd nok, at de jødiske rabbinere læser og tyder anderledes og gør gryder af ordet sir, og ild af ordet vrede, så at meningen skal være: før jeres gryder mærker tornene, og kødet deri endnu er råt, vil vreden, nemlig ilden, have brændt dem op; det er: når de ugudelige raser, er de at ligne ved de torne, som man lægger under gryderne, og som skal gøre kødet mørt (dvs. Ødelægge de fromme); men de brænder sig selv op, før dette kød bliver mørt.

Meningen i dette er god nok; den er også vor; men vi når til den ad en anden vej, og gengiver den således: før tornene bliver modne, eller er for virkelige torne at regne, så kommer vreden, dvs. øksen, og hugger dem om, mens de endnu er grønne og bløde. Således er de gudløse med deres rasen ligesom unge torne på busken; de vokser frem og truer med at stikke; men en bonde kommer med sin økse, før de er modne og hårde nok til at stikke; han kommer over dem som et uvejr og hugger dem ned. For vel lader Gud de gudløse rase, men de får ikke lov til at føre deres trusler og rasen igennem; han føjer det således, at de må gå til grunde, før de når deres mål - som det er gået Saul, Absalon, farao og alle tyranner.

Salme 68, 30 har vi oversat således: de der har lyst til penge, etc. Vi véd nok, at rabbinerne tyder ordet »raze« anderledes, på grund af punktet dages - og dog er vi, hvad selve meningen angår, omtrent enige: Salmen beder om, at Gud vil tale hårdt Imod og værge de fromme mod »dyret i rørene« som har lyst til penge, dvs. Som løber om og gør alt, hvad der strider imod Guds ord, for penges skyld.

Hvem disse dyr er, siger Salmen selv: flokken af okser og deres kalve; det vil sige: det er de fede, rige bander af fornemme pralhanse, der »græsser« i landet, som okser i gode enge og højt græs; og de har meget påhæng, som okserne har mange køer og kalve om sig, der græsser sammen men dem. Sådanne tyranner (og særlig sigter Salmen til præsterne i det jødiske folk) de strider og stræber kun for pengenes skyld, imod Guds ord; deres

bekymring er, at hvis Guds ord får fremgang, så er det forbi med deres rigdom og herlighed.

Det er det vi mener, når vi oversætter således: de der træder ned for penges skyld; og rabbinerne således: det som løber med nedtræderne for penges skyld, altså: sådanne dyr er medløbere hos de tyranner, som træder de fromme ned for pengenes skyld.

Dette stykke, fra Salme 68, 30 »De der har lyst til penge« etc. Har mine herrer bogtrykkere udeladt i den sidste Salmeudgave, skønt vi havde skrevet det med megen omhu og efter mange drøftelser. Man kan ikke være omhyggelig nok på et trykkeri.

Salme 63, 57 har vi tidligere fulgt ordlyden og oversat: lad min sjæl blive fyldt som med flomme og fedt, for at min mund kan lovprise med glade læber. Men da ingen tysker forstår sådan tale, har vi ladet de hebraiske ord fare (flomme og fedt, hvormed de betegner: glæde; ligesom et sundt fedt dyr er glad, og et glad dyr bliver fedt, men et forknyt dyr tager af og bliver magert og et magert dyr er forknyt) og i stedet brugt klare tyske ord, således: det var mit hjertes fryd og glæde, når jeg skulle lovprise dig med jublende mund. Det er dog Davids mening, da han måtte blive uden for byen og flygte for Saul, så han ikke kunne være med ved gudstjenesten eller høre det glædelige gudsord, som trøster alle bedrøvede hjerter.

Salme 65, 8, hvor vi tidligere har oversat således: du gør dem glade, der går ud, både tidligt og sent, - dér har vi nu gjort det klarere, således: alt hvad der lever og rører sig giver du glæde,

ved morgengry som ved aftenstid. Det betyder: det er din nåde, at alle skabninger, både mennesker og kvæg, om morgenen tidligt står op i velsignet fred, og glad går ud, hver til sin næring og til sit arbejde, fuglene synger, kvæget bøger, karl og pige går i marken med en liden sang; og om aftenen vender alle atter hjem med bøgen og med sang. Altså: Salmen priser Gud for fred og gode tider; for hvor der er fred og gode tider, dér synger alt, og lifligt står bjerg og dal. En sådan glæde er en stor velsignelse og en stor Guds gave; for i krigs tid og ond tid kan ingen give og ingen eje en sådan glæde. *Om vi nu på sådanne og lignende steder undertiden afviger fra grammatikerne og rabbinerne, skal ingen undre sig; for vi overholder den regel: hvor ordene tåler det og giver en bedre forståelse, dér har vi ikke ladet os tvinge af rabbinernes kunstlede ordregler til en anden eller ringere forståelse; enhver skole mester ved jo dog, og lærer sine disciple, at ikke meningen skal tjene ordene, men ordene skal tjene og følge meningen.* Således véd også vi - og Paulus lærer os det i 2 kor 39 - at Moses' ansigt er tilhyllet for jøderne, så at de kun dårligt og sjældent træffer Skriftens mening, særlig da hos profeterne; ligesom når de på dette sted tyder »de glade udgående tidligt og sent« om solen der står op om morgenen, og stjernerne om aftenen. Den forståelse kan jo være god nok på sit sted; men her huer den os ikke.

Og for at gå tilbage til Salme 68: her er vi ofte gået dristigt til værks, *har fulgt meningen og ladet ordene fare*; det vil sikkert mange kloge hoveder tage os ordentlig i skole for, og måske også

en del fromme mennesker tage anstød af. Men hvorfor skal man da uden nødvendighed holde sig så stift og strengt til en ordlyd, som man dog ikke kan få mening i? *Den der vil tale tysk, skal ikke føje sine ord efter det hebraiske*; men når han først har forstået den hebraiske mand, så skal han samle sig om meningen, og tænke: kære, hvordan taler nu den tyske mand i et sådant tilfælde? Og når han så har fundet de tyske ord, som passer her, så skal han lade de hebraiske ord fare, og *sige meningen frit ud på, så godt et tysk han kan*. Som nu her, i det 13. vers: vi kunne også godt, stift efter det hebraiske, have oversat således: når I vil komme til at ligge mellem mærkerne, da er duernes vinger overdragne med sølv og deres fjedervinger med guld, etc. Men hvilken tysker forstår det? Men når nu det nærmest foregående vers synger om konger der kriges, og husfruer der deler bytte, så må meningen af dette vers være denne, at disse konger har i felten en skøn, veludrustet og strålende hær, der i afstand er at se til som en due, hvis fjedre skinner sølverne hvidt og gyldenrødt. Disse konger er apostlene, som fjernt og nær i verden stråler herligt ved Helligåndens mangfoldige gaver og underfulde gerninger, og som drager til felts mod djævelen og fratager ham mange folk og giver dem til husfruerne, dvs. kirkerne, for at de skal styre, lede og oplære dem. Og derefter, i det vers, havde vi også godt med rabbinerne kunnet oversætte således: Guds bjerg er et bjerg Basan, eller et fedt bjerg (som vi også tidligere har oversat det); men smukkere og klarere er det at sige: et frodigt bjerg; det betyder: i kristenheden, som er Guds bjerg, sker der altid meget

godt, og træerne er frugtbare, dvs. De kristne gør store og underfulde gerninger. For »Guds ord vender ikke tomt tilbage«, og et godt træ bærer gode frugter. Også på tysk kalder vi jo et godt og frugtbart land et fedt land, en smørfed egn - ikke fordi den er smurt med smør eller driver af fedt.

Det følgende: et bakket bjerg, et fedt bjerg, har vi nu over sat: et stort bjerg; eftersom meningen jo er, at ligesom et storbjerg er navnet på et landskab, hvor mange høje og højdedrag er hobede sammen, det ene stadig højere end det andet, lige til den øverste tinde - således er kirken sammensat: én hellig og små kredse af hellige slutter sig sammen med andre; én lille kreds eller én kristen har fået større gaver, og udvirker mere end andre; som Paulus siger 1. Kor. 12, 14 at i kirken må der være forskelle, i gerninger, gaver og embeder; og i kap. Hedder det: altid er én stjerne forskellig i glans fra en anden. Men at rabbinerne her tvistes om ordet gabnunim, som nogle gør til pukler på ryggen og andre til bryn over øjet, det lader vi dem om; vi har hverken kunnet eller villet oversætte med sådanne ord; så havde vi jo også i 16. vers måttet oversætte det samme ord, gabnunim, således: hvorfor hopper i, puklede eller brynede bjerge? Men hvem ville have kaldt det tysk tale? Men da Salmen taler om verdensmagt, visdom, hellighed, særlig jødernes, så i laster han dem hårdt, fordi de sætter sig imod gudsbjerget og trodser på, at de er store, mægtige og mange, og vil hævde deres magt, hellighed og visdom mod Guds bjerg, skønt Gud dog ikke bor hos dem, som de

mener, men på dette bjerg, som de stolt foragter og kalder djævelens bjerg og lutter kætterbjerge.

Og omvendt har vi undertiden oversat ganske efter ordlyden, skønt vi kunne have gengivet ordene anderledes og tydeligere; det har vi gjort, fordi der ligger vægt netop på ordene selv. Som nu her, i det 18. vers: Du er opfaret til det høje, og har fanget fængslet. Her havde det ganske vist været godt tysk at sige: du har udløst de fangne. Men det er for svagt, giver ikke den fine, rige tanke, som ligger i det hebraiske: du har fanget fængslet. Dermed er udtrykt, ikke dette alene, at Kristus har givet de fangne fri, 18 men også, at han har bortført og tilfangetaget fængslet, således at det aldrig nogen sinde mere kan eller skal holde os fangne - er altså udtryk for en evig frelse. Sådan holder også Paulus af at tale; som når han siger: Jeg er ved loven død for loven; eller: Kristus har ved synden dømt synden, eller: ved Kristus er døden dødet. Det er de fængsler, som Kristus har taget til fange og har bortført: døden kan ikke mere holde os fast, synden ikke mere pålægge os skyld, loven ikke mere anklage vor samvittighed - denne rige, herlige, trøstefulde lære, som Paulus alle vegne så kraftigt fører frem. Derfor må vi, for at holde en sådan lære i hævd, og til trøst for vor samvittighed, bevare sådanne ord, vænne os til dem, og således give rum for det hebraiske sprog, hvor det kan udtrykke sagen bedre end vort tyske kan.

Således har vi i Salme 91, 5 og 6 ladet det hebraiske udtryk stå: at du ikke måtte forfærdes for nattens rædsler, for pilene der flyver om dagen, for farsot der kommer snigende i mørket, for

smitsot der fordærver ved højlys dag. Disse fire plager eller ulykker, som en retfærdig må lide for Guds skyld, kunne man vel tyde på forskellig vis; for det er dunkel tale, udtrykt i gådefulde ord. *Derfor har vi villet, at der skulle være lejlighed for enhver til at forstå disse ord efter sin ånds gaver og mål; ellers havde vi vel oversat dem sådan, at det kunne ses, at også vi har forstand.*

Nemlig således: det første onde, som den retfærdige må lide, er nattens frygt, det er: trusler, had, nid og legemsskade; for *Guds ord kalder altid fare og fjendskab frem.* Denne art af fjendskab hedder her i Salmen: nattens frygt.

Det andet onde er pilene der flyver om dagen, det er: den åbenlyse bespottelse, modsigelse, skældsord, smæden, forbanden, fordømmen; som nu de pavelige buller, kejserlige edikter, forbud fra fyrster og herrer, sofisternes prædiken og bøger, sekterernes skrifter.

Det tredje er farsot eller feber, der kommer snigende i mørket, der er: de hemmelige rænker, kneb, anslag, kunstgreb, aftaler som modstanderne drøfter og enes om i deres kamre og kroge, og som går ud på at undertrykke Guds ord og udrydde de retfærdige, men det skal ingen hverken mærke eller forstå.

Det fjerde er smitsot og pestilens, som fordærver ved højlys dag; det er den åbenlyse forfølgelse i handling: henrettelse, drukning, kvælning, brænden, ejendomsberøvelse osv., alt det hvormed de åbenlyst vil udrydde ordet og ødelægge alt i bund og grund.

Dette er min forståelse af dette sted, skønt jeg godt véd, at Bernhard har en anden, som jeg lader stå ved sit værd, om end han efter mit skøn taler alt for munkeagtigt; det er for ringe til de kristne eller den kristne kirke, *hvor det mere er ordet og troen, der anfægtes, end livet og gerningerne.* Andre vil måske tyde ordene anderledes, og de må jo så beholde deres forståelse. Vor forståelse er jo også god, om den ikke må være den bedste; vi ser og erfarer jo daglig, at det er på disse fire måder Guds ord angribes. Derfor siger Helligånden, vor tro til trøst, at den ikke skal frygte alt dette, om den end må bære det alt sammen.

I den samme Salme har vi i det 9. vers forandret pronominet »mea« til »tua« og ombyttet ordet »mit« med »dit«, fordi meningen er dunkel, hvis man siger: herren er min tilflugt, når der » dog hele Salmen igennem er brugt tiltaleform - herren taler til en anden, eller om en anden; som i det selvsamme vers: den højeste er din fortrøstning - og den jævne tyske mand ikke ret vel mærker talens pludselige personskifte. Derfor har vi villet gengive meningen klart og tydeligt, *fordi man ikke på tysk er så vant til at tale på denne måde, som man er det på hebraisk,* hvor det ofte hænder, at én snart siger du og snart han, skønt han taler med selvsamme person; det véd hebræeren. På lignende måde har vi også oversat en del andre steder. *Måske det ikke vil behage mester selvklog, der ikke spørger efter, om en tysker nu også kan forstå teksten, men som stift og nøjagtigt vil holde fast ved ordene, så at ingen kan forstå dem; men det anfægter os ikke; vi*

har intet taget bort af meningen, men gengivet den med tydelige ord.

Således også Salme 92 om de end bliver gamle, dog vil de blomstre og være frodige og friske. Vi véd meget vel, at ordret står der: de vil endnu blomstre i de grå hår, være fede og grønne. Men hvad skal det sige? Salmen har sammenlignet de retfærdige med træer, med palmetræer og cedre. Men træer har ikke gråt hår, og de er heller ikke fede - når en tysker siger fed, så tænker han på ister og flomme og en mæsket bug. Men profeten vil sige: de retfærdige er som de træer, der bliver ved at være friske, blomstre og bære frugt, også når de er gamle. Evigt bliver de, for Guds ord bliver evigt - det ord som de lærer og nærer sig ved. Som i Salme 1: Dets blade visner ikke. De ret færdige tager netop bestandig til, både i ord og i liv; men alle andre træer »aftager« til sidst, når de bliver gamle - særlig sektererne, som Gud ikke har plantet; som Kristus siger: enhver plantning, som min fader ikke har plantet, skal ryddes ud.

Eller i Salme 118, 27: Vi vidste overmåde vel, at de jødiske rabbinere læser: bind påskelammet med reb indtil alterets horn, hvor vi på tysk siger: smyk festen med maj løv. Af ordet »kag«, som egentlig betyder en fest eller en festdag, gør de på eget eventyr et påskelam; og selv om det også kunne påvises, at det andre steder betyder hvad de foregiver, så vil de dog aldrig kunne bevise, at det betyder noget sådant her. Hvor står det skrevet, at jøderne skulle føre påskelammet til alteret og binde det der med reb - påskelammet, som hver enkelt skulle stege hjemme i sit

eget hus og spise sammen med sine husfæller, sådan som de gør den dag i dag, skønt de ikke har noget alter. Da denne oversættelse altså er en jødisk og falsk forståelse af teksten, og *da vi véd, at denne Salme handler om Kristus og hans rige,* og at ordene i dette vers efter almindelig sprogbrug har denne betydning: bind festen med maj løv, så har vi udtrykt det tydeligere således: smyk festen med maj løv (den åndelige løvfest eller løvsalsfest, hvis forbillede er jødernes løvfest) indtil alterets horn. Med ordet alter siger Salmen, at festen skal være en åndelig løvfest, og derfor skal der være et alter. Ved jødernes løvfest skulle der intet alter være; et alter var der kun i Jerusalem. *Derfor er Salmens mening, at i Kristi tidsalder skal al fest være en daglig fest, hvor man glad i troen skal prædike og dermed bringe Gud et takoffer.* At »smykke festen med maj løv til alteret«, det er: at være glad i ordet og troen, og således love og prise Gud i Kristus, som er vort alter.

Ligeså i det 12. vers, hvor vi oversætter således: de slukker som (man slukker) en ild i torne, mens rabbinerne oversætter: de slukkes eller dæmpes som en ild i torne, og meningen skulle være: de ugudelige forfølgere er som det tornekvas, der er antændt under en gryde; det gnistrer og blusser forskrækkeligt, men før kødet i gryden er mørt, er tornene udbrændt og udslukt, og kødet dog stadig råt; således går forfølgerne til grunde, før de har fået udryddet de retfærdige. Således lader rabbinerne alle vegne hvor de kan, skriftordene sigte på deres gryder og ofre - de bygger jo deres hellighed mest på sådanne ofre og gerninger. Men, i

teksten følger disse ord: i herrens navn vil jeg hugge dem ned (det samme ord som også står i de to foregående vers), og med det ord er det sagt, hvorledes de ugudelige skal gå til grunde; derfor holder vi fast ved den mening som vor tekst giver: den udtrykker modstandernes ville rasen mod de retfærdige. Ligesom Salmen, i samme vers, sammenligner dem med vrede bier, således (sammenligner den dem) også her med dem der løber til og slukker, når et krat eller en skov brænder, hvilket også den hebraiske grammatik siger, hvor de ikke uden grund tilføjer deres vokaltegn. Og når tornene er opbrændt og udslukte, hvordan skal det rime sig med, at man vil hugge dem ned i herrens navn? Skal man da hugge i asken? Skal man først ombringe de ugudelige, når de ikke er til mere?

Men hvad nytte er det til, sådan at aflægge regnskab for hvert et ord. Vi har så vist ikke sparet hverken flid eller møje. Den, der kan gøre det bedre, ham er det vel undt; men jeg tænker, at vil han ikke bruge vor Salmebog til det, så skal han nok oversætte Salmerne sådan, at der ikke bliver meget tilbage i dem hverken af tysk eller hebraisk. Det vil du kunne mærke, når du sammenligner vor Salmebog med hans: så vil du enten finde hans egen kunst, eller ord som han har stjålet fra os.

Det er en skammelig og fortrædelig mand, den mester selvklog: kan han finde et lille ord, hvor vi har begået en fejl (hvem vil være så anmassende, at han ikke vil indrømme, at han kan have taget fejl i et og andet ord; man er jo dog ikke Kristus og Helligånden selv) - så er han mester og lux mundi selv om han

godt véd, at vi har tydet hele den øvrige Salmebog rigtigt, og han selv ikke kunne oversætte ét vers i den hele Salmebog på godt tysk. Skamskændere og calumniatores er de og bliver de. Hvor kan det dog være, at det kun er over for os man er så nøjeregnende, skønt jo dog den gamle Salmeoversættelse, også Hieronymus og mange andre, både på græsk og latin har gjort ganske anderledes mange fejl end vi? Kan de være så tålmodige og velvillige dér hvor de kan finde så mange brist, hvorfor er de da så giftige og ubarmhjertige her, hvor de dog finder så meget godt, som de ellers ingen steder har fundet? Men sådan er jo denne mester selvklog med sit forstemmende hovmod og grove misundelse. Fordi han ser, at han ikke selv kan udrette noget der duer, så vil han dog jagte sig ære og berømmelse til ved at dadle og skamskænde andres gode arbejde. Men, tiden vil bringe det for dagen; hvad Gud har plantet, skal nok bestå.

Sådan vil de sikkert også prøve deres kunst over for *den regel, som vi har hævdet: til tider at holde stift på ordlyden og til tider at gengive meningen.* Så vil de straks komme med deres spidsfindigheder og mundhuggeri: den regel har vi ikke fulgt på rette måde og på rette sted - og dog har de aldrig selv vidst det mindste af en sådan regel at sige. Men, sådan er de jo: hvad de hører, det kan de øjeblikkelig bedre end nogen anden.

Jeg ville nu ønske - siden deres lærdom er så høj og så dyb, og de sagtens gerne ville bevise deres kunst - at de ville tage sig på at give mig en god tysk oversættelse til det ene lille og temmelig almindelige ord »kan«. Halvtreds gylden til den, som kan

give mig en rammende og sikker oversættelse af det ord, brugbar gennem hele Skriften. Lad bare alle disse kloge hoveder skrabe deres kunst sammen, så skal de nok få at se, at det, selv at oversætte er en ganske anden kunst og et ganske anderledes arbejde end at dadle og hovmesterere en andens arbejde. *Den, der ikke vil bruge vort oversættelsesarbejde, kan jo lade det ligge; vi vil tjene vore dermed, og dem som synes om det.*

Dette må være nok om at oversætte.

Nu går vi til Salmerne selv og til indholdsangivelserne, for at vise jævne mennesker og dem, som kan mindre end os, *hvad hver enkelt Salme indeholder og sigter på*.

Man må da mærke sig, at der er *fem ting*, som hele Salmebogen handler om, og derfor deler vi den i fem dele.

For det først: nogle Salmer forudsiger, f.eks. om Kristus eller om kirken eller om de hellige, hvordan det skal gå dem, etc. Herhen hører alle de Salmer, som indeholder løfter og trusler, løfter til de fromme og trusler mod de ugudelige.

For det andet: nogle er læresalmer; de lærer os, hvad vi skal gøre eller undlade, efter Guds lov. Herhen hører alle de Salmer, som fordømmer menneskevedtægter og priser Guds ord.

For det tredje: nogle er trøstesalmer, som styrker og trøster de bedrøvede og lidende hellige, og omvendt taler hårde og forfærdende ord mod tyrannerne. Herhen hører alle de Salmer som trøster, formaner, tilskynder til tålmodighed, og taler hårdt til tyrannerne.

For det fjerde: nogle er bedesalmer, i hvilke man anråber Gud og beder til ham i al slags nød. Herhen hører alle de Salmer, i hvilke der klages og sørges og opløftes råb imod fjenderne.

For det femte: nogle er takkesalmer, hvori man lover og priser Gud for alle slags velgerninger og hjælp. Herhen hører alle de Salmer, der priser Gud for hans gerninger; det er de ypperste; det er for deres skyld Salmernes bog er skrevet, derfor hedder den også på hebraisk »Sefer Tehillim«, en lovprisningsbog eller takkebog.

Dog må du vide, at de enkelte Salmer ikke sådan ligefrem med alle deres vers kan henføres til en af disse fem grupper; sommetider findes både to, tre, ja til og med alle fem slags i én og samme Salme, således at man har alt, side om side, både forudsigelse, lære, trøst, bøn og tak. Man skal blot vide, at det er disse fem ting Salmerne handler om; for at man så meget lettere kan forstå Salmernes bog, finde sig til rette i den, og så meget bedre kan lære den - og huske den.

Noter

1. Teksten er hentet fra »summarien über die Psalmen und ursachen des dolmetschens« 1531-33. I dette skrift bringer Luther en ny, forbedret udgave af sin Salmeoversættelse. Samtidig forsyner han bogen med udførlige indholdsangivelser (»summarier«) og forsvarer sine frie oversættelsesmetoder. Skriftet påbegyndtes 1531, men blev først trykt 1533.

Fortale til Salmerne ”Der Psalter Neuburg 1545”

Rimeligvis skulle enhver kristen, som vil være andægtig og bede, lade Salmerne være sin daglige bønnebog, og det var også godt, at enhver kristen benyttede det således og blev så øvet deri, at han kunne det udenad ord for ord, og altid havde det i munden, så ofte det var nødvendigt at tale eller gøre noget, for at han deraf kunne bruge og anføre et udsagn som et ordsprog. For det er jo en sandhed, at alt hvad et andægtigt hjerte formår at bede og ønske, det finder man Salmer og ord til, så gode og yndige, at intet menneske, ja ikke alle mennesker tilsammen kunne udtænke en så god måde, så gode ord og sådan andagt. Desuden lærer og trøster Salmerne netop også i bønnen, og er således trukket gennem Fadervor, og Fadervor gennem det, så man såre let kan forstå, det ene af det andet; så herligt stemmer de overens.

Derfor skulle man ikke alene forbyde og forkaste de forrige bønnebøger, der næsten udelukkende indeholder ukristelig løgn og misbrug. Og det selv i de bedste bønner, hvori vor Herres lidelse indeholdes, men som ikke bruges til troen, men skammelig forvendes til timelig vinding og nytte. Men man skal også se til, at ingen nye bønnebøger igen indføres. For det begynder allerede at ske, at næsten enhver efter sin egen andagt vil forfatte bønner ved omskrivninger af Salmerne, og således se sit arbejde brugt og berømt i kirken og hos kristne. Som om Salmerne eller Fadervor var en slet og ringe ting. Og vil man her ikke have opsyn med og sætte en grænse for dette, vil Salmerne og Fadervor komme i den forrige foragt. Det kan vel være godt i begrænset omfang;

men Salmerne og Fadervor skal være bedre, ja det bedste. Den, som lærer at bede Salmerne ret, har lært at bede godt, langt over alle andre bønner, især da Salmerne nu ved Guds nåde er forståeligt oversat.

Jeg har hørt en fortælling om, hvordan en gudfrygtig kvinde havde Fadervor så kært, at hun bad det med tårer og inderlig andagt. Da ville en biskop af god mening gøre hendes andagt endnu bedre, fratog hende Fadervor og gav hende mange gode hjertelige bønner; men da tabte hun al andagt, og måtte lade disse bønner fare og igen gribe til Fadervor. Jeg holder også for, at enhver, som for alvor havde forsøgt sig lidt med Salmerne og Fadervor, snart skulle give slip på sådanne bønner og sige: Ak, det er ikke den saft, kraft, lidenskab og flamme, som jeg finder i Salmerne, det smager mig for koldt og for hårdt osv.

Vor kære herre, der har givet os Salmerne og Fadervor, og lært os at bede samme, han give os også den bønnens og nådens Ånd, så vi må bede med lyst og alvorlig tro, med styrke og uden ophør. For vi har brug for det og han har befalet os det, og vil også have det. Ham være lov, ære og tak i evighed, amen.

Fortale til profeten Jonas (1526)

(Denne fortale findes ikke i Luthers bibeloversættelse. Den er skrevet som indledning til en udlægning af profeten Jonas).

Nu har verdens fyrste sået sit ukrudt alle vegne, så hele Tyskland er blevet fyldt med sekterere og sværmere. Ved dem forfører djævelen ikke blot mange, men han giver også dem, der står fast, en mængde unyttigt arbejde, *for dermed at lokke dem bort fra deres arbejde med Skriften* og få dem i klammeri med ham. På denne lumske måde vil han til sidst kaste sig over dem og tage livet af dem, når det ikke længere er Skriften, de giver sig af med. Derfor er det hårdt tiltrængt, at vi holder skarpt øje med hans listige og slyngelagtige angreb og *ikke lader os lokke for langt ud i dette mundhuggeri, for at han ikke skal få narret os ud af vor borg og vort værn, og så overliste os.* For vi véd nok, siger Paulus, hvad han har i sinde. Og Peter siger: Han hviler ikke, men sniger sig omkring blandt os og »søger hvem han kan opsluge.«

Da der derfor nu da jeg en tid lang har udfordret og kæmpet med disse sværmere og sekterere så længe, at der nu også er kommet nye til, vil jeg vende tilbage til Skriften. For atter, så langt Gud vil give sin nåde dertil, at nære, styrke, trøste og ruste vore hjerter, for at vi ikke skal blive alt for trætte og efterladende under den daglige kamp, men *kvægede og styrkede ved Guds ord og Skriftens trøst, kan blive des friskere og modigere til at kæmpe videre.*

Dette gør jeg ikke alene for sværmernes og sekterernes skyld, med hvem djævelen angriber os fra højre side, men også for tyranniets skyld, hvormed han angriber os fra venstre. For de gale fyrster og biskopper raser og larmer, ophidsede af deres Gud, og har ligefrem i sinde at fordrive Gud og hans salvede og udrydde hans ord. De har allerede udgydt meget uskyldigt blod og haster af al magt med at udgyde mere, så at vi nok kan rose os af, at nu er kristenheden i sin rette gænge eftersom den bliver trængt så hårdt fra begge sider. Dertil bliver vi fra begge lejre så skammeligt lastet, skændet, forbandet og forhånet, som måske aldrig før, så jeg har på fornemmelsen, at djævelen nu anstrenger sig til det yderste. Fordi han aner, at dommen er nær, vil han nu til sidst opbyde al sin magt mod Kristus og hans ord.

Mod alt dette trænger vi atter og atter til trøst, så at vi ikke forfærdes derover, men uforsagt ler af deres larmen, deres trusler og udfordringer forvissede om, at de med alt dette netop på det allerkraftigste hjælper os til at åbne os vej til himlen, mens de selv i farten knækker halsen derpå, og snart ved Guds dom skal brændes til aske. Det drejer sig kun om et øjeblik, så vil sagen mellem os se helt anderledes ud. Så vil djævelen og hans gespenster, det er: ham og hans fyrster og biskopper, erfare, hvem det er, de nu håner, forjager og myrder.

Derfor har jeg taget mig for at udlægge denne hellige profet Jonas. Han passer så godt med disse ting. Han er et fortræffeligt og særlig trøsterigt eksempel på tro og står som *et stort, mægtigt og underfuldt tegn på Guds godhed mod hele verdenen*. For

hvem ville ikke af hjertet fatte tillid til Gud og med oprejst pande byde djævelen, verden og alle tyranner trods og stolt stole på Guds godhed, når han overvejer dette eksempel på, hvad Guds magt og nåde formår. At den så let holder Jonas i live midt i det dybe hav. Ja midt i havfiskens bug, frier ham ud, ikke fra én, men fra mange slags død, forladt som han er af alle mennesker, af alle skabninger, og bringer ham tilbage, som var det ham ingen møje, og *udfører dette blot med et ord*! Som ville han sige til os: Se dette gør jeg med et ord alene, hvad tror du da ikke, jeg kunne udrette med min ånd og min kraft? - Skønt dog intet menneskeligt hjerte kan fatte, at en gerning større end denne kunne ske. Derfor sætter også Kristus selv denne beretning så højt, og til denne Jonas viser han hen, frem for alle andre profeter, som sindbillede på sin død og opstandelse, idet han siger i Matt 12: Denne slægt skal intet tegn få uden profeten Jonas' tegn.

Endelig er han også en trøst for alle dem, der skal forkynde Guds ord. De skal ikke tvivle om, at evangeliet vil bære frugt, hvor ilde det end står til, og det slet ikke ser ud, som det skulle bringe ret megen frugt eller nytte. For her bliver én eneste mand, Jonas, sendt til den allermest mægtige konge og til det største rige, som dengang fandtes på jorden. Så når man betragter, hvad Jonas er i sammenligning med kongen, da ser det ligefrem latterligt og umuligt ud, at en så mægtig konge og så stort et rige skulle lade sig påvirke, forfærde og omvende ved ét eneste ringe og tilmed fremmed menneskes ord, og ved en prædiken som kongen ikke engang selv har hørt, men kun hørt rygte om. Så jeg må sige:

Ingen apostel eller profet, end ikke Kristus selv har med deres prædiken udrettet så store ting som Jonas. Det at Jonas med sin prædiken omvender Nineves by, er et lige så stort, ja større under end at han blev udfriet af havfiskens bug. *For ligesom havfisken på Guds befaling måtte udspy Jonas, således har også Jonas på Guds befaling udrevet byen Nineve af Djævelens, det er af syndens og dødens bug og svælg.* Skulle ikke en sådan konge sætte sin lid til sin store magt, og holde for en løgner denne enkelte mand, som end ikke hans egne hebræere ville lytte til - skammelig foragtet ligesom apostlene, ja som Kristus selv, af jordens konger og fyrster, Salme 28. Selv nu er der jo fyrster, biskopper og herrer, der i sammenligning med Nineves konge er de rene tiggere, og som dog stoler så fast på deres tiggerpose, at de ikke alene foragter Guds ord, men også forfølger det.

Derfor fører også Kristus i Matt 11 ninevitterne frem mod alle vantro og ordets foragtere og siger: »Mændene fra Nineve skal på dommens dag træde frem og fordømme denne slægt; for de omvendte sig ved Jonas' prædiken; og se, her er mere end Jonas.« Og det er kun ret og rimeligt. Det er jo dog et stort under, at ninevitterne så hurtigt omvendte sig ved en fremmed mands prædiken, ved hans blotte ord, uden nogen undergerning; men »denne slægt« omvendte sig end ikke ved deres egen frelsers ord, han der holdt så mange prædikener for dem og tilmed overøste dem med tegn og undergerninger. O, hvilken skam, blot at høre derom! Men hvilken skændsel om man nu også fik det at se! Men det hjælper ikke. De er og bliver forstokkede. Derfor lader vi

dem fare og henter trøst og gavn fra denne profet, så meget Gud vil unde os. Amen.

Fortalen til Galaterbrevet 1535

(fra den store Galaterbrevskommentar)

Hovedsagen i Paulus' brev til galaterne

Paulus vil med det brev grundfæste læren om troen, nåden og syndernes forladelse eller den kristne retfærdighed, så vi har en præcis beskrivelse af forskellen mellem den kristne retfærdighed og alle andre former for retfærdighed. Der er nemlig forskellige former for retfærdighed.

Tre slags retfærdighed.

Den første slags kaldes den borgerlige retfærdighed, en retfærdighed, som henhører under det offentlige styre, hvorefter land og folk skal regeres og dømmes, med hvilken kejseren, fyrster, filosofer og jurister har at gøre. Den anden kaldes den ceremonielle retfærdighed, hvorved man øver folk i den ydre gudstjeneste og opdrager dem til Guds åndelige rige. Denne læres ved menneskelige anordninger, som pavens og sådannes skulle være. Og denne lærer ingen så ret og uden fare som husfædre og skolemestre, af den grund, at de ikke lærer den, som om man derved kunne og skulle gøre fyldest for synden, forsone Gud og fortjene nåde, men bruger den alene som til ydre tugt og øvelse, hvorefter man endrægtig, smukt og ordentlig må holde og rette sig. Foruden disse er der lovens eller De Ti Buds retfærdighed, som Moses lærer. Den lærer vi også *efter* artiklen om troen.

Troens retfærdighed.

Foruden og over alle disse retfærdigheder er der troens eller den kristne retfærdighed, som omhyggeligt må holdes adskilt fra de førnævnte. Alle de førnævnte er nemlig fuldstændig anderledes end denne, både fordi de stammer fra kejserens, pavens eller Guds egen lov, og fordi de alle sammen beror på vore gerninger og kan udføres af os, enten det nu sker alene ved vore naturlige evner og kræfter (som de romerske teologer siger), eller også med Guds hjælp (for gerningernes retfærdighed er sandelig også Guds gaver, ligesom alt, hvad vi har).

Men denne troens retfærdighed, som er den højeste, tilregner Gud os på grund af Kristus, uden vore gerninger. Den er ikke hverken en borgerlig, religiøs eller den guddommelige lovs retfærdighed og den beror ikke på vore gerninger. Den er total anderledes. Den er helt og holdent en passiv retfærdighed, hvor de andre er aktive. Her virker og giver vi ikke Gud noget, men *modtager* tværtimod og lader en anden virke i os, nemlig Gud. Derfor så jeg gerne, at man kalder denne troens retfærdighed eller kristne retfærdighed for *en passiv retfærdighed.*

Denne retfærdighed er ganske vist en hemmelig og skjult ting, hvoraf verden intet ved eller forstår, ja, som selv de kristne har svært ved at begribe og aldrig tilstrækkeligt kan fatte. Derfor bør man også stedse lære om den og uden ophør øve sig vel deri. Og det er sikkert, at den som ikke har eller ikke straks griber til denne retfærdighed i sin samvittighedsnød, når han forskrækkes for Guds dom over sine synder, for ham er det aldeles ikke muligt

at kunne bestå og opholdes. For der er sandelig ellers ingen anden bestandig og fast trøst for elendige forfærdede samvittigheder end denne retfærdighed, som vor Herre Gud selv alene virker og udretter i os uden vore gerninger og hjælp.

Men så usselt, jammerligt og elendigt er det med os mennesker på jorden, at vi i sådan samvittighedsangst og dødsnød ikke kan se på noget andet, end kun alene på vore egne gerninger, værdighed, fortjeneste og sådanne ting, som loven lærer. Og fordi vi da her ikke kan finde andet end idel synd og skyld, så begynder vi straks at eftertænke vort liv, hvordan vi har ført og tilbragt det i den tid, der er gået. Hvorover da en stakkels synder i stor smerte og hjertekval må sukke, tænke ved sig selv og klage: Ak Gud! Min store jammer, hvor ilde har jeg ikke tilbragt mit liv, ve mig arme synder! Ak! At jeg dog endnu måtte leve nogen tid, hvor meget ville jeg da ikke forbedre mig og indrette mit liv godt! Og denne usalige ulykke er så dybt indgroet hos os i vore hjerter, at det ikke er muligt, at menneskelig fornuft, så længe den ser hen til sine egne gerningers retfærdighed, kan undslå sig for sådanne tanker, fatte Kristi retfærdighed og holde sig til den, men bliver kun hængende ved sine egne gerningers retfærdighed.

Når da Satan, som har så mange og store fordele mod den menneskelige natur, så mægtigt og hurtigt jager disse tanker ind i menneskets hjerte, så kan det aldrig slå fejl, at samvittigheden må blive jo længere jo mere forsagt og bange. For så længe man i sådan angst føler synden og har med den at bestille, formår

menneskets hjerte ikke at trøste sig selv, ingen nåde forvente, og den megen disputeren, Satan plejer at sætte i bevægelse over gerningerne, kan det ikke altid gendrive, langt mindre vise den helt bort fra sig. Det er en kunst, der sandelig overgår alle menneskelige kræfter og evner, tanker og forstand, ja endog Guds lov selv, og er den meget, meget for høj. For skønt Guds lov er den allerhøjeste kunst og herligste lærdom i hele verden, formår den dog ikke at trøste eller give en bedrøvet og beængstet samvittighed fred, ja, den gør den kun jo længere jo mere bedrøvet, indtil den omsider ganske og aldeles må fortvivle; for ved loven bliver synden kun jo længere jo større og mægtigere, som Paulus vidner i Rom 7, 13.

En fremmed, men iboende retfærdighed

En arm og bedrøvet samvittighed har da derfor ingen anden hjælp eller lægedom mod fortvivlelse og den evige død end at antage den nåde, som tilbydes på grund af Kristus. Det er Kristi retfærdighed eller troens retfærdighed, som Gud selv virker i os uden al vor egen gerning og medvirken. Den, der har den, kan frit og trøstig sige: Skønt jeg ikke er retfærdig ved mine egne gerninger, så vil jeg dog derfor ikke fortvivle, skønt det er sandt, og jeg bekender, at jeg rimeligvis og med rette også burde have denne retfærdighed. Selv om jeg havde og øvede den, så kunne jeg dog ikke forlade mig på den eller bestå og forblive for Guds dom dermed. Hvorfor jeg ganske og aldeles frasiger mig al den retfærdighed, jeg skal have af mine egne gerninger og ved loven

og holder mig alene til den retfærdighed, som Gud på grund af Kristus virker og udretter i mig, nemlig til nådens, barmhjertighedens og syndernes forladelses retfærdighed, og i én sum, til Kristi og Helligåndens retfærdighed. Den virker eller udretter vi ikke selv, men vi holder alene stille, og lader vor Herre Gud virke den i os. Vi har den ikke af os selv, men får den af Gud fader, som skænker os den på grund af Jesus Kristus, vor Herre. (Hebr 6, 7-8).

For ligesom jorden ikke selv kan skaffe sig nogen regn ved egne gerninger og kræfter, men må få den alene ovenfra som en himmelsk gave, Hebr 6, 7, således bliver denne retfærdighed på samme måde givet os ovenfra ned uden egen gerning eller fortjeneste. Så meget som nu det tørre og magre land af sig selv kan gøre og hjælpe til at få en frugtbar og nyttig regn, lige så meget, og ikke mere, kan vi arme mennesker med vore egne kræfter og gerninger gøre dertil, at vi får denne guddommelige, himmelske evige retfærdighed. Men vi modtager den da, når vor kære Herre Gud tilregner og skænker os den af nåde, efter sin uudsigelige milde godhed. Derfor er det også de kristnes højeste kunst og visdom, at [når loven anklager og forskrækker dem for syndens skyld, de da kun holder sig tæt til Kristus, som har betalt for synden, og] de aldeles intet ved hverken af loven eller gerninger, ikke heller af nogen slags retfærdighed ved deres egne gerninger. Ligesom det ellers uden for kristenheden er den allerhøjeste visdom, at man på det bedste kender lov, gerning og vore egne gerningers retfærdighed og stedse har dem for øje.

De kristnes frihed fra loven.

Derfor er det vel underligt og sælsomt, ja en aldeles uhørt sag i verden, at man vil foreskrive og lære de kristne, at de skal lære at glemme loven og slet ikke mere vide af den at sige, men leve, således for Gud, som om ingen lov var til. For hvis du ikke således ganske forglemmer loven, skiller dig af med den og tænker, at der kort og godt slet ingen lov er til, men idel nåde, så kan du ikke blive salig. For ved loven kommer hin syndens erkendelse osv. Rom 3.20,

Atter må man således drive på loven og gerningslæren i verden, som om der slet intet løfte eller nåde var til, og dette for de halsstarrige, hovmodige og ville folks skyld, hvilke man intet andet skal foreholde og stille for øjnene end loven, så de også må blive forfærdede og ydmygede. For netop derfor er loven givet, at den skal forskrække og døde de sikre og forstokkede og ret angribe den gamle Adam, til gavns plage og pine ham, og således skal begge dele, efter apostlens råd, nådens og vredens ord og prædiken rettelig uddeles 2 Tim 2, 2

Lovens og troens retfærdighed må ikke sammenblandes.

Derfor behøver man vel hertil én tro og klog lærer, der ved at drive på og bruge loven på den måde, at den ikke går videre end den bør, og som kan være tjenligt. For, hvis jeg ville prædike loven således for folk, som om de ved den kunne blive fromme og retfærdige for Gud, så havde jeg allerede gjort for meget deraf

og var gået over stregen og sammenblandede disse to slags retfærdighed, nemlig den retfærdighed, som kommer af loven og er mit eget værk, med den anden. Retfærdighed, som kommer af nåden uden loven, og uden alle mine gerninger og medvirken bliver givet og skænket mig af Gud for Kristi skyld. Jeg var derfor en aldeles for grov og uduelig lærer, som uden al forskel gjorde hundrede til tusinde og sammenblandede det ene i det andet.

Men når jeg foreholder den gamle Adam læren om loven og gerningerne, men prædiker løfter og nåden for det nye menneske, så deler jeg det ret. For kødet eller den gamle Adam. Loven og gerningerne hører sammen, ligesom Ånden eller det nye menneske, løfte og nåde også hører sammen. Derfor, når jeg mærker, at mennesket har plaget sig tilstrækkeligt med loven, lider nød derunder, martrer sig med sine synder og begærer nåde, da er det sandelig på høj tid. Og fornødent, at jeg tager loven med samt hans egne gerningers retfærdighed bort fra hans øjne og viser ham ved evangeliet den anden retfærdighed, som Gud tilbyder og skænker ham alene af nåde for sin søns skyld uden nogen hans egen gerning, fortjeneste eller medvirken: hvilken retfærdighed da byder Moses at vige med sin retfærdighed og foreholder det ved loven forskrækkede menneske løftet om Kristus, som den, der er kommet for sådanne elendige samvittigheders og arme synderes skyld. Så bliver da det arme menneske hjulpet vel op, at han får et ret trøstigt håb og en god tillid, er da siden ikke mere under loven, men under nåden. Men hvordan er han ikke mere

under loven? Svar: efter det nye menneske, hvem loven aldeles ikke angår mere, men som alene er afstraffet på Kristus, som også Paulus. Senere hen siger, at lov en varer indtil Kristus; når han kommer, da må Moses holde inde og vige med loven, omskærelse, offer, sabbat osv., og med ham alle profeterne.

Troens retfærdighed er for det nye menneske, loven for det gamle menneske.

Dette er nu vor teologi, hvori vi med besværlig flid lærer at adskille disse to slags retfærdigheder fra hinanden. Den ene, som grunder sig på vor egen gerning, den anden, som Gud selv frembringer og virker i os uden vor gerning, så man ikke uordentlig skal sammenblande, hvad der med behørig forskel er at lære om et ærbart, ydre levnet og troen, om gerninger og nåde, om verdsligt regimente og om åndelig gudstjeneste. For, skønt man, fordi det er nødvendigt, bør lære og drive på begge dele, så skal det dog alligevel være med behørig forskel, hvert stykke for sig, når og hvor det bør sig. For den kristne retfærdighed er alene for det nye menneske, men lovens retfærdighed for det gamle menneske, hvilket, fordi det er født af kød og blod, man må pålægge loven, ligesom et æsel dets læs og byrde, og slet ikke lade det bruge åndens og nådens frihed, indtil det ved troen på Kristus også har iført sig det nye menneske (hvilket dog ikke kan ske ganske fuldkomment i dette liv). Når dette er sket, da kan de også tilegne sig og bruge riget og gaverne, den uudsigelige store nåde.

Dette siger jeg derfor, så ingen skal tænke, at vi vil forkaste eller forbyde gode gerninger, som papisterne bebrejder os, og med usandhed giver os skyld for, da de dog ikke selv forstår, hverken hvad de selv taler eller, endnu meget mindre, hvad vi lærer. For de ved sandelig ikke at tale om andet end kun om lovens retfærdighed alene, og dog formaster de sig alligevel til at rette og dømme den lære, som er uendelig meget højere end loven, hvorover intet menneske på jorden kan dømme, med mindre han har Helligånden. Derfor kan det helle aldrig fejle, de må støde an og forarge sig derover; for de kan ikke komme til nogen højere erkendelse eller forstand end så meget, som loven lærer dem; derfor må alt, som er højere end loven| være dem højst forargeligt.

Men vi holder for og lærer således derom, som om der var to verdener, den ene himmelsk og den anden jordisk, i hvilke vi deler disse to slags retfærdighed, hvori enhver har sin egen plads. Lovens retfærdighed er en jordisk retfærdighed, som omgås med jordiske ting, og hvorved vi gør gode gerninger. Men ligesom jorden ingen frugt bærer, med mindre den får velsignelsen her oven fra, Hebr 6, 7, (for jorden kan sandelig ikke mestre, forny og regere Himlen, men må meget mere lade sig mestre, forny og regere fra Himlen, at den kan blive frugtbar og gøre, hvad Gud vil), således gør også vi meget efter loven, og dog er der intet gjort: opfylder meget, og den bliver dog uopfyldt, hvis vi ikke først er blevet retfærdiggjorte uden alle vore gerninger og fortje-

nester ved Kristi retfærdighed, hvilken slet ikke har noget at bestille med lovens retfærdighed, som er en jordisk ting, og hvad vi selv skal gøre. For hin er en himmelsk retfærdighed, hvilke vi ikke har af os selv og formår heller ikke at tilvejebringe den med vore gerninger, men som vi uden vore gerninger må modtage ovenfra, fra Himlen, nemlig ved troen, hvorved vi oprejses og ophøjes over alle love og gerninger. Ligesom vi nu, efter Paulus' ord i 1 Kor 15, 49, har håret den jordiske Adams billede, så skal vi og bære den himmelske Adams billede, hvilket er et nyt menneske i en ny verden, hvor der aldeles ingen lov er, ingen synd, ingen samvittighed, ingen død, men kun idel glæde, retfærdighed, nåde, fred, liv, salighed og herlighed.

Retfærdigheden modtages alene ved troen på Jesus Kristus.

Men om nogen ville sige: ej, gør eller virker du slet intet for at modtage sådan retfærdighed? Ham svarer jeg, at vi sandelig gør intet og slet intet dertil. For denne retfærdighed er intet andet og beror på intet andet end kun alene derpå, at vi intet gør, intet hører, intet ved, hverken af lov eller gerninger; men at vi alene kun ved og tror, at Kristus er gået til faderen og ses ikke mere, sidder ved faderens højre hånd i Himlen, ikke som en dommer, men sor1 den, der er blevet os visdom fra Gud, og retfærdighed, og helliggørelse, og forløsning, 1 Kor 1, 30. I en sum, at han er vor yppersteprræst, som taler og beder for os, hersker og regerer over os og i os ved sin nåde, så at man ingen synder ser, føler heller ingen angst eller bid i samvittigheden. For det er umuligt,

at denne himmelske retfærdighed skulle være besmittet med synder, fordi den ikke har nogen lov. Men hvor der ikke er lov, der er ej heller overtrædelse, Rom 4, 15. Men fordi der ingen synd er dér, kan der heller ingen ond samvittighed være, ingen angst, ingen frygt, ej heller bedrøvelse. Dette mener Johannes, når han siger i 1 Joh 3 9. Hver den, som er født af Gud, kan ikke synde.

Men kommer det dertil, at samvittigheden undertiden rører sig, eller at der bliver følt en frygt eller skræk, så er det et sikkert tegn på, at man kun har tabt synet på denne retfærdighed og nåde, og at Kristus er skjult i mørket og ikke mere ses. Men hvor Kristus endnu står for øjnene og bliver ret erkendt, der må egentlig også være en aldeles fuldkommet glæde i hjertet og en hjertefred, og hjertet sige således: om jeg end er en synder for loven og har mangel på lovens retfærdighed, så vil jeg dog derfor hverken fortvivle eller dø; for Kristus lever jo endnu, og han er min himmelske, evige retfærdighed og mit liv, i hvilken retfærdighed og i hvilket liv jeg sandelig ikke har nogen slags synd, samvittighed eller død. Vel er det sandt, at jeg i dette nærværende liv er en synder og uretfærdig, ligesom andre Adamsbørn også er, hvor loven vil anklage mig, døden, herske og opsluge mig, men over dette nærværende liv har jeg endnu en anden retfærdighed og et andet liv, som er Guds Søn, der hverken ved af synd eller død, men er evig retfærdighed og et evigt liv, for hvilken retfærdigheds og evige livs skyld, dette mit legeme, om det end skal dø, dog skal blive genopvakt til liv og vil blive forløst fra alle lovens og syndens lænker og tillige helliget med Ånden.

Således forbliver da begge dele. Imedens og så længe vi lever her på jorden, bliver kødet og den hele natur efter Adam anklaget, plaget, martret og ængstet af lovens retfærdighed, hvilken vi skulle gøre. Men Ånden hersker, er glad og salig i Kristi retfærdighed; for den ved og er fuldt forvisset om, at den har en Herre, som sidder deroppe i Himlen ved faderens højre hånd. Han har borttaget loven, trådt synd, død og al ulykke under sine fødder og taget dem til fange og såre herligt overvundet dem ved sig selv.

Kirkens hovedartikel

Derfor beskæftiger Paulus sig i dette brev med, at han vil undervise og vel styrke og opholde os i en fuldkommet erkendelse af denne Kristi retfærdighed, som langt, langt overgår alle andre slags retfærdigheder; for *hvis denne artikel går tabt, går tillige hele den kristne lære tabt.* Og alle de mennesker, som er på den ganske jord og ikke har denne lære, de må da egentlig være enten jøder eller tyrker, papister eller sekterer og kættere. For med ét ord, imellem disse to slags retfærdigheder, lovens, som vi gør, og Kristi, som uden vore gerninger bliver givet os ovenfra, er der slet *ingen middelvej*. Derfor må nødvendigvis enhver, som falder ud af Kristi retfærdighed, komme ind på sine egne gerningers retfærdighed, det vil sige, han må, når han har tabt Kristus, henfalde til fortrøstning på sine egne gerninger og fortjenester.

Sådant ser man vel i denne tid på sekterne og sværmerånderne, som slet intet lærer om denne nådens retfærdighed, ved

heller intet at lære derom. Det kan de vel gøre, at de eftersnakker os vore ord, som de har hørt af os eller læst i vore skrifter; men at de således skulle kunne drive sagen så kraftig, indskærpe den så, at det bider på, trænger igennem og virker og udretter noget hos folk, det lader de vel være; for de forstår det ikke, og kan ikke heller forstå det, men bliver kun hængende ved lovens og deres egne gerningers retfærdighed; derfor er og forbliver de også, på den ene eller anden måde, intet andet end gerningsdrivere, som aldrig kan komme højere end til deres egne gerningers retfærdighed. De bliver derfor de selv samme, som de har været under pavedømmet, uden alene dette, at de opdigter nye navne og andre gerninger; ellers er de i grunden og hovedsagen ligesom forhen, af samme slags som pavedømmet.

Tyrkerne gør vel andre gerninger end papisterne, papisterne andre gerninger end jøderne og så fremdeles osv. Men hvor ulige alle disse gerninger synes efter deres ydre skin og anseelse i sammenligning med hinanden, sådan, at den ene hobs gerninger er mere skinnende og sværere end dens andens, så er de dog i grund og væsen et og det samme, uden alene dette, at enhver giver sine gerninger i det ydre et særegent skin og navn, men deres grund og væsen beror dog på gerningerne. Men de, som har således at bestille med gerningerne, er sandelig ikke kristne, som søger retfærdighed, nåde og salighed på grund af Kristus; men de er gerningshellige, som vil være retfærdige for Gud, modtage nåde og salighed, enhver ved sin egen virksomhed og gerning, det være nu jøder, muhamedanere, papister eller sværmere osv.

Derfor gentager vi og driver så ofte og flittigt på disse stykker, om den kristne retfærdighed og troen, for at man altid kan holde det i bestandig øvelse og vel vide at adskille og sondre det fra lovens eller vore egne gerningers retfærdighed. *Kirken bliver nemlig skabt alene ved denne artikel og består alene ved den.* Ellers vil vi aldrig kunne beholde den rette teologi, den sikre brug og forståelse af Den Hellige Skrift, men må inden kort tid blive til lutter jurister, munke, lovlærere og papister, Kristus ganske forsvinde, og intet menneske i den hele kristenhed kan da rettelig læres og trøstes. Derfor vil det sandelig være højt fornødent for os, om vi ellers vil lære og prædike for andre mennesker, at vi får ret forstand på disse ting og giver vel agt på dem, så vi helt vel og nøje ved at gøre forskel mellem disse to slags retfærdighed, nemlig Kristi og lovens. Hvilket, skønt det vel er let at tale derom, bliver dog, når man skal tage fat derpå og forsøge at øve det, alt for tungt, endog når man gør sig den allerstørste umage dermed. For disse to slags retfærdighed plejer i dødsnød og ellers i anden åndelig samvittighedskamp at komme hinanden nærmere og have mere med hinanden at bestille, end nogen begærer og forestiller sig.

Sjælesørgernes vigtigste redskab

Derfor formaner jeg jer, i, som med tiden skal være sjælesørgere og undervise samvittighederne, dertil, også enhver for sin person, i særlighed, at I flittig øver jer med studeren og læsen samt granske i disse ting og bede, så i kan undervise og trøste både

jeres egen og andres samvittigheder, og hjælpe at føre dem fra loven til nåden, og fra egne gerningers retfærdighed til den retfærdighed, som vi får af Kristus uden vore gerninger; i en sum, at I kan vide at føre dem fra Moses til Kristus. For Djævelen har den slemme vane, at han i sådan samvittighedens kamp og angst plejer at forskrække os med loven og foreholder os vor syndige samvittighed, onde levnet, Guds vrede og dom, Helvede og den evige. Død osv, for dermed at bringe os i fortvivlelse, overvælde os og rive os bort fra Kristus. Han plejer også fremdeles at plukke nogle sprog ud af evangeliet, hvori kræves Kristi gerninger, og de, som ikke har gjort sådanne gerninger, trues med klare og tydelige ord, at de skal fortabes. Den, der nu ikke sikkert og vel gør forskel mellem disse to slags retfærdighed, ikke ved troen kan fatte Kristus, som sidder her oventil ved Guds højre hånd, er der vort liv og retfærdighed og beder for os arme syndere hos faderen; han er sandelig under loven og ikke under nåden og har ikke mere nogen frelser i Kristus, men en dommer. Der kan man da ikke mere vente nogen salighed, men derpå må følge en vis fortvivlelse og evig død. Vi bør derfor lære denne kunst vel, at vi ret og vel ved at gøre forskel mellem disse to slags retfærdighed, så vi kan vide, hvorvidt vi er underkastede loven med lydighed.

Jeg har sagt overfor, at loven bør hos en kristen have sin afstukne, bestemte grænse og sit mål, over hvilke den ikke må komme, og videre må den hverken have magt eller ret, end kun alene over kødet og den syndige natur, hvilke er og skal forblive

underkastede loven. Hvor det sker, der bliver loven i det, dens er, og har ret; men vil den gå for højt og herske også. Over samvittigheden, da må du være påpasselig og klog, så du ikke indrømmer loven mere, end den tilkommer, men sige således til den: hør i, junker lov, i understå jer til at være alt for dristig, vil herske i samvittigheden, anklage den for syndens skyld, berøve hjertet dets glæde, som det har på grund af troen på Kristus, og føre mig i fortvivlelse, så jeg skal gå fortabt. Det tilkommer jer ikke, og i har heller ingen ret dertil. Derfor husk på og bliv på din mødding og i din stald, hersk og kæmp der med det gamle æsel kødet, og lad mig beholde samvittigheden i ro. For du må vide dette, at jeg er døbt og ved evangeliet kaldet til retfærdigheds og det evige livs samfund i Kristi rige, derpå trodser og forlader min samvittighed sig. For der er ingen lov, men idel syndernes forladelse, fred, rolighed, girede, evigt liv og salighed. Derfor lad mig være i ro; for i min samvittighed skal ikke nogen lov, som en grusom, forskrækkelig og sjælefjendsk tyran og driver herske og råde, men alene min kære Herre Jesus Kristus, Guds Søn, som er en fredens og retfærdigheds konge, en mild frelser og midler, som også vil opholde min samvittighed fredsommelig og glad i evangeliets rene lære, og i en ret, fast erkendelse af denne retfærdighed, som jeg uden min medvirken har af ham, amen!

Virkninger og frugter, som flyder af troens retfærdighed

Og når jeg har denne retfærdighed, nedlader jeg mig, ligesom en frugtbar salig regn fra Himlen og gør jorderige frugtbart; det vil

sige, jeg skrider fremad, og kommer ligesom i en ny verden og et andet rige og gør alle hånde gode gerninger, fordi lejlighed gives mig. Er jeg prædikant eller sjælesørger, så lærer jeg, trøster de klejnmodige, uddeler sakramenterne osv. Er jeg husfader så styrer jeg mit tyende, opdrager mine børn til gudsfrygt og ærbarhed. Er jeg regent, så passer jeg mit embede, som er mig befalet af Gud. Er jeg en tjener, så udretter jeg min Herres sager så vel og tro, som jeg kan. I en sum, den, som forvist ved og tror, at Kristus er hans retfærdighed for Gud, han gør ikke alene af hjertet og med glæde, hvad der efter hans stand og kald med rette tilkommer og anstår ham, men underkaster sig endog godvillig og af kærlighed ugudelige regenter og deres love. Ja, han giver sig end dertil og vover sig (om fornødent gøres) i alle hånde besværligheder og farer for legeme og liv, fordi han ved forvist, at Gud vil have det således og har nådigt velbehag i sådan lydighed.

Dette må nu være nok sagt om hovedsagen, som Paulus har foretaget sig at behandle i dette brev, hvortil de falske lærere foranledigede ham, fordi de aldeles havde undertrykt og fordunklet troens retfærdighed hos galaterne; derfor priser han imod disse sit embede og kald, som var givet ham af Gud.